

PEILISSÄ KAHDET KASVOT

PÄTKÄTYÖLÄISTEN SUBJEKTIVITEETTI JA TOIMIJUUS SOSIAALITURVAN
KÄYTTÖKOKEMUKSISSA

Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden laitos
Pro gradu –tutkielma
Verna Vaherjoki
Tammikuu 2011

Tampereen yliopisto

Kasvatustieteiden laitos

VAHERJOKI, VERNA: Peilissä kahdet kasvot – Pätkätyöläisten subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa

Pro gradu -tutkielma, 86 sivua, 5 liitesivua

Kasvatustiede

Tammikuu 2011

TJS Opintokeskus on Akavan ja STTK:n yhteinen valtakunnallinen aikuiskoulutusorganisaatio, joka kuuluu vapaan sivistystyön piiriin. Organisaatiossa käynnistyi 2010 hanke ”Unelmia uudesta työstä”, jonka tarkoitus on parantaa pätkätyöläisten asemaa ja valmistaa tulevia pätkätyöläisiä kohtaamaan edessä olevat haasteet. Tämä Pro gradu -tutkielma koskee hanketta sosiaaliturvan käyttökokemusten osalta. Tutkimuksen tarkoitus on kuvata ja ymmärtää sitä, miten pätkätyöläisten subjektiviteetti sekä toimijuus rakentuvat ja elävät sosiaaliturvan käyttökokemuksissa.

Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen, ja sen lähestymistapaan sisältyy sosiaalis-konstruktionistinen näkökulma. Aineisto on kerätty fokusryhmähaastatteluilta kesäkuun 2010 alussa. Haastatteluihin osallistui 15 haastateltavaa, jotka jaettiin kolmeen ryhmään. Aineisto on analysoitu teemoitellen ja tyypitellen käyttäen teoreettisina työkaluina subjektiviteetin, kategorisoinnin, elämänhallinnan ja positioinnin käsitteistöjä. Koska aineisto on kerätty ainoastaan ryhmähaastatteluun ja pääkäsitteitä tarkastellaan ryhmässä muodostettujen käsitysten näkökulmasta, tutkimuksessa eritellään myös ryhmäprosesseja.

Tutkimusten tulosten mukaan sosiaaliturvan käyttökokemukset aiheuttivat ristiriitaisia ja jännitteisiä subjektipositioinnin tiloja. Haastateltavat kokivat tulleen ulkoapäin kategorisoiduksi marginaaliin, mikä synnytti leimattua identiteettiä. Leimautuminen ilmeni vahvimmin asiakkuutena sosiaaliturvajärjestelmässä, mutta myös sosiaalisissa suhteissa, ja synnytti nähdyksi tulemisen kaipuuta. Eletty kokemus omasta minuudesta ilmeni puolestaan aktiivisena toimijuutena ja minuuden uudelleen positiivisesti paikantamisena, mitä tutkimuksessa kuvataan sopeutumisenä ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan kautta. Haastateltavat torjuivat saamansa leiman ja kokivat itsensä aktiivisina taistelijoina, selviytyjinä ja sopeutujina.

Erittelen tulkintaosuudessa sitä, millaisilla minuuden ulottuvuuksilla haastateltavat toimijoina liikkuvat, millaista neuvottelua he käyvät, miten he asemoivat ja rakentavat minuuttaan. Ulottuvuuksia on neljä: rakentava, hyväksyvä, alistuva ja kapinoiva minuuus. Tutkimuksen tarkoitus ei ole kategorisoida haastateltavia johonkin näistä ulottuvuuksista, vaan kuvata niiden avulla, miten subjektiviteetin pirstaleisuus ja monivivahteisuus ilmenee toimijuudessa. Ulkoinen ja sisäinen elämänhallinta voi olla konstruktiiivista tai destruktiivista. Pääosin haastateltavien hallintakeinot olivat minuutta rakentavia. Leimautumisen ja syrjäytymisen kokemus oli vahvinta puheessa, jossa konstruktiiivisia elämänhallintakeinoja ei esiintynyt. Tulosten perusteella työttömäksi joutuessa elämänhallinta käynnistyy tai muuttuu. Rakentava toimijuus edellyttää uusia ajattelu- ja toimintatapoja. Tulevaisuudessa tulisikin keskittyä tukemaan sosiaaliturvan varassa elävän pätkätyöläisen minuuden ja toimijuuden rakentumista aineellisen perustoimeentulon turvaamisen lisäksi.

Asiasanat: pätkätyö, sosiaaliturva, subjektiviteetti, toimijuus, elämänhallinta ja ryhmäprosessit.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. PÄTKITTYNYT TYÖ JA MÄÄRÄAIKAISET TYÖSUHTEET	4
3. SUOMALAINEN SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄ	6
3.1. MÄÄRÄAIKAISET TYÖSUHTEET JA SOSIAALITURVAJÄRJESTELMÄ	6
3.2. TOIMEENTULOTUEN PIIRIIN HAKEUTUVAT MÄÄRÄAIKAISET TYÖNTEKIJÄT	7
4. MINUUDEN RAKENNUKSELLA	9
4.1. KESKENERÄINEN, NEUVOTTELEVA JA PIRSTALEINEN MINUUS	9
4.2. SUBJEKTIVITEETTI JA TOIMIJUUS	11
4.3. TOIMIJUUS ERILAISISSA MINÄN ULOTTUVUUKSISSA	13
4.4. SOPEUTUMINEN ELÄMÄNHALLINTAA EDISTÄVÄNÄ TOIMIJUUTENA.....	14
5. TUTKIMUSMENETELMÄT, AINEISTON KERUU JA ANALYYSI	17
5.1. HAASTATTELU FOKUSRYHMÄHAASTATTELUNA	17
5.1.1. Ryhmähaastattelun kritiikki	19
5.1.2. Ryhmähaastattelun teemarunko.....	21
5.2. TUTKITTAVAT JA AINEISTON KERÄÄMINEN	22
5.3. AINEISTON ANALYYSI JA TULKINTA	24
6. TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN TARKASTELUA	28
7. TUTKIMUSHAASTATTELURYHMÄT	32
7.1. RYHMÄN RAKENNE	32
7.2. RYHMÄITYMINEN.....	35
7.3. RYHMIEN ESITTELYT	36
7.3.1. Ryhmä 1	36
7.3.2. Ryhmä 2	39
7.3.3. Ryhmä 3	43
8. PEILISSÄ KAKSI MINÄÄ – TARJOTTU LUUSERIUS JA ELETTY TOIMIJUUS	46
8.1. TOISEUTEEN KATEGORISOITU SUBJEKTIVITEETTI JA LUUSERIN LEIMA	46
8.1.1. Asiakkaana sosiaaliturvajärjestelmässä.....	47
8.1.2. Vaikutukset sosiaalisissa suhteissa	52
8.1.3. Nähdäksesi ja ymmärretyksi tulemisen kaipuu.....	55
8.2. SOPEUTUMINEN SISÄISEN JA ULKOISEN ELÄMÄNHALLINNAN NÄKÖKULMASTA	57
8.2.1. Minuuden positiivinen paikantaminen sisäisenä elämönhallintana	57
8.2.2. Aktiivinen arjen toimijuus ulkoisena elämönhallintana.....	63
9. PIRSTALEINEN SUBJEKTIVITEETTI TOIMIJUUDEN TILOISSA	67
9.1. MINUUDEN ULOTTUVUUDET JA TOIMIJUUS.....	67
9.2. LUUSEREITA VAI TYÖTELIÄITÄ OMAN ONNENSA SEPPIÄ	71
10. POHDINTAA	75
11. LOPUKSI	80
LÄHTEET	81
LIITTEET	87
TUTKIMUSHAASTATTELUPYYNTÖ	87
RYHMÄHAASTATTELUN TEEMARUNKO	88
HAASTATTELTAVIEN TAUSTATIEDOJA.....	89
LITTEOINNIN KÄYTETYT MERKIT	91

1. Johdanto

Epättyypilliset työsuhteet eli määräaikaiset, osa-aikaiset ja vuokratyösuhteet näyttävät tulleen jäädäkseen, vaikkakin niiden osuus on hieman pienentynyt 90- ja 2000-luvuilla ja näyttää edelleen pienentyvän (vrt. Okkonen 2009). Näissä työsuhteissa työskentelevät palkansaajat joutuvat usein työpätkän päättyessä hakeutumaan sosiaaliturvan piiriin. Heidän työ- ja sosiaalioikeudellinen asemansa on edelleen puutteellinen muihin palkansaajiin verrattuna, vaikka tervetulleita uudistuksia on tehty 1990-luvulta lähtien. (Saarinen 2005, 14–17.) TJS Opintokeskuksessa¹ käynnistyi 2010 hanke ”Unelmia uudesta työstä”, jonka tarpeen synnytti Sikke Leinikin väitöstutkimus Pelon ja toivon välissä – pätkätyöläisen urakerronta. Sen tavoitteena on tukea epävarmassa työssä työskenteleviä ja parantaa heidän työehtojaan. Rahoitusta saadaan Euroopan sosiaalirahastosta. Hankkeessa selvitetään muun muassa pätkätyöläisten sosiaaliturvan käyttökokemuksia. Tämä Pro gradu –tutkielma on osa tuota hanketta. Tutkimuksen tarkoitus on synnyttää ymmärrystä ja tietämystä sosiaaliturvan käyttökokemuksista ja siten antaa esimerkiksi ammattiliitoille evästyksiä toimintansa parantamiseen. Hankkeen pohjalta on myös tarkoitus tehdä oppilaitosvierailuja, joiden tavoitteena on auttaa valmistuvia opiskelijoita kohtaamaan pätkätyön haasteet. Tutkimuksella on tarkoitus olla sovellusarvoa, joten lähtökohtana painottuu enemmän kehittämistoiminta kuin uuden tieteellisen tiedon tuottaminen.

Minua on pitkään mietityttänyt erityisesti omassa ikäluokassani näkyvä palkkatyöhön ja työttömyyteen suhtautumisen pirstaleisuus. Toisille pätkätyö ja työttömyys ovat kauhistus, kun toisille taas ainoa tavoiteltava elämisen malli. Omiin mielenkiinnonkohteisiini pohjaten valitsin tämän tutkimuksen näkökulmaksi minuuden rakentumisen sosiaaliturvan käyttökokemuksissa. Ihminen on ihmiselle peili. Me rakennamme minuuttamme läpi elämän aina suhteessa toisiin ihmisiin ja kokemuksiimme, suhteessa sosiaaliseen todellisuuteemme. Oman itsen muokkaamista ja muokkautumista tapahtuu alituisesti sekä tietoisesti että tiedostamatta. Mitkä kokemukset ovat avainasemassa, keitä me olemme? Mitkä kokemukset vaikuttavat meihin väistämättä, ja miten annamme kokemustemme vaikuttaa itseemme?

---

¹ TJS Opintokeskus on Akavan ja STTK:n yhteinen valtakunnallinen aikuiskoulutusorganisaatio, joka kuuluu vapaan sivistystyön piiriin. <<http://www.tjs-opintokeskus.fi/>>

Tutkimus pohjautuu teoreettiselta viitekehykseltään sosiaaliseen konstruktionismiin. Arkielämä esittäytyy yksilöiden tulkitsemana todellisuutena, jonka ihmiset tuottavat ajattelullaan ja toiminnallaan. Tämä edellyttää jatkuvaa vuorovaikutusta ja ajatustenvaihtoa toisten ihmisten kanssa. Kun tutkitaan sosiaalista maailmaa, tiedon ontologia rakentuu sen inhimillisen toiminnan pohjalle, joka tiedon on tuottanut. Yksilön voidaan käsittää olevan sosiaalinen tuotos, jossa ihminen ja hänen sosiaalinen maailmansa ovat vuorovaikutuksessa keskenään. (Berger & Luckmann 2002: 29–30, 33, 73–74; Helkama, Myllyniemi & Liebkind 1998, 69.)

Tämän tutkimuksen tavoite on hahmottaa nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän vaikutuksia pätkätyöläisissä, sillä tutkimuksia määräaikaista työsuhteista sosiaaliturvan näkökulmasta on tehty vähän Suomessa. Kyseisiä työsuhteita koskevissa tutkimuksissa on kuvattu pääasiassa työsuhteiden yleisyydessä tapahtuneita muutoksia, määräaikaisten työsuhteiden ammattirakennetta sekä sosiodemografista rakennetta. (Kauhanen 2000, 1–2.) Täten aihe on yhteiskunnallisella tasolla ajankohtainen ja merkittävä. Tutkimuksen tehtävä on kuvata ja ymmärtää pätkätyöläisen subjektiviteetin ja toimijuuden rakentumista sosiaaliturvan käyttökokemuksissa. Tutkimustehtävää pyrin tarkastelemaan seuraavien kysymysten kautta:

1. Miten pätkätyöläiset positioivat itseään ja kokevat tulevansa positioiduksi sosiaaliturvan käyttökokemuksissa?
2. Millaisessa toiminnassa minuutta rakennetaan?

Oleellisia käsitteitä tutkimuksessani ovat pätkätyö, sosiaaliturva, subjektiviteetti, toimijuus, elämänhallinta ja ryhmäprosessit. Tutkimuksen analyttiset työkalut huomioiden alakäsitteiksi voidaan lukea lisäksi kategorisoinnin ja positioinnin käsitteet. Joku voisi kysyä, miksi en valitse subjektiviteetin tilalle laaja-alaisemmin ja systemaattisemmin tutkittua identiteetin käsitettä. Haluan kyseisen käsitteen valinnalla korostaa selvemmin yksilön omaa toimijuutta, elämänhallintaa ja autonomiaa. Minuuden rakentuminen on perusteltua ja mielekästä yhdistää juuri toimijuuden näkökulmaan, sillä työttömän mahdollisuudet toteuttaa toimijuuttaan ovat hyvin rajalliset (vrt. Lähteenmaa 2010). Vallitsevassa subjektiviteetti-keskustelussa toimijuus onkin aina vahvasti esillä. Haluan kuvata myös minuuden pirstaleista luonnetta ja alati liikkessa olevaa sekä neuvottelevaa muotoa – miten minuus elää henkilökohtaisessa kokemuksessa suhteessa toisiin minuuksiin. Yrittäessään löytää toiminnalleen merkityksiä yksilö käy alituista neuvottelua omien arvojen ja päämäärien sekä ympäröivän

todellisuuden kanssa. Tällä tutkimuksella haluan avata tuota päättymätöntä ja valmistumatonta prosessia.

Olen tutkimuksen alusta saakka tavoitellut aineiston ja teoreettisen käsitteistön vuoropuhelua niin, että ne avaisivat toisilleen uusia näkökulmia. En siis käytä teoriaa hypoteesien muodostamiseen tai testaa sitä aineiston avulla, vaan kontekstoin empiirisestä keskusteluaineistostani tehtyjä havaintoja teoriataustaan. Tutkimuksessa täytyy huomioida, että fokusryhmähaastattelun ollessa tutkimuksen ainut aineistonkeruumetodi ei analyysiä voida irrottaa siitä kontekstista, jossa keskustelu on tuotettu. Tarkastelen tiedon rakentumista ensisijaisesti yhteisön ja kulttuurin tasolla, en yksilön tasolla. Täten on tärkeää ottaa tarkastelun kohteeksi ryhmässä tapahtuvat prosessit eli se, miten ryhmän toiminta organisoituu, mitä siinä tapahtuu, millaisia rooleja omaksutaan ja kuinka keskustellaan yhdessä. Lähestyn aineistoa kahdesta eri suunnasta. Ensimmäinen näkökulma kohdistuu subjektiviteetin ja toimijuuden rakentumisen teorioihin ja kyseistä aluetta käsitteleviin tutkimuksiin, joita pohjaan tarkemmin luvussa neljä. Toinen näkökulma puolestaan liittyy kokemusten vuorovaikutuksellisen jakamisen prosessiin eli ryhmäprosesseihin, joita käsittelen luvussa seitsemän. Olen lähtenyt lukemaan ja analysoimaan aineistoa kahdella eri tasolla, jotka ovat osittain rinnakkaisia ja osittain päällekkäisiä. Tuloksia ja johtopäätöksiä lukiessa tulee pitää mielessä, että kokemukset ja käsitykset on muodostettu vertaisryhmässä. Kokemuksia ei tule tarkastella yksittäisen haastateltavan subjektiivisena kokemuksena, vaan ryhmän kokemuksena. Haastateltavat paikantavat puheessaan kollektiivista subjektiviteettiä ja toimijuutta.

2. Pätäkittynyt työ ja määräaikaiset työsuhteet

Sopimusyhteiskunnan synty 1940-luvun Suomessa tarkoitti sitä, että työehdoista sovittiin kollektiivisesti työntekijäjärjestöjen ja työnantajan tai työnantajajärjestöjen kesken, joko alakohtaisesti tai tulopoliittisilla kokonaisratkaisuuilla. Sopimisen kohteena olivat muun muassa palkat, työajat, lomat ja muut työsuhteisiin kytkeytyvät edut. Tätä seurannut palkkatyöläisen kultakausi kestikin sitten eri tulkintojen mukaan 80–90-luvulle. Tuota aikaa tarkasteltuna työntekijällä oli elinikäinen kiinnitys työpaikkaan. Esimerkiksi palkkatyöyhteiskunnan rakentamisen historiassa teollista työtä on ajateltu pitkälti normaalina ja säännöllisenä elinikäisenä kokopäiväisenä työnä ja toimeentulona. (Suoranta 2009, 13–14.)

Suomalainen hyvinvointivaltio on ollut vakaa, sen kannatus kansalaisten mielessä luja ja se on ollut taloudellisesti maltillinen, mutta ratkaiseva murros tapahtui 1990-luvulla, kun taloudellisen laman seurauksena sosiaaliturvajärjestelmät ja julkinen sektori joutuivat rahoitusongelmiin (Julkunen 1992, 15–16; 2000, 4). Kehityskulku on johtanut määräaikaisten työsuhteiden ja matalapalkkaisten töiden lisääntymiseen (Taira 2006, 17). Työkulttuurin muutos näkyy työn ja elämän arvoissa ja asenteissa. Työ ei välttämättä ohjaa enää identiteettiä. Työltä ja eläältä edellytetään täyttä nautintoa, eikä mikä tahansa työ enää kelpaa. Elämän arvot ja tavat ovat yksilöityneet. Työelämän raju rakenneuudistus edellyttää aiempaa enemmän henkistä ajattelutyötä fyysisyyden sijaan. Muun muassa työelämää leimaava kiire, epävarmuus, tuloskeskeisyys sekä kilpailu ovat vaikuttaneet arjen (epä)tasapainoon ja uupumus on yleistynyt. (Kautto-Koivula 2007; Taira 2006, 17.) Määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevät ovat eturintamassa työelämän haasteita kohdatessaan.

Pätäkityöllä tarkoitan tässä tutkimuksessa epätyypillisiä työsuhteita eli määräaikaaisia, osa-aikaisia ja vuokratyösuhteita, jotka näyttävät tulleen jäädäkseen. Tosin niiden osuus on hieman pienentynyt lamaa seuranneesta vuoden 1997 huippulukemasta, vaikkakin lukujen pienentymistä on tapahtunut vain miesten kohdalla (Kauhanen 2000, 28; Palanko-Laaka 2005, 26; Suoranta 2008, 2.). Vuonna 1999 määräaikaissä työsuhteissa työskenteli 16,8 % koko työvoimasta, kun luku oli vielä vuonna 1997 18,4 %. Työvoimatutkimuksen vuoden 2008 tietojen mukaan luku oli noin 15 prosenttia. (Kauhanen 2000, 1–3; Okkonen 2009.) Suurin osa näistä työntekijöistä on naisia ja hyvin koulutettuja (Palanko-Laaka 2005, 30, Suoranta 2008, 3).

Tilastokeskuksen työvoimatutkimuksessa luokitellaan määräaikaisiksi palkansaajiksi ne, joilla ei ole pysyvää työsuhdetta. Myös koeajalla olevat ja työllisyysvaroin työllistetyt työntekijät lasketaan määräaikaisiksi. Määräaikaisuustyyppinä on useita. Kauhanen (2000, 18) listaa niitä seuraavasti: sijainen ilman pysyvää tointa, työvoimana vuokraavan yrityksen palveluksessa, freelancerina, koeajalla, työllistämisvaroin palkattu, kausiluonteisessa työssä, tulee töihin kutsuttaessa, oppisopimussuhteessa tai muuten määräajaksi sovitussa suhteessa. Tutkimusten mukaan määräaikaiset työsuhteet ovat toistuvia, vaikka työsopimuslain mukaan määräaikaiseen työsuhteeseen vaaditaan aina jokin peruste, ja jos sellainen puuttuu, työsopimus katsotaan toistaiseksi voimassa olevaksi. Yleisintä työsuhteiden määräaikaisuus, kuten myös pätkätyöt, on nuorten 15–29-vuotiaiden miesten ja naisten keskuudessa liittyen työuran alkuun, ja ne ovat huomattavasti yleisempiä julkisella sektorilla. Yksityisellä sektorilla määräaikaisuus jakautuu tasaisemmin iän mukaan. (Kauhanen 2000, 9, 16–17; Suoranta 2008, 3.)

Määräaikaisia työsuhteita voidaan tarkastella nousu- ja laskusuhdanteiden näkökulmasta. Kyseisten työsuhteiden pienemmät palkkaus- ja irtisanomiskustannukset houkuttelevat ensimmäisenä irtisanomisiin laskusuhdanteen aikana, ja päinvastoin noususuhdanteessa. Toisaalta työsuhteen määräaikaisuutta on käytetty keinona pitkäaikaistyöttömien ja muiden vaikeasti työllistettävien työllistämiseen. Määräaikaisten työsuhteiden yleistymistä perustellaan muun muassa palvelusektorin kasvulla. Selityksenä käytetään lisäksi työelämän joustavoittamispyrkimyksiä kiristyvän kilpailun, lisääntyvän epävarmuuden ja nopean teknologisen kehityksen ympäristössä. Yhden näkökulman mukaan määräaikaiset työsuhteet ovat keino varata potentiaalista työvoimaa eli mahdollistaa työntekijän testaamisen ennen vakinaistamista. (Kauhanen 2000, 5.)

Määräaikaisissa työsuhteissa työskentelevät palkansaajat joutuvat usein työpätkän päättyessä hakeutumaan sosiaaliturvan piiriin. Suomessa jopa kaksi kolmasosaa määräaikaisista on kokenut työttömyyttä. Tutkimusten perusteella määräaikaisilla työntekijöillä oli enemmän toimeentulovaikeuksia kuin pysyvissä työsuhteissa olevilla. Jopa 40 prosenttia ilmoitti tulevansa juuri ja juuri toimeen. Vajaalla kymmenellä prosentilla oli suoranaisia toimeentulovaikeuksia. (Mt. 27.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen tuota kahta kolmasosaa, joilla ovat joko tällä hetkellä työttömiä tai kokeneet työttömyyttä menneisyydessään ja siten joutuneet turvautumaan sosiaaliturvajärjestelmän tukeen.

3. Suomalainen sosiaaliturvajärjestelmä

Suomen toimeentuloturva koskee muun muassa sairausvakuutus-, kuntoutus-, työttömyysetuuksia, julkista terveydenhuoltoa, työkyvyttömyys-, perhe- ja vanhuuseläkkeitä, tapaturmavakuutusta, lapsilisää ja lasten kotihoidon tukea. (Niemelä & Salminen 2006, 23–24.) Suomalaisen sosiaaliturvan sosiaalietuudet voivat olla luonteeltaan joko rahana maksettavia etuusia eli ns. toimeentuloturvaa, tai palveluna annettavia etuja. Rahoitus tulee useasta eri lähteestä: valtion ja kuntien verovaroista sekä työnantajien ja vakuutettujen maksamista sosiaalivakuutuksista, jotka on sidottu suurimmaksi osaksi palkkoihin. (Kauhanen 2000, 31.) Valtio, kunnat, työnantajat ja vakuutetut ovat menojen välittömiä rahoittajia, vaikkakaan nimellinen maksaja ei ole välttämättä se, johon lisärasitus lopulta kohdistuu. (Niemelä & Salminen 2006, 49.)

Suomalaisen sosiaaliturvan kehittäminen on alkanut 1930-luvulla, jolloin siihen kuuluivat kansaneläke-, äitiysavustus- ja tapaturmavakuutuslait. Sotien jälkeen yhteiskuntapolitiikassa tapahtui murros, kun poliittisten puolueiden voimasuhteet muuttuivat ja työmarkkinajärjestöjen jäsenmäärä jälleenrakennuskaudella moninkertaistui. Moderni sosiaalivakuutus syntyi 60–70-luvulla, kun talouspolitiikassa alettiin korostaa teollistumisen, taloudellisen kasvun ja kasvupolitiikan merkitystä. Laajat väestöryhmät pääsivät sosiaaliavustuksen piiriin, kun sosiaalisten tulonsiirtojen katsottiin lisäävän kulutuskysyntää ja turvaavan näin taloudellisen kasvun edellytykset. Suunnan kehitykselle antoi 1960-luvun työttömyysturvauudistus, jota seurasi työeläkelain ja sairausvakuutuksen synty. Uudistusten myötä työmarkkinajärjestöjen rooli sosiaaliturvan kehittämisessä vahvistui. Sosiaalipolitiikassa palkansaajien ansiosidonnaisen sosiaaliturvan kehittäminen tuli etusijalle ja tavoitteena oli rakentaa Suomesta moderni ja teollistunut hyvinvointivaltio. Talouslaman seurauksena 1990-luvun aikana tehtyjä leikkauksia paikattiin 2000-luvun uudistuksilla koskien vähimmäisturvaetuuksia. (Niemelä & Salminen 2006, 10, 12–21.)

3.1. Määräaikaiset työsuhteet ja sosiaaliturvajärjestelmä

Määräaikaiset työsuhteet rasittavat sosiaaliturvajärjestelmää. Työurien katkonaisuus, epävakaus ja työttömyysjaksot voivat lisätä sosiaalietuuksien tarvetta ja siten kasvattaa sosiaalimenoja, erityisesti työttömyysturvan osalta. Määräaikaisten työsuhteiden lisääntyminen kasvattaa sosiaaliturvan

kustannuksia myös muita kanavia pitkin. Epävarmuuden kokeminen lisää sairastuvuutta ja siten myös terveydenhoitopalvelujen käyttöä. Pätkätyösuhteiden rahoituskertymä työttömyyskassoissa on pienempi kuin normaalityösuhteiden työn katkonaisuuden vuoksi. Pätkätoita tekevät eivät välttämättä kuulu ollenkaan työttömyyskassoihin, joten he saavat työttömänä ollessaan peruspäivärahaa, joka puolestaan rahoitetaan suoraan verovaroista. He myös joutuvat useammin hakeutumaan toimeentuloturvan piiriin, mikä aiheuttaa enemmän menoja yhteiskunnalle sosiaalimenojen muodossa. (Kauhanen 2000, 30, 34.)

Toimeentuloriski syntyy ansiotulojen mataluudesta, joka voi aiheutua joko vajaatyöllisyydestä tai matalapalkkaisuudesta. Elintasoriski eli se, ettei pysty säilyttämään vakiintunutta kulutustasoaan, on myös vaarana määräaikaisella, jonka ansiotaso voi vaihdella suurestikin. Epätyypillisistä työsuhteista puuttuvat uralla etenemisen ja työyhteisön sosiaalisiin verkostoihin perustuvat kannustimet. Tämä aiheuttaa syrjäytymisriskin eli tilanteen, jossa sosiaaliturvan kestosta tai tasosta johtuen ei ole kannustinta palata nopeasti työelämään. Syrjäytymisen vaara syntyy myös, kun sosiaalijärjestelmän ja verotuksen takia työnteosta käteen jäävä palkanosa on työnteon taloudellisen kannustavuuden kannalta pieni tai jopa negatiivinen. Työsuhteet ovat epävakaita ja näin ollen työmarkkina-asema muuttuu jatkuvasti. Määräaikaisesta työsuhteesta siirrytään yleisesti työttömyyteen ja keskimääräistä useammin työvoiman ulkopuolelle. Määräaikaisten työntekijöiden palkkoja seurattaessa 1990-luvulla voidaan todeta, että kyseisillä työntekijöillä palkat ovat olleet selkeästi huonommat kuin vakinaisissa työsuhteissa työskennelleillä (Mt. 35–39.)

3.2. Toimeentulotuen piiriin hakeutuvat määräaikaiset työntekijät

Potentiaalisimpia toimeentulotuen piiriin hakeutuvia määräaikaisia työntekijöitä ovat ne, joilla työllisyys- ja työttömyysjaksot vuorottelevat ja jotka eivät saa ansiosidonnaista työttömyysturvaa tai joiden ansiosidonnainen työttömyysturva jää liian alhaiseksi. Toinen potentiaalinen ryhmä ovat ne henkilöt, jotka tekevät osa-aikatyötä määräaikaisessa työsuhteessa, jolloin ansiotulot ovat jo työssäoloaikana matalat. Kauhanen viittaa Lindholmin (2001) tutkimuksiin, joiden mukaan pitkäaikaiset toimeentulon saajat olivat heikosti koulutettuja ja matalapalkkaisten alojen työntekijöitä, ja joilla oli ollut lyhyitä työsuhteita, usein määräaikaisin sopimuksin. Epävarmuuden kokemisella on vaikutusta työntekijöiden terveyteen. Tutkimukset osoittavat, että epävarmuus vaikuttaa henkiseen

hyvinvointiin, joka puolestaan vaikuttaa negatiivisesti fyysiseen terveyteen. Sairastuvuus lisääntyy ja aiheuttaa muun muassa kohonnutta verenpainetta ja sydänsairauksia. Sairauspoissaolojen lisääntyminen ja terveyspalveluiden kasvanut käyttö aiheuttavat yhteiskunnalle lisäkustannuksia. (Kauhanen 2000, 40–42.)

Ei voi koskaan liikaa korostaa, että määräaikaiset työsuhteet muodostavat kestoaltaan ja tyypiltään hyvin heterogeenisen ryhmän, jonka sisällä ilmenee hajontaa sosiaaliturvan etuuksien kannalta. Sosiaaliturvan etuudet on pitkälti muokattu palvelemaan vakituudessa, kokoaikaisessa työsuhteessa olevien tarpeita. Monet työsuhteeseen liittyvät lakisääteiset etuudet määräytyvät osin työsuhteen pituuden ja työajan mukaan. Näitä ovat muun muassa eläke, työttömyysturva, vuosiloma, vuosilomakorvaukset, sairausajan palkka, osittainen hoitovapaa, vuorotteluvapaa ja osa-aikalisä. (Mt. 45.)

4. Minuuden rakennuspuilla

Subjektiviteettiä käytetään minuuden ja yksilöllisen identiteetin synonyyminä. Tässä tutkimuksessa puhun minuudesta ja subjektiviteetista synonyymeina toisilleen, mutta subjektiviteetin suhde identiteettiin on kompleksisempi. Subjektiviteetin käsite pohjaa identiteetin käsitteeseen. Identiteetillä on yksilöllisiä ja sosiaalisia merkityksiä, kun taas subjektiviteetin käsite on keskeinen yksilöllisen ja sosiaalisen välisen suhteen säätelyssä. (Billett 2006, 7; Eteläpelto 2007, 122.) Käsitteenä subjektiviteetti ei ole niin systemaattisesti ja laajasti tutkittu kuin identiteetin käsite. Sitä ei määritellä tieteellisissä teksteissä yhdenmukaisesti ja siksi onkin vaikeaa tehdä selkeää jaottelua siitä, mitkä ovat subjektiviteetin ja identiteetin eroavaisuudet (kts. Mahlakaarto 2010, 22). Korostan tässä tutkimuksessa subjektiviteettiin vahvasti liittyvää toimijuuden käsitettä. Subjektiviteetti ilmenee toimijuutena, joka tarkoittaa aktiivista osallistumista ja neuvottelua omasta paikasta. Näen, että yksilö muokkaa identiteettiään samalla, kun hän rakentaa subjektiviteettiaan toimijuuden kautta. (Mahlakaarto 2010, 22–25; Ronkainen 1999, 77.)

4.1. Keskeneräinen, neuvotteleva ja pirstaleinen minuus

Subjektiviteetti-käsitteen käyttäjiä yhdistää jälkistrukturalistisen keskustelun väitteen huomioiminen ajatuksen, kielen ja diskursiivisten käytänteiden todellisuutta rakentavasta luonteesta. Tästä näkökulmasta subjektia ei voida tarkastella ympäristöstään erillisenä autenttisenä minänä. Subjektiviteettia määritelläänkin diskursiivisten subjektipositoiden summaksi. (Ronkainen 1999, 26, 31–35.) Käsitettä kuvaa myös keskeneräisyys. Subjektiviteetti on jatkuvassa rakentumisessa ja uudelleen neuvottelun prosessissa. Se ei ole autonominen ja pysyvä minä, eikä synonyymi identiteetille. (Eteläpelto 2007, 118.) Identiteetti on mielikuva tai symbolinen koodi, johon subjekti haluaa samaistua. Subjektiviteetillä ei ole olemassaoloa, vaan se elää siinä, miten se paikannetaan yhteisessä toiminnassa ja muiden katseessa. (Fenwick 2006, 26–27; Eteläpelto 2007, 119.) Ronkainen (1999) kirjoittaa subjektiviteetin eli minuuden olevan kulttuurinen konstruktio, ristiriitainen ja pirstaleinen. Se kuvaa millainen tai mitä subjekti on. Subjektiviteetti on kokemusten kautta muodostunut minuuden ulottuvuus, joka tekee meistä tietynlaisen. Sen rakentuminen on jatkuvuutta, joka syntyy kokemuksestamme tulla määritellyksi tiettyihin diskursseihin tietyllä tavalla. (Ronkainen 1999, 26–37.)

Subjektiviteetti voidaan siis tulkita ja määrittää myös subjektipositioina, jotka ovat syntyneet yksilön historiallisessa kehityskulussa (Mahlakaarto 2010, 23).

Sosiokulttuurisessa näkökulmassa subjektiviteetti kattaa tietoiset ja tiedostamattomat käsitykset, taipumukset, dispositiot ja menettelytavat, jotka rakentavat yksilöiden tietämiseen liittyviä kokemuksia. Ne ovat osin tiedostamattomia, mutta tulevat helposti tiedostetuiksi tilanteessa, jossa jokin yksilön kokemus ei täsmää. Subjektiviteetti kuvaa siis yksilön tapaa kiinnittyä ja rakentaa ymmärrystä siitä, mitä henkilökohtaisten kokemusten pohjalta koetaan. (Billett 2006, 5–6; Eteläpelto 2007, 121.) Yksilöt säätelevät subjektiviteettejaan erilaisin keinoin tavoitteenaan tulla tietynlaiseksi subjektiksi. Kun sosiaaliset, kulttuuriset ja historialliset käytännöt ja suhteet tuodaan näkyviin, tulee samalla näkyviin myös subjektin kyky toimia moraalisen ja poliittisen toimijana (Eteläpelto 2007, 119–120). Miten yksilö neuvottelee sosiaaliturvan käyttökokemusten ja henkilökohtaisten vaatimusten välillä, ilmaisee hänen subjektiviteettiaan.

Subjektiviteetti rakentuu muun muassa siitä, kuinka olemme tulleet elämässämme diskursiivisesti asemoiduksi. Tätä rakentumista luonnehtii kontekstuaalisuus ja tilanteisuus. Minuudellamme ei siten ole tiettyä autenttista ydintä. Nämä diskurssit voidaan määritellä vakiintuneiksi ja säännönmukaisiksi merkitysten systeemeiksi. Ne ovat osa joitain institutionalisoituneita paikallisia käytäntöjä, joten ne eivät käsitteellisty järjestelmän ulkopuolella. Kontekstuaalisuus viittaa johonkin yhteyteen, esimerkiksi instituutioon, tilanteeseen tai paikkaan. Kaikki diskurssit eivät ole mahdollisia tiettyssä tilanteessa ja paikassa, eivätkä niiden mahdollistamat ymmärrystavat ja puhujapositionit ole välttämättä kaikille yhtä avoimia. (Ronkainen 1999, 31–33.) Subjektiksi tulemiselle on keskeistä tietoisuuden lisääntyminen itsestä, mikä käsittää tietoisuuden omista resursseista ja paikasta yhteisössä. Keskeistä on myös itsensä paikantaminen suhteessa ympäristöön, mikä edellyttää oman position määrittämistä suhteessa sosiaaliseen ympäristöön. Sosiaalinen ympäristö asettaa rajat yksilön toiminnalle, mikä korostaa sosiokulttuuristen tekijöiden tiedostamista. Oleellista on myös aktiivinen toimijuus suhteessa ympäristöön ja osallistuminen yhteisön toimintaan, jota lähden paikantamaan seuraavassa alaluvussa. (Hänninen 2009.)

4.2. Subjektiviteetti ja toimijuus

Positio kuvaa millaisessa suhteessa olemme meitä määrittäviin diskursseihin: kannattammeko, uskommeko, epäilemmekö, vastustammeko, tyydyimmekö, tunnistammeko vai käytämmekö rutiininomaisesti, hyväksymmekö lämpimästi vai nihkeästi jne. Subjektiviteetissa on kyse toiminnallisesta tyylistä, eleistä ja kokemuksesta. Se, millaiseksi subjektiviteetti muodostuu, syntyy diskursseihin osallistumisesta eli toimijuudesta (agency). (Ronkainen 1999, 36.) Jyrkämä (2007, 202) viittaa David ja Julia Jaryyn (2000) määritellessään toimijuutta: toimijuus on kykyä toimia riippumatta yhteiskuntarakenteiden luomista rajoituksista. Toimijuuden voidaan ymmärtää olevan irrottautumista annetusta tilanteesta ja tarttumista asioihin vaikuttamiseen ja siihen millaiseksi toimijan tulevaisuus muodostuu (Leinikki 2009, 40). Näin tullaan teemoihin ja kysymyksiin, jotka kohdistuvat elämänhallintaan, elämäntapoihin, elämänstrategioihin, elämänpolitiikkaan ja lopulta elämänlaatuun, hyvinvointiin ja hyvään elämään (Jyrkämä 2007, 204). Vaikka tutkimuksessani korostuu toimijuuden aktiivinen ja reagoiva luonne, toiminta tulee nähdä laajana toimijuuden yhteydessä. Rutinoitunut, vain olemiselta näyttävä toiminta, joka ei ole ehdokseen pitkällistä ajatustoimintaa, on myös toimijuutta tuottavaa toimintaa ja antaa toimijalle tunteen osaamisesta ja pystymisestä (Lempiäinen 2007, 113; Ojala, Palmu & Saarinen 2007, 21; Ronkainen 1999, 67).

Toimijuutta tarkastellessa yksilöllistä rakennetaan jatkuvasti suhteessa sosiaaliseen. Billett'in näkemyksen mukaan nämä yksilölliset subjektiviteetit ja niihin liittyvät käsitykset itsestä ja omasta minuudesta ovat avainasemassa pyrittäessä ymmärtämään yksilöllistä kiinnittymistä työhön ja oppimiseen (Billett 2006, 2–3). Subjekti ilmenee teoissa ja toiminnassa. Kun tunnistamme mahdollisuudet, joiden kautta rikkoa merkityksenantoja, voimme tekojemme kautta harjoittaa subjektin vapautta ja synnyttää mahdollisuuden uusiin ja luoviin käytäntöihin. (Eteläpelto 2007, 120; Fenwick 2006, 22–23.) Tutkimuksissa on ilmennyt, että työntekijät voivat manipuloida minuuttaan työn neuvotteluprosesseissa työn edellyttämällä tavalla kuitenkin sitä menettämättä. Täten persoonan ja sosiaalisen järjestelmän välinen suhde nähdään olevan olennaisesti sidoksissa yksilön toimijuuteen. Ei ole tärkeää korostaa joko sosiaalista tai persoonallista, vaan keskittyä niiden välisiin suhteisiin ja siihen, mikä on subjektin neuvottelun perusta ja lähtökohta näiden suhteiden sisällä. (Billett 2006, 12–13.) Subjektiviteetti syntyy sekä käytännön todellisuuden kautta että jatkuvissa sosiaalisissa

neuvotteluissa. Ihminen muovaa sosiaalista samalla kun muotoutuu sosiaalisen kautta. Siksi yksilö edustaa sosiaalisen yksilöllistä ruumiillistumaa. (Billett 2006, 13; Eteläpelto 2007, 125.)

Eri aikoina vaihdelleet käsitykset subjektiviteetista painottavat eri lailla yksilöllisen ja sosiaalisen vaikutusta subjektiviteettiin. Moderni minuskäsitys on nähnyt ihmisen vapaana, autonomisena ja rajoittamattomana toimijana. Rakenneteorioissa yksilöt nähdään puolestaan niin sosiaalisiin rakenteisiin ja verkostoihin kietoutuneina ja kiinnittyneinä, että se häivyttää heidän autonomiansa. Sosiaalista determinismia kuvaavissa teorioissa subjekti pelkistyy osaksi rakenteita ja diskursseja. Tässä näkökulmassa subjekti ei ole pätevä neuvottelemaan merkityksistä. Empiiriset tutkimukset osoittavat, että ei ole järkevää korostaa sosiaalista tai persoonallista näkökulmaa, vaan kiinnittää huomio näiden kahden välisiin suhteisiin ja siihen, mikä on subjektin asema tässä suhteessa. (Billett 2006, 9–12; Eteläpelto 2007, 122–124.) Bergerin ja Luckmanin (1967) mukaan sosiokonstruktivistisissa lähestymistavoissa yksilöt eivät sosiaalistu samalla tavalla ja toiset ovat enemmän kiinnittyneitä sosiaaliseen maailmaan kuin toiset. Yksilöllä nähdään olevan kyky reflektoida omia halujaan ja itseään sekä arvioida niitä. (Billett 2006, 11–12.) Jälkistrukturaalinen minuuks näkee yksilön jatkuvana neuvottelijana tarjousten, ehdotusten ja aloitteiden suhteen. Yksilö kiinnittyy valikoiden. Subjektiutta koskevat käsitykset liittyvät tietoihin ja tiedostamattomiin ajatuksiin, emootioihin ja tapoihin, joilla yksilö on suhteessa maailmaan. Oppiminen merkitsee vahvojen sosiaalisten tarjoumien välttelyä sekä sellaista itsensä paikantamista ja minätunnetta, joka on johdonmukainen ja yhtäpitävä yksilöiden kehkeytyvien subjektiviteettien kanssa. Yksilö etsii yhteensopivuutta omien tavoitteiden ja sosiaalisten normien ja käytäntöjen välillä ja säätelee itseään tämän ongelman ratkaisemisessa. (Billett 2006, 15–17; Eteläpelto 2007, 128–129.)

Toimijuuskeskustelu on ollut viime vuosina vilkasta, kun sitä on alettu käsitteellistää uudelleen 1990-luvun lopulta alkaen yhteiskuntatieteissä, feministisessä tutkimuksessa, kulttuurintutkimuksessa ja kasvatustieteissä (Ojala ym. 2007, 8–15). Toimijuutta voidaan tarkastella toimintakyvyn käsitteen kautta. Toimintakyky edistää toimijuutta ja voidaan jakaa fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen. Tosin tämä kolmijako on problemaattinen ja voi edesauttaa toimintakykytutkimuksen kapea-alaistumista. (Jyrkämä 2007, 196.) Jyrkämä (2007) tarkastelee toimijuutta modaaliteettimallin avulla suunnaten katseensa toimintakykyyn aktuaalisena, eli käytössä olevana toimintakykynä. Toimijuuden ulottuvuuksia tässä mallissa ovat kykeneminen, osaaminen, täytyminen, haluaminen, tunteminen ja voiminen. Näihin ulottuvuuksiin vaikuttaa kontekstuaalisuus. (Jyrkämä 2007, 206–215.) Ojala, Palmu

ja Saarinen (2009, 15–16) puolestaan jakavat toimijuuden kolmeen eri tasoon: makrotaso (kattaa diskursiiviset rakenteet), mesotaso (institutionaalinen ja yhteisöjen taso) sekä mikrotaso (yksilöiden taso). Teen itse tässä tutkimuksessa hieman erilaista ja yksinkertaistettua jaottelua käsittelemällä toimijuutta elämänhallinnan ja positioinnin näkökulmasta (kts. luku 7.2), sillä kyseisellä valinnalla pystyn parhaiten tämän aineiston kautta vastaamaan tutkimuskysymykseeni minuuden rakentumisesta. Jaottelen karkeasti ilmaistuna toimijuuden yksilötasolla psyykkiseen (sisäinen elämänhallinta) ja fyysiseen (ulkoinen elämänhallinta) huomioiden koko ajan sosiaaliset tekijät sekä diskursiiviset rakenteet ja valtajärjestelmät.

4.3. Toimijuus erilaisissa minän ulottuvuuksissa

Miten subjektin toimijuus ja agenttius tulisi ymmärtää? Billett (2006) jakaa minän neljään eri tyyppiin: autonomiseen minään, alistettuun minään, yrittäjämäiseen minään ja post-strukturaaliseen minään. Hän ei pidä jakoa kattavana, mutta se ilmentää tekijöitä, jotka luovat rajoitteita subjektin toimijuudelle, agenttiudelle ja intentionaalisuudelle. Taulukossa (s. 14) esitetyt minäkäsitykset painottavat erilaisia suhteita sosiaalisen ja yksilöllisen välillä sekä suhdetta työhön ja oppimiseen. (Billett 2006, 13–14; Eteläpelto 2007, 125.)

Autonominen minä on humanistinen ja sosiaalisista rakenteista vapaa itseään toteuttava yksilö. Oppiminen on vapaata ja spontaania itseilmaisua. *Alistettu minä* puolestaan on upotettu ja kiedottu sosiaalisiin rakenteisiin ja diskursseihin. Oppiminen on sosiaalistumista ja alistumista. *Yrittäjämäinen minä* nähdään itseohjautuvana ja itsevaltaisena yksilönä, joka on kiedottu sosiaalisiin rakenteisiin, mutta kuitenkin esittäen omaa rooliaan tässä vyyhdissä. *Post-strukturaalinen minä* puolestaan kiinnittyy valikoiden ja neuvottelee sosiaalisissa suhteissa. (Billett 2006, 13–16.) Tämä Billetin jako kuvastaa subjektiviteettia erityisesti oppimisen näkökulmasta, mutta antaa kuitenkin viitteitä tutkimukselleni minuuden kompleksisuudesta ja toimijuuden ilmenemisestä minuuden eri ulottuvuuksissa.

	Autonominen minä	Alistettu minä	Yrittäjämäinen minä	Post-strukturaalinen minä
Määrittely	Vapaa ja riippumaton yksilö	"Paikan pitäjä" sosiaalisessa järjestelmässä	Yrittävä, itsereflektiivinen, muuntaa toimijana järjestelmää	Valikoiden kiinnittyvä, neuvottelee sosiaal. suhteissa varmistaakseen ja ylläpitääkseen identiteettiään
Suhde sosiaalisiin rakenteisiin	Autonomia ja erillisyys	Upotettu/ sotkettu verkkoon	Jatkuvuus rakenteissa, kiinnittynyt	Neuvottelee valikoiden ja lähisuhteissa, kietoutunut
Traditio	Humanistinen	Strukturaalinen	(Myöhäis)moderni	Post-strukturaalinen
Oppiminen	Hylkää sos. alistuksen ja historiallisen perinnön	Muotoutuu sosiaalisiin rakenteisiin kiinnittyen	Itseohjautuvasti alistuu käyttöön työvoimana, yhteensopiva	Vältelee vahvoja sosiaalisia tarjoumia, omaksuu subjektiuden kanssa yht. sop. aseman
Subjektius	Minän vapaa ja spontaani ilmaisu	Sosiaalisten rakenteiden alle sijoitettu	Itsen esittäminen	Avoin, refleksiivinen, inhimillisen toimijuuden ruumiillistuma

Taulukko 1. Minän ulottuvuudet (Billett 2006, 15; Eteläpelto 2007, 126).

4.4. Sopeutuminen elämäntilannetta edistävänä toimijuutena

Toimijuuden jäsentämiseksi on tarjolla konkreettisia analyttisiä välineitä ja sitä voidaan kuvata erilaisten modaliteettimallien kautta. Aineistoni sisällön perusteella päädyin tarkastelemaan ja analysoimaan toimijuutta sosiaalipolitiikassa vahvasti esillä olevan elämäntilannan käsitteistön kautta. Sosiaaliturvajärjestelmän eräs tavoite on tukea ihmisten sopeutumista ja mukautumista erilaisissa taloudellisissa, terveydellisissä ja vuorovaikutuksellisissa vaikeuksissa, paineissa ja ristiriitatilanteissa. Sopeutumista voidaan tarkastella elämäntilannan edistämisen kannalta. Elämäntilannan sisältöä ja merkityksiä on tutkittu sosiaalipolitiikassa sosiaali- ja käyttäytymistieteiden kannalta, vaikkakaan ei juuri tämän tutkimuksen näkökulmasta. (Raitasalo 1995, 11–13; Raitasalo 1996a.) Käsite on kuitenkin keskeinen sosiaalipolitiikassa, joten lähdän tässä tutkimuksessa tarkastelemaan ja analysoimaan ryhmäkeskusteluissa ilmenevää toimijuutta elämäntilannan näkökulmasta.

Elämähallinta on käsitteenä laaja, monitulkintainen ja jäsentymätön, vaikka siihen viittaavia käsitteitä on esiintynyt eri tieteenaloilla jo pitkään useissa eri merkityksissä (Riihinen 1996, 16–18). Lazarus ja Folkman (1984) tarkoittavat elämähallinnalla kognitiivisia ja toiminallisia tapoja eli coping-mekanismeja, joiden avulla ihminen pyrkii selviytymään stressaavista tilanteista. Tässä tutkimuksessa olen tukeutunut Raitasalon (1995) laajempaan näkemykseen elämähallinnasta yleisinä hallintapiirteinä, tyyleinä ja taipumuksina, jotka voidaan jakaa sisäiseen ja ulkoiseen hallintaan. Näin elämähallinta viittaa laajemmassa ja positiivisessa mielessä arkielämän toiminnalliseen aspektiin eli ihmisen mahdollisuuksiin tehdä mielekkäitä valintoja ja päättää omaehtoisesti olemisestaan ja tekemisestään. (Savolainen 1993, 74–76).

Elämähallinnan erittely ulkoiseen ja sisäiseen on hivenen problemaattista, koska nämä ulottuvuudet etenevät osittain rinnakkain, elämänpäämäärät voivat olla joko aineellisia tai henkisiä ja sopeutumisen keskeisyys viittaa käsitteellisesti enemmän alistumiseen kuin hallintaan. Ulkoisen elämähallinnan katsotaan liittyvän ympäristön mahdollisuuksiin tarjota tukea paineiden ja ristiriitojen käsittelemiseen. Tässä ihminen käyttää sosiaaliturvaa, ihmissuhdeverkostoja ja harrastusten tarjontaa selviytyäkseen kokemistaan vaikeuksista. Se ilmenee ihmisen kyvyssä vaikuttaa elämäänsä niin, että ulkopuoliset tekijät eivät pääse horjuttamaan tasapainoa. Sisäisellä hallinnalla tarkoitetaan puolestaan ihmisen sopeutumiskykyä esimerkiksi odottamattomiin ja turvattomuutta aiheuttaviin tilanteisiin. Se liittyy ihmisen omiin valmiuksiin ja taipumuksiin kohdata ja ratkoa vaikeuksia ja paineita sekä selviytyä niistä tulevaisuudessa. Tämä ilmenee sisäisenä puheena, jossa tunne-elämään ja mielensisältöjen prosessointiin liittyvät tekijät ovat keskeisesti esillä. Sisäinen elämähallinta tapahtuu siis sisäisenä emotionaalisenä (tunteiden käsittely) ja kognitiivisena (ongelmien ratkaisu) prosessina. Ulkoinen hallinta on välineellistä käyttäytymistä samojen tavoitteiden saavuttamiseksi. (Juhila 2006, 61; Raitasalo 1995, 12–13, 18, 61; Riihinen 1996, 29.)

Ulkoisen ja sisäisen elämähallinnan käsitteistön voisi rinnastaa Harrén ja Secordin etogonian ihmiskuvan pohjalta tekemään jaotteluun inhimillisen toiminnan aspekteista. Etogeeninen lähestymistapa korostaa inhimillisen toiminnan oma-aloitteisuutta ja itseohjautuvuutta. Lähestymistavan praktinen aspekti tarkoittaa sellaista toimintaa, joka suuntautuu biologisiin ja materiaalisiin päämääriin (vrt. ulkoinen elämähallinta). Ekspressiivinen aspekti puolestaan tarkoittaa ihmisen pyrkimystä esittää itsensä kunnioituksen ja arvonnannon arvoisina (vrt. sisäinen elämähallinta). Aspektit limittyvät kuitenkin myös tässä näkökulmassa aina toisiinsa, kuten ulkoisen

ja sisäisen elämänhallinnan erottelu, eikä niitä ole mahdollista erottaa selvärajaisesti muutoin kuin käsitteellisesti. (Ylijoki 2001, 230.)

Pätkätyön ja sosiaaliturvan välimaastossa navigoiminen edellyttää ennen kaikkea onnistunutta sopeutumista. Määräaikaisuutta seuraa taloudellinen epävarmuus, joka luo koko ajan turvattomuutta ja yksilö joutuu elämään säästöliekillä (Laaksonen 1999, 14). Ulkoisen ja sisäisen elämänhallinnan kuvaamisen kautta pyrin kuvaamaan sitä haastetta, minkä pätkätyöläinen kohtaa sosiaaliturvajärjestelmässä ja millaisia ratkaisuja ja välineitä hän löytää onnistuneeseen sopeutumiseen.

5. Tutkimusmenetelmät, aineiston keruu ja analyysi

Merkitysrakenteita tutkittaessa korostetaan tutkittavan omin sanoin tuottamaa materiaalia (Alasuutari 1999, 83). Siksi tutkimuksen kvalitatiivinen ote oli minulle luonnollinen valinta. Tutkijana haluan saada ihmisen oman äänen kuuluviin ennemmin kuin analysoisin tutkittavien vastauksia luomieni vastausvaihtoehtojen pohjalta. Valitsin aineistonkeruumetodiksi ryhmähaastattelun, sillä menetelmä tuo esille myös neuvotellun käsityksen subjektiviteetista sekä toimijuudesta ja tukee näin ymmärrystä subjektiviteetin muuntuvasta luonteesta. Ryhmähaastattelu ilmentää ihmiselle luontaista ymmärryksen ja tiedon yhteistä rakentamista. Ihminen on toiselle ihmiselle peili, jonka kautta katsotaan itseä ja opitaan myös tunnistamaan itsestä eri ulottuvuuksia (vrt. Jauhiainen & Eskola 1993, 16). Tehdessäni metodivalintaa toivoin tämän näkyvän keräämässäni aineistossa. Halusin saavuttaa rikkaan aineiston, jossa jaetusta kokemuksesta synnytetty keskustelu ilmaisee yksittäisen haastateltavan kokemuksen rikkaammin ja laaja-alaisemmin kuin hän olisi yksin kykenevä ilmaisemaan. Perusajatukseni metodivalintaa tehdessäni oli myös se, että koska sosiaaliturvan käyttökokemuksiin liittyy aina taloudellinen niukkuus ja epävarmuus, asian käsitteleminen vertaisryhmässä, toisten samassa tilanteessa olevien kanssa, olisi haastateltavia tukeva aineistonkeruumuoto. Näin ei syntyisi hierarkisoivaa jakoa haastateltavan ja haastattelijan välille, vaan haastateltava saisi purkaa ja jakaa ehkä arkojakin kokemuksia tietoisuudella, että häntä kuulee ja kuuntelee joku, joka on, tai on ollut samassa tilanteessa ja oletettavasti myös ymmärtää. Näiden lisäksi haastattelun nopeus ja edullisuus puhuivat ryhmähaastattelun puolesta.

5.1. Haastattelu fokusryhmähaastatteluna

Tutkimukseni tarkoitus, luonne ja kohdejoukko huomioiden ryhmähaastattelun suorittaminen tarkentui fokusryhmähaastatteluksi. Tähän valintaan päädyin Morganin (1998, 12) rohkaisemana: ”Fokusryhmät ovat yksi niitä harvoja tutkimuksen muotoja, jossa voit oppia paljon tietämättä oikeasti, mitä kysymyksiä haluat esittää”. Siksi metodi sopii tilanteeseen, jossa pätkätyöläisiä koskevaa tutkimusta ei ole sosiaaliturvan näkökulmasta aiemmin juuri tehty (vrt. Morgan 1998, 24; Parviainen 2005, 54). Fokusryhmällä on oma erityispiirteensä muihin ryhmiin verrattuna. Niiden tarkoitus on kerätä fokusoidusta keskustelusta kvalitatiivista aineistoa yksilöiltä, jotka ovat kokeneet jonkin konkreettisen

tilanteen. Tämä yhteinen kokemus tarjoaa haastattelulle fokuksen. Haastatteluryhmien voidaan nähdä sisältävän homogeenisen joukon yksilöitä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Krueger & Casey 2000, 18; Rook, Shamdasani & Stewart 2007, 8–9.) Tutkimissani ryhmissä homogeenisuus tarkoittaa kokemusta pätkätyön ja sosiaaliturvan yhteensovittamisesta. Haastattelupyynnöni vastanneet ja näin aktivoituneet haastateltavat ovat niin kutsuttuja avaininformantteja, joiden kautta saadaan arvokasta tietoa sosiaaliturvan käyttökokemuksista juuri pätkätyöläisten osalta.

Valintani perustaksi luin metodikirjallisuutta ryhmä-, fokusryhmä- ja teemahaastatteluista. Tutkimukseni puhun rinnakkain sekä ryhmistä ja fokusryhmistä että ryhmähaastattelusta ja fokusryhmähaastattelusta, vaikka aineistonkeruumetodini voidaanki luokitella tarkasti fokusryhmähaastatteluksi. Kyseisen menetelmän haastatteluilla on taipumus sisältää liikaa kysymyksiä, jolloin se muistuttaa interaktiivisen keskustelun sijaan ryhmässä tapahtuvaa haastattelua. Pysin itse haastattelun toteutuksessa siihen, että ryhmässä tapahtuva haastattelu olisi ennen kaikkea ryhmässä tapahtuvaa ja haastattelijan ylläpitämää keskustelua ennalta sovitun haastattelurungon teemojen pohjalta. Haastattelu on siis vähemmän ohjattu keskustelunomainen tilanne, jossa haastattelijan rooli muistuttaa havainnoitsijan roolia. Ohjausta on vain sen verran kuin aiheessa pysyminen ja kysymyksen asettelu edellyttävät. (Pötsönen & Välimaa 1998, 1; Rook ym. 2007, 11–12.)

Ryhmäkeskustelua käytettiin jo 1920-luvulla survey-kysymysten laatimisen apuna (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 225). Sen systemaattinen käyttö ja tutkimus alkoi kukoistaa kuitenkin vasta 1940-luvulla markkinointitutkimuksissa. (Pötsönen & Välimaa 1998, 1; Rook ym. 2007, 1–4.) Akateeminen maailma ei alun alkaen hyväksynyt metodia, vaikka se sen olikin itse luonut. Teoreetikot olivat huolissaan ryhmähaastatteluiden analyysin ja haastatteluprosessien haasteista. Menetelmässä haastateltavat pääsivät puhumaan toisilleen, vaikuttamaan toisiinsa ja jopa muuttivat kantaansa kesken haastattelun. Ryhmäprosessit nähtiin kontrolloimattomana, sekaannuttavana ja mutkikkaana tutkimuskohteena. Teoreetikot alkoivat 1980-luvulla kuitenkin tutkia uudelleen ryhmien mahdollisuuksia. (Krueger & Casey, 159–160.)

Sulkunen (1990, 264) kirjoittaa ryhmien haastattelemisen olevan otollisinta silloin, kun halutaan päästä käsiksi pienoiskulttuurien merkitysrakenteisiin. Metodi ei anna informaatiota ainoastaan siitä, mitä on tapahtunut ja mitä mieltä ollaan, vaan myös miten ja miksi, millaisia näkemyksiä, kokemuksia, asenteita ja odotuksia aiheeseen osallistujilla liittyy. Ryhmän keskinäinen vuorovaikutus vie

haastattelua lähemmäs sitä elämän todellisuutta, jossa mielipiteet, asenteet ja tavat muodostuvat, ja jossa ihmiset toimivat sosiaalisessa ympäristössä. Haastateltavat vaikuttavat toisiinsa ja ovat toisten vaikutuksen alaisena ryhmätilanteessa yhtä lailla kuin luonnollisessa todellisuudessaankin (Krueger & Casey 2000, 11). Ryhmä on yksilölle itsetuntemuksen lisäämisen eli reflektion väline. Fokusryhmä mahdollistaa siten toisten kokemusten ja näkemysten pohtimisen, refleктоimisen ja kuuntelun. Tämä vuorovaikutus auttaa osallistujaa vertaamaan omaa todellisuuttaan toisen todellisuuteen. Parhaimmillaan ryhmäkokemukset eivät tasapäistä, vaan auttavat ihmistä löytämään omimman itsestään. (Jauhiainen & Eskola 1993, 16; Krueger & Casey 2000, 17.)

Fokusryhmähaastattelu on humanistista haastattelua. Ryhmähaastattelulla tuotetaan sellaista aineistoa, jota ei olisi mahdollista saada yksilöhaastatteluilla, eikä pelkällä ryhmän keskinäisellä keskustelulla. Osallistujien vuorovaikutus toistensa kanssa korvaa yksilöhaastattelussa tapahtuvan haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksen, mikä johtaa suurempaan haastateltavien omien näkemysten painotukseen. Vaikka ryhmähaastattelu tuottaa vähemmän dataa kuin sama henkilömäärän verran yksilöhaastatteluja, lopputulos voi olla enemmän kuin yksilöiden summa, kun tarkastellaan ryhmässä tuotettuja ideoita. Etuna voidaan selkeästi nähdä myös ryhmähaastattelun nopeus ja edullisuus. Fokusryhmät tarjoavat mahdollisuuden tarkastella suurta vuorovaikutuksen määrää rajatussa ajassa. (Helkama ym. 1998, 253; Morgan 1988, 15, 18–21; Rook ym. 12–13; Parviainen 2005, 60.)

5.1.1. Ryhmähaastattelun kritiikki

Metodina ryhmähaastattelu ei ole välttynyt kritiikiltä. Ryhmäkeskusteluja pidetään helposti myöntelevän pinnallista puhetta tuottavana haastattelumuotona, jossa peitellään sisäisiä ristiriitoja. Fokusryhmien tavoite on kuitenkin myös ryhmädynamiikan ymmärtäminen. Tutkijan tulee eritellä vuorovaikutusta, ryhmän rakennetta ja haastatteluympäristöä (kts. luku 6). Toinen kritiikki kohdistuu siihen, että omien henkilökohtaisten tunteiden erittelyyn nähdään olevan erityisen arvokasta materiaalia, jossa päästään lähelle ihmisen todellista ajattelua. Ryhmäkeskustelussa tunnustuksia ei totuudellisuudessaan nosteta ylemmälle arvottamisen tasolle, vaan interaktionäkökulmasta uskoutumista ja ”rehellistä puhetta” tarkastellaan yhtenä diskurssin muotona. Tässä suhteessa ryhmäkeskustelu on hyvä aineistonkeruumuoto siksi, että asia punnitaan monelta eri kannalta;

ryhmäkeskustelun avulla voidaan tuottaa erilaisia diskursseja, joiden puitteissa ihmiset asiaa käsittelevät. (Alasuutari 1999, 152–155; Rook ym. 2007, 13.)

Vaikka sosiaalista tilannetta voidaan pitää luonnollisena ympäristönä, fokusryhmissä on aina keinotekoinen ulottuvuus. On paljon sellaista vuorovaikutusta, jota ei voida synnyttää tässä ryhmässä. Vuorovaikutus on tutkijan kontrolloimaa, joten emme voi koskaan olla varmoja, kuinka luonnollista se on, tai heijastaako vuorovaikutus yksilön omaa toimintaa. Kyseiseen haastatteluun liittyy aina määrätty epäluonnollisuus ja epämääräisyys haastateltavien sanomisten täsmällisyydestä. Luotettavuutta heikentää myös tutkittavan mahdollinen taipumus antaa sosiaalisesti suotavia vastauksia. Vapaamuotoisen haastatteluaineiston analysointi, tulkinta ja raportointi asettaa haasteensa, koska valmiita "malleja" ei ole tarjolla. Ryhmähaastattelussa tutkijalla on myös vähemmän kontrollia syntyneeseen aineistoon. Haastattelijalta edellytetään taitoa ja kokemusta, jopa kouluttautumista rooliin ja tehtäviin. Haastattelijan tulee huolehtia, että keskustelu pysyy valituissa teemoissa ja kaikilla on mahdollisuus osallistua keskustelun kulkuun. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35, 61; Morgan 1988, 15, 20–21.) Alasuutari (1999) kuitenkin mainitsee, että haastattelutilanteen luonnottomuudella ei ole mitään tekemistä aineiston laadun tai ”objektiivisuuden” kanssa, sillä aineistoa tarkastellaan aina tietyssä tilanteessa tuotettuna puheena. Aineisto ei ole koskaan sama kuin tutkimuskohde, sillä se liitetään aina tiettyihin kehyksiin valaistakseen tutkimuksessa asetettua kysymystä (Alasuutari 1999, 155–156).

Aiemmalla tutkimushaastatteluokemuksella saattaa olla hyvinkin merkittävä vaikutus siihen, miten käsitellä ryhmäkeskustelua dominoivaa haastateltavaa. Mietin paljon kysymystä, miten rajoittaa ja ohjata yhden henkilön puhetta niin, etten tutkijana loukkaa hänen intimitteettiään ja tee haastattelutilanteesta epämiellyttävää? Henkilökohtaisesti koin vaikeaksi fokuksen säilyttämisen periaatteen. Tunsin epävarmuutta, missä kohdin puheen rönsyilyä aiheen viereen tulee rajoittaa niin, että keskustelun luonnollisuus ja autenttisuus eivät kärsi. Morgan (1998, 10) varoittaa ryhmän liiallisesta kontrolloimisesta; haastattelijan on tunnustettava osanottajien prioriteetit ja ryhmän oman dynamiikan, mikäli haluaa kuulla, mitä heillä on sanottavaa. Vaikka tutkijalla on fokuksensa, haastateltavilla on ryhmänsä. Liiallisen kontrolloinnin pelossa tulinkin rajoittaneeksi keskustelua hyvin vähän, vaikka jälkikäteen tarkasteltuna ensimmäisen ja erityisesti toisen ryhmän kohdalla keskustelu olisi vaatinut jämäkämpää ohjaamista. Puheen rönsyily pätkätyökokemuksiin herättää kysymyksen, onko kolme ryhmähaastattelua riittävä määrä vakuuttaviin tuloksiin, jos ryhmissä esiintyy paljon

keskustelua sosiaaliturvan käyttökokemusten reunoilta ja ulkopuolelta. Litteroidessani huomasin myös monessa kohtaa tilaisuuden hyvään jatkokysymykseen tai tarpeen tarkentavaan kysymykseen, mutta olinkin antanut keskustelun soljua eteenpäin omalla painollaan.

5.1.2. Ryhmähaastattelun teemarunko

Fokusryhmähaastattelussa kysymykset voivat olla joko strukturoituja tai hyvin löyhiä ja teemojen kaltaisia. Kummassakin tapauksessa niiden tulee olla selkeästi muotoiltuja, helposti ymmärrettäviä ja neutraaleja. Teemahaastattelulla ja fokusryhmillä on yhteinen perusta ja yhtymäkohtia löytyy edelleen. (Parviainen 2005, 58, 60.) Haastattelussa tavoittelemani keskustelunomaisuuteen strukturoidut kysymykset eivät sovi, joten lähdin luomaan haastattelulle teemarunkoa perehtymällä teemahaastattelun metodiin.

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu, jolle on ominaista, että jokin haastattelun näkökohta on lyöty lukkoon, mutta ei kaikkia. Siinä oletetaan, että haastateltavat ovat kokeneet tietyn tilanteen. Tutkijana selvitin alustavasti ilmiön tärkeitä osia, rakenteita, prosesseja ja kokonaisuutta, joiden perusteella päädyin tiettyihin oletuksiin. Tältä pohjalta kehitin haastattelurungon. Viimeiseksi suuntasin tutkittavien henkilöiden subjektiivisiin kokemuksiin ennalta analysoimista tilanteista. Teemahaastattelun takana on Mertonin, Fiskin & Kendallin (1956) fokuoitu haastattelu, jossa korostetaan haastateltavien elämysmaailmaa ja heidän määritelmiään tilanteesta. Se ei edellytä tiettyä kokeellisesti aikaansaattua yhteistä kokemusta, vaan lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tällä menetelmällä tutkia. Haastattelun eteneminen tiettyjen teemojen varassa vapauttaa haastattelua tutkijan näkökulmasta ja tuo tutkittavien äänen kuuluviin. Teemahaastattelun käytöllä korostetaan sitä, että ihmisten tulkinnat asioista ja heidän asioille antamat merkitykset ovat keskeisiä, samoin kuin se, että merkitykset syntyvät vuorovaikutuksessa. (Merton ym. 1956 sit. Hirsjärvi & Hurme 2001, 47–48.)

Tutkimuksen luonteeseen kuuluu, että myös tutkittava toimii kysymysten tarkentajana. Tutkittavan elämäntilanne vaikuttaa siihen, miten ilmiö konkretisoituu tutkittavan ajatuksissa, joten teema-alueiden tulisi olla sen verran väljiä, että tutkittava ilmiö paljastaa moninaisen rikkautensa. Suunnittelun tärkeimpiä tehtäviä onkin haastatteluteemojen suunnittelu. Haastattelurunkoa laatiessa tehdään teema-alueuuttelo teoriaan ja tutkimustietoon perehtymisen pohjalta. Teema-alueet ovat täten teoreettisten

pääkäsitteiden tarkempia alakäsitteitä- ja luokkia, joihin haastattelutilanteessa esitetyt tarkennetut haastattelukysymykset varsinaisesti kohdistuvat. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 66–67.)

Subjektiviteetin ja toimijuuden ollessa tutkimuksen ydinkäsitteitä teemarunkoa täytyy lähestyä avoimella luovuudella, sillä valmiita malleja rungon ja apukysymysten luomiseksi ei ole tarjolla. Luotin alusta asti siihen, että konkreettisten kokemusten kartoittaminen, kokemusten herättämien mielikuvien, käsitysten ja tunteiden käsitteleminen antaa arvokasta tietoa tutkimustehtävääni ajatellen. Erityisesti toimijuutta pyrin kartoittamaan elämänhallinnan ja ammatillisen kasvun sekä oppimisen teemojen kautta. Näillä teemoilla pyrin saavuttamaan monipuolisen aineiston pitäen kuitenkin mielessä, että kaikki teemat eivät välttämättä tule korostumaan lopullisessa analyysissä ja tuloksissa siten, miten alun perin oletin. Tämä toteutui ammatillisen kasvun ja oppimisen teemassa. Haastattelemillani pätikätyöläisillä ammatillinen identiteetti ei ollut päässyt kehittymään määräärikaisten työsuhteiden ja vaihtuvien työtehtävien vuoksi, joten apukysymykseni eivät saaneet tarttumapintaa heidän maailmassaan. Asiantuntijuus, oppiminen ja oman itsen kehittäminen ilmenivät pääosin palkkatyöstä ulkopuolisena toimintana.

5.2. Tutkittavat ja aineiston kerääminen

Tutkimustehtävä ei asettanut tarkkoja kriteereitä tutkittavien ominaisuuksille, joten pääasiallinen lähtökohtani oli, että heidän tulee olla pätikätyöläisiä, joilla on kokemusta sosiaaliturvan käytöstä. Tutkittavia haettiin kolmeen noin viiden hengen haastatteluryhmään ammattiliittojen ja työttömien yhdistysten kautta sekä julkisilla foorumeilla. Haastateltavia ilmoittautui ja myös osallistui viisitoista henkilöä. Melkein kaikki olivat vastaanottaneet kutsun sähköpostin välityksellä ammattiliitolta tai työttömien yhdistyksiltä. Heistä kolme oli miehiä ja loput naisia. Tutkittavat olivat minulle täysin tuntemattomia kahta henkilöä lukuunottamatta. Toisen heistä (ryhmässä 2) tiesin ystävänä kautta tuntematta kuitenkin henkilökohtaisesti ja toisen (ryhmässä 1) kanssa olin ollut edellisenä vuonna samassa työpaikassa tekemässä sijaisuutta muutaman päivän ajan. He olivat ainoat, jotka osallistuivat tutkimukseen minun kutsumana, sillä tiesin heidän kuuluvan kohderyhmääni, ja tarvitsin täydennystä ryhmiin.

Pätkätyöläisyys on hieman epämääräinen kriteeri, sillä määräaikaissa työsuhteissa työskentelevät ovat hyvin heterogeeninen joukko. Toisilla työpätkä seuraa toistaan ilman pidempiä työttömyysjaksoja, ja toisilla työn sisältö saattaa vaihdella suurestikin työn vaihduttua. Haastatteluihin ilmoittautui kuitenkin vain kaksi henkilöä (ryhmä 1 ja 2), joilla määräaikaiset työsuhteet olivat jatkuneet viime vuosina tasaiseen tahtiin ja sosiaaliturvan käyttökokemukset sijoittuivat kauemmas menneisyyteen.

Iältään haastateltavat olivat 32–59-vuotiaita ja sosioekonomiselta asemaltaan hyvin hajanainen joukko. He ulottuivat koulutustaustoineen peruskoulun käyneistä tohtorintutkinnon suorittaneisiin. Haastateltavista muodostin kolme haastatteluryhmää. Kahteen ensimmäiseen ryhmään haastateltavat ilmoittautuivat sen perusteella, kumpi ensimmäisestä haastattelupäivästä sattui kenellekin sopimaan. Nämä haastattelut järjestettiin Helsingissä TJS Opintokeskuksen tiloissa kesäkuun 2010 alussa. Ensimmäisessä ryhmässä oli neljä osallistujaa, toisessa ryhmässä viisi. Kolmannen kuuden hengen ryhmän perustivat haastateltavat itse ja minä tutkijana matkustin paikanpäälle suorittamaan haastattelun viikko ensimmäisten haastattelujen jälkeen. Olin jokaiseen haastateltavaan henkilökohtaisesti yhteydessä sähköpostin välityksellä viimeistä ryhmää lukuunottamatta, siinä kommunikaatio muiden kanssa toimi yhden osallistujan välityksellä, ja korostin heidän osallistumisen ja kokemusten jakamisen tärkeyttä. Ennen haastattelua luin menetelmäkirjallisuutta (Alasuutari, Hirsjärvi & Hurme, Krueger & Casey, Ruusuvuori & Tiittula) saadakseni hyviä käytännön vinkkejä ja välttääkseni suurimpia virheitä. Kaikki ryhmäkeskustelut nauhoitettiin ja litteroitiin sanatarkasti. Litteroinnit aloitin heti kunkin haastattelun päätyttyä ja sain ne kokonaisuudessaan päätökseen kesä-heinäkuun vaihteessa 2010.

Ryhmäkeskusteluissa käyttämäni metodiin olen ottanut vaikutteita osallistavista menetelmistä ja yhteistoiminnallisen oppimisen ajatusmaailmasta. Jokainen ryhmäkeskustelutilaisuus alkoi välipalalla, istuskelulla ja jutustelussa arkipäivän asioista ja tulevasta haastattelutilanteesta. Haastattelun aluksi kertasin tutkimuksen tarkoituksen ja pyrkimyksen vapaamuotoiseen keskustelutilanteeseen, selvensin sosiaaliturvan käsitettä sekä annoin muutamia ohjeita ryhmähaastattelua koskien. Tämän jälkeen kahdessa ensimmäisessä ryhmässä lähdettiin liikkeelle aktivoivasta ”tutustumisleikistä” kuvakorttien pohjalta niin, että ryhmäläiset kertoivat itsestään kymmenien korttien joukosta valitsemansa kuvan inspiroimana. Menetelmän katsoin toimivan hyvänä ryhmäyrittäjänä, ilmapiirin vapauttajana, luottamuksen rakentajana sekä haastateltavia toisilleen tutuiksi tekevänä. Sen oli tarkoitus viedä ajatuksia pois tilanteen virallisuudesta ja nauhoituksesta. Krueger ja Casey (2000, 108) kirjoittavat, että ensimmäisen kysymyksen tarkoitus on saada osallistujat sanomaan jotain heti keskustelun aluksi.

Tämän jälkeen on oletettavampaa, että he puhuvat uudelleen. Kolmannessa ryhmähaastattelussa kortteja ei ollut käytössä, joten teimme esittelykierroksen normaalisti ilman virikemateriaalia.

Esittelykierroksen jälkeen siirryimme ryhmissä varsinaisiin haastatteluteemoihin, joita olin kirjannut neljä (liite 2). Tarkoitukseni oli pitää teeman vaihtuessa muutaman minuutin “mietintätaukoja”, joiden aikana haastateltavat saivat apukysymysten pohjalta miettiä rauhassa kokemuksiaan ja kirjata niitä halutessaan paperille. Ennen mietintätaukoa esittelin teemaa käyttäen apukysymyksiä johdattelevana ja herättelevänä välineenä. Jokainen sai käyttöönsä muistiinpanovälineet. Tämä mahdollisti muistiinpanojen kirjaamisen myös keskustelun aikana omaa puheenvuoroa odotellessa. Tuota henkilökohtaista muistiinpanomateriaalia en kerännyt. Mietintätauon jälkeen ennen vapaata keskustelua tehtiin aina yksi täysi kierros, jossa jokainen sai vuorollaan puheenvuoron. Ratkaisun taustalla vaikutti pyrkimys taata kaikille osallistujille tasapuolisesti puheenvuoro ja vähentää mahdollisen dominoivan haastateltavan hallitsevuutta keskustelun kulussa. Lopuksi purin haastattelun kysymällä, miten tutkittavat kokivat haastattelun ja mitkä kohosivat heidän mielestä keskustelun ydinasioiksi. Mukaan annoin vielä kirjoitelmapyyynnön, joka tuli lähettää sähköpostiini 20.6.2010 mennessä. Siihen tuli kirjoittaa vapaamuotoisesti omista kokemuksista tutkimusaiheeseen liittyen – erityisesti, jos ei tullut puhuneeksi tai halunnut puhua jostain itselle merkityksellisestä asiasta ryhmässä. Näitä jälkikirjoitelmia sain yhteensä kolme ja yhden puhelun.

5.3. Aineiston analyysi ja tulkinta

Analyysin jatkuva luonne kuvastaa ryhmähaastatteluanalyysin erilaisuutta kvalitatiiviseen tutkimukseen verrattuna. Yksi ero on se, milloin analyysi alkaa ja päättyy. Ryhmähaastattelun analyysin voi katsoa alkaneeksi jo ensimmäisestä haastattelukerrasta, josta saa informaatiota seuraavaa haastattelua varten. (Hirsjärvi & Hurme, 2001, 136; Krueger & Casey 2000, 127–129, Morgan 1988, 64.) Nauhoitin haastattelut Tampereen yliopiston Kasvatustieteiden laitoksen tutkimushaastatteluihin tarkoitettulla nauhurilla. Haastattelutilanteen jälkeen kirjoitin ylös tunnelmia ja ajatuksia haastattelun kulusta ja haastateltavista. Vaihdoin ajatuksia tapahtumista myös TJS Opintokeskuksen kehittämisasiantuntija VTT Sikke Leinikin kanssa. Ensimmäisestä ja toisesta ryhmähaastattelusta sain vahvistusta ja aineksia seuraavan haastattelun hiomiseen vastaamaan paremmin tutkimuksen tarkoitusta. Esimerkiksi kuvakorttien avulla suoritettu tutustuminen vei keskustelun heti alkuun niin

syvälliselle ja luottamukselliselle tasolle, että päätin säilyttää sen seuraavassa haastattelussa. Ensimmäinen haastattelu osoitti minulle myös, kuinka haasteellista on pitää keskustelu aiheen teemoissa, joten osasin varautua seuraavissa haastatteluissa hieman jämäkämpään keskustelun ohjaukseen. Havaitsin myös, että teemoja ei välttämättä käsitellä kronologisesti, vaan minun tulee havaita, tarvitaanko jonkun teeman käsittelyä erikseen, vai onko se käsitelty jo muiden teemojen yhteydessä. Aineiston purkamisen aloitin aineistonkeruun yhteydessä. Purin aineiston ääninauhalta sana sanalta. Merkitsin tekstin joukkoon naurahdukset, huokaukset ja mietintätaukojen pituudet sekä päällekkäisen puhunnan alku- ja loppumerkit. Jätin merkitsemättä puheessa esiintyvien taukojen pituudet, intonaatiot ja muut paralingvistiset seikat (liite 5). Puretuista haastatteluista syntyi tekstiä 1-rivivälillä ja Courier New –fontilla kirjoitettuna 132 sivua.

Laadullisessa tutkimuksessa analysointimenetelmä kehitellään oman tutkimusaineiston pohjalta siten, että se palvelee mahdollisimman hyvin tutkimuksen tarkoitusta. Valmiita analysointimenetelmiä ei siis voida esittää. (Grönfors 1982, 144.) Jo litteroinnin aikana kirjasin ylös huomioita ja havaintojani ajatellen teemoja, tutkimuksen laatua ja ryhmäprosesseja. Litteroinnin jälkeen ryhdyin lukemaan aineistoa. Aluksi lähdin teemoittelemaan aineistoa haastattelun teemarungon mukaan. Jouduin lukemaan aineistoa moneen kertaan löytääkseni teemoihin liittyvät puheenvuorot, sillä kuten Eskola (2007, 143) huomauttaa, haastattelu ei useinkaan etene teemasta teemaan, vaan vastauksia saattaa löytyä eri puolilta haastattelua. Kyseinen teemoittelu ei kuitenkaan tuottanut tulosta ja vienyt eteenpäin ensihavaintojani aineistosta, joten siirryin perehtymään uudelleen teoriakirjallisuuteen sekä keskeisiin käsitteisiini ja otin etäisyyttä aineistooni. Palatessani aineiston pariin kykenin näkemään sen ilman teemarungon ”kahleita” ja siirtymään teorian ohjaamaan aineistolähtöisyyteen – tutkimukseni kun voidaan luokitella teoriasidonnaiseksi tutkimukseksi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 99). Omat työkaluni analyysiin ovat siis muodostuneet hiljalleen teoriaan ja aineistoon perehtymisen aikana. Ryhmäprosesseja olen lähtenyt analysoimaan ja tulkitsemaan lukemalla kirjallisuutta ryhmähaastattelusta, fokusryhmähaastattelusta ja positioinnista sekä perehtymällä ryhmäprosesseja käsitteleviin teoksiin. Aineiston kuvaamisessa olen tukeutunut teemoittelun kautta subjektiviteetin, kategorisoinnin, elämänhallinnan ja sosiaalisen konstruktionismin kentästä nousevan positioinnin käsitteistöihin.

Sulkunen (1990) kirjoittaa, että kaikki rationaaliset selitykset niin omasta kuin muiden toiminnasta ovat sosiaalisten suhteiden ilmauksia ja omalla muodollaan ne siis kantavat tiettyä habitusta. Ne vaikuttavat siihen, miltä maailma niiden valossa näyttää, sekä siihen, miten puhuja määrittelee ja siten tuottaa ja uusintaa suhteensa sosiaaliseen todellisuuteen. Yksi arkipuheen muoto on luokittelu ja ne ovat toiminnan perusteluja kulttuurin tarjoamin välinein ja siksi sisältävät arvoja. (Sulkunen 1990, 268–269.) Tämä korostui aineistossani niin vahvasti, että kategorisoinnin ja positioinnin käsitteiden käyttö analyysin teoreettisina työkaluina ei ollut pelkästään teoriataustasta nouseva vaade, vaan aineistosta korostuva tarve tulkintojen mahdollistamiseksi.

Ryhmähaastattelun analyysi keskusteluna saattaa olla vaikeaa, sillä aineisto on vain osittain varsinaisesti keskustelua. Haastateltavat puhuvat toistensa ohi poimien muiden puheenvuoroista virikkeitä ja aiheita antautuen harvoin varsinaiseen dialogiin. (Sulkunen 1990, 266.) Edellytyksenä on, että kiinnitetään huomio tekstin sisällön muotoon, ja etsitään arkisen pinnan alta yhtenäisiä, keskenään homologisia rakenteita. Ryhmähaastatteluissa esiin tuleva puheen lähde on kollektiivisubjekti, ryhmä ja sen edustama pienoiskulttuuri, ei niinkään yksittäinen puhuja. Siksi keskustelua ei tulkita ryhmän jäsenten näkökulmasta, vaan ulkopuolelta, ikään kuin valmiina tuotteena, jolla on omat sisäiset jäsenyksensä ja omat tulkinnalliset vaikutuksensa vastaanottajasta riippumatta. Ryhmähaastattelutilanteessa tutkijalla on mahdollisuus nähdä, kuulla ja eritellä sellaista, mikä ei yksilöhaastattelussa ole mahdollista: niitä termejä, käsitteitä, hahmottamistapoja ja argumentaatiostruktuureja, joiden puitteissa ryhmä toimii ja ajattelee kulttuurisena ryhmänä. Puhuessaan toisilleen he voivat käyttää ”sisäpiirin” termejä. (Alasuutari 1999, 152–153; Sulkunen 1990, 268.)

Aineiston runsaus ja elämänläheisyys tekevät analyysivaiheen mielenkiintoiseksi ja haastavaksi, mutta samalla ongelmalliseksi ja työlääksi (Hirsjärvi & Hurme 2001, 135). Analyysissa olen huomionut sen, että haastateltavien kommentteissa ei tule antaa painoarvoa sen perusteella ilmaistaanko joku asia usein. Ennemminkin tulee kiinnittää huomiota kommentteihin, jotka antavat yksityiskohtaista tietoa. Myös voimakkaat tunteet ilmaisevat asian merkityksellisyyttä. Painoarvoa antaa myös se, kuinka moni ihminen mainitsee saman kyseisen asian. Jos litterointitekstistä nousee asioita, jotka toistuvat, tulee raportti rakentaa näiden teemojen ympärille enemmän kuin omien kysymysten ympärille. (Krueger & Casey 2000, 136.) Jo ensimmäisiä kertoja litterointeja lukiessa oli selvää, että lopulliset teemat tulevat hahmottumaan hyvin erilaisilla verrattuna haastattelussa käytettyihin teemoihin. Lopullisiin

teemoitteluun ja tyypittelyyn pääsy edellytti vain tarpeeksi tutkijan kypsyttelyä, että haastateltavien kokemukset pääsivät oikeuksiinsa johdonmukaisella ja ymmärrettävällä tavalla.

6. Tutkimuksen luotettavuuden tarkastelua

Kvalitatiivinen tutkimus edustaa relativistista linjaa. Sen mukaan ei ole tavoitettavissa yhtä totuutta, vaan on olemassa useita totuuksia. Objektiviisen totuuden sijasta on mahdollista tavoittaa vain tietty näkökulma ilmiöstä. (Tynjälä 1991, 388.) Näkisin, että erityisesti laadullisten tutkimusmenetelmien käyttö edellyttää tutkijalta jatkuvaa nöyryymistä ja niin sanotusti vereslihalla oloa. Tällä en tarkoita itsensä aliarvioimista ja omien tulkintojen mitätöimistä, vaan ennakko-oletusten sekä käsitysten kyseenalaistamista, ja äärimmäistä herkistymistä haastateltavien ja heidän maailmansa monimuotoisuudelle. Pietarinen (1999) korostaa luotettavuuden määritelmää siltä kannalta, että informaatio on perusteltu kriittisesti. Kriittisyys viittaa tässä muun muassa menetelmiin, analysointiin, teorioiden muodostamiseen ja käsitteiden eksplikointiin. Tutkimuksella tuotettu informaatio on perusteltava hyvin. (Pietarinen 1999, 9–10.) Olen pyrkinyt pitämään kriittisen ja perustelevan otteen koko tutkimusraporttini alusta loppuun. Tässä luvussa otan vielä erikseen muutamia näkökulmia huomioon.

Luotettavuuden tarkempaa erittelyä kuvataan tutkimuskirjallisuudessa monella eri tavalla. Kvalitatiivisen tutkimusotteen sovellusalue voidaan jakaa perusrakenteeltaan kahteen ilmiöryhmään: tajunnalliset ilmiöt ja sosiaalisen todellisuuden ilmiöt. Sosiaalisen todellisuuden ilmiöt eivät paikannu konkreettiseen, vaan ne muodostuvat ihmisten välisessä diskurssissa. Siten ne eivät ole alun perin subjektiivisia. (Perttula 1995, 41.) Käsittelen luotettavuutta Tynjälän (1991) ja Perttulan (1995) esittämän Lincolnin ja Cuban jaotteluun pohjautuvan erittelyn mukaisesti: totuusarvo (vastaavuus), sovellettavuus (siirrettävyys), pysyvyys (tutkimustilanteen arvointi) ja neutraalisuus (vahvistettavuus). Tässä jaottelussa kvalitatiivista tutkimusotetta tarkastellaan sovellettuna ensisijaisesti perusrakenteeltaan tajunnallisten ilmiöiden tutkimukseen. (Perttulan 1995, 42–43; Tynjälä 1991, 390–392.) Tutkimukseni voidaan katsoa painottuvan perusrakenteeltaan sosiaalisen todellisuuden ilmiöihin, mutta koska erottelu tajunnalliseen ja sosiaaliseen todellisuuteen on mielestäni problemaattinen, koen Tynjälän ja Perttulan jaottelun relevantiksi.

Totuusarvolla tarkoitetaan, vastaako tutkijan tuottamat rekonstruktiot tutkittavien todellisuuksista alkuperäisiä konstruktioita, eli tekeekö tulkinnat oikeutta tutkittaville. (Perttula 1995, 42; Tynjälä 1991, 390.) Alasuutari (1999, 153) mainitsee, että tutkijan tulkintojen validius ei vahvistu eikä heikkene siitä, saavuttavatko ne tutkittavan ryhmän hyväksynnän, koska hyväksyntä riippuu pikemminkin tulkinnan

mairittelevuudesta kuin osuvuudesta. Alustavien tulkintojen esittäminen ryhmälle on kuitenkin tärkeää, sillä ryhmän jäsenet voivat tuoda vielä esiin tutkijalle ennalta tuntemattomia seikkoja, jotka voivat johdattaa tutkijan uusien kysymysten ja tulkintojen pariin. (Alasuutari 1999, 153.) Analyysin alkuvaiheessa lähetin kullekin ryhmälle tiivistelmän ryhmäkeskustelusta. Kerroin haastateltaville, että mikäli he kokevat tarvetta kommentoida yhteenvetoni, heillä olisi nyt se mahdollisuus. Kommentteja toivoin erityisesti heiltä, jotka eivät olleet lähettäneet minulle erillistä kirjoitelmaa haastattelu jälkeen. Sain kolme paluupostia, joissa kiiteltiin koosteesta ja eriteltiin vielä uudelleen kokemuksia, mutta pääosin samalla tavalla kuin ryhmäkeskustelussa.

Kielellä on haastattelussa keskeinen merkitys, vaikkakin sen ulkoisiin säännönmukaisuuksiin keskittymällä voidaan helposti unohtaa ihmisen subjektius. Haastattelijan tehtävä on saada selville, miten haastateltavalla jonkin objektin tai asiantilan merkitykset rakentuvat. Täytyy myös muistaa, että haastattelussa luodaan myös uusia ja yhteisiä merkityksiä. Siksi haastattelutilanteeseen voidaan soveltaa yhteisrakentamisen käsitettä, mikä tarkoittaa sitä, että haastatteluvastaus heijastaa aina myös haastattelijan läsnäoloa ja hänen tapaansa kysyä asioita samoin kuin edeltäviä kysymyksiä ja vastauksia. Kyetäkseen toteamaan haastateltavan puheesta jonkin seikan haastattelijan on tunnistettava asiaan kuuluvia ominaisuuksia eli haastateltavan kielipelin. Tutkija tekee havaintoja, tulkintoja ja toteamuksia haastateltavan puheen sisällöstä, mikä edellyttää kommunikaatiomuotoa, jonka käytössä jo noudatetaan sääntöjä. Tutkimuksen suunnittelua hankaloittaa se, että niin haastattelijan kuin haastateltavankin kyvykkyys ja tyyli vaihtelevat tapauksittain. Aineistonkeruun pitäisi tehdä oikeutta haastateltavien kyvyille ja ajatuskuluille. Tärkeää on päästä ottamaan huomioon puheen ja kielen viittaussuhteet. Hirsjärven ja Hurmeen mielestä avoin ja sitomaton haastattelumenetelmä on taitavasti ja sopivissa olosuhteissa suoritettuna kaikkein joustavin ja paljastavin ihmisten kohtaamistapa. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 49, 52–53.) Kielipelin ymmärtämisen toteutuminen edellyttää haastateltavan kokemusmaailman ja todellisuuden tuntemusta.

Aineistonkeruuvaiheessa haastateltavien puhetta kuunnellessa koin eduksi oman taustani. Viimeiset seitsemän vuotta olen itse elänyt opiskelijan epävarmassa ja pätkittäisessä arjessa. Toisinaan olen ollut töissä opiskelun ohessa ja välillä olen ottanut irtiottoja kokonaan työelämään. Näiden työpätkien pituus on vaihdellut yhdestä päivästä yhdeksään kuukauteen. Olen siis elättänyt itseäni sekä pelkällä opintotuella että palkkatyöstä saamalla ansioilla. Näin pystyin samaistumaan haastateltavieni puheeseen hyvin, vaikka keskustelussa ilmenikin minulle uutta. Mielestäni oma kokemukseni oli riittävän lähellä,

mutta tarpeeksi kaukana tutkittavieni arjesta. Tällä tarkoitan sitä, etten voinut välttyä liikuttumiselta kuunnellessani ja litteroidessani haastateltavien kokemuksia. Elämäntarinat ja kokemukset koskettivat minua henkilökohtaisesti. Reaktio ei viittaa siihen, että tutkija tekisi tunteidensa kautta värittyneitä tulkintoja, vaan ennemminkin pystyy tavoittamaan syvemmän ja laajemman ymmärryksen aineistostaan.

Totuusarvoa silmälläpitäen Raitasalmi (1995) huomioi tärkeän seikan. Uteliaisuus siihen, miten ihmiset todella elävät, voi saada motiivipohjan tiedostamattomista tarpeista, vaikkakin sen hyväksyttävänä pidettävä ilmiasu saattaa ilmetä ns. älyllis-tieteellisenä tiedon lisäämisen tarpeena. Kvalitatiivisia menetelmiä käyttävä ”utelias” tutkija saattaakin joskus kadottaa tutkittavan ilmiö, koska hän mahdollisesti havaitsee, tulkitsee ja käsittää kyseisen ilmiön omien tiedostamattomien uteliaisuushalujensa värittämällä tavalla. (Raitasalmi 1995, 26.) Olen pyrkinyt tältä osin suhtautumaan kriittisesti omaan motivoituneisuuteeni ja mielenkiintoon koskien tutkimuskohdettani. Kriittisestä ja reflektoivasta otteesta huolimatta en koskaan voi mitätöidä oman historiani, taustani ja elämäkokemusteni vaikutusta tutkimukseen. Luonnollisesti kiinnitän huomiota siihen, minkä voin liittää tai suhteuttaa omiin kokemuksiini ja ymmärrykseen elämästä. Objektiiivinen lähtökohta tutkimuksen teolle on aina mahdoton, mutta sen ei koskaan tule olla este objektiiivisuuden tavoittelulle. Laaja perehtyminen teoriakirjallisuuteen ja tutkimusprosesseihin on yksi askel kohti objektiiivisuutta. Tieto ja tietämys antavat laajempaa kiinnityspintaa aineistosta tehtäville havainnoille.

Siirrettävyyteen liittyy sen arvio, ovatko saadut tulokset sovellettavissa vastaavaan ilmiöön toisissa olosuhteissa. Siirrettävyyttä ei voi arvoida ainoastaan tutkija, vaan sovellusarvon arvioimisen vastuu jää myös tutkimustulosten hyödyntäjälle. Tutkijan on kuvattava mahdollisimman tarkasti aineistoaan ja tutkimustaan, jotta tutkimuksen hyödyntäjät saavat riittävät välineet sovellusarvon määrittämiseksi eri kontekstissa. (Perttula 1995, 42; Tynjälä 1991, 390). Omassa tutkimuksessani olen erillisissä luvuissa eritellyt tarkemmin informanttejani (luku 6 ja liite 3) ja aineiston keruuta sekä dokumentointia (luvut 5.2 ja 5.3). Siirrettävyyttä lisäävänä tekijänä voidaan pitää sitä, että haastateltavat ovat hyvin eri ikäisiä, tulevat eri paikkakunnilta ja ovat sosioekonomiselta taustaltaan hyvin heterogeeninen joukko. Siirrettävyyteen taas vaikuttaa heikentävästi haastateltavien suppea määrä (15 henkilöä), naisvaltaisuus ja haastateltavien hankkimisen tapa. Tällä tarkoitan sitä, että koska haastateltavat on hankittu julkisilla foorumeilta ja ammattiliittojen sekä yhdistysten sähköpostilistoilta, voidaan olettaa, että he ovat keskivertoon verrattuna aktiivisempia, tietoisempia ja osallituvampia pätkätyöläisiä. Puutteista

huolimatta koen, että aineistoni on valottanut hyvin sosiaaliturvan piirissä elävän toimijuutta ja minuuden rakentumista. Jokainen lukija voi omalta osaltaan arvioida siirrettävyyden luotettavuutta.

Neutraalisuuden kriteeri on vahvistettavuus, jolla viitataan mahdollisuuteen päätyä samanlaisiin tuloksiin eri analyysikeinoilla käyttämällä tutkimuksen dokumentteja ja aineistoa. Tässä täytyy huomioida tutkimuksen tarkoitus. Kaikkea ei ole tarkoitus analysoida ja ottaa tarkastelun kohteeksi. Ryhmähaastattelun analyysi on systemaattista, järjestelmällistä, todennettavaa ja jatkuvaa. Systemaattinen analyysi tarkoittaa, että strategia on dokumentoitu, ymmäretty ja jokaisen tutkijatiimin osallisen selkeästi artikuloitavissa. Prosessin on oltava avoin tarkastukselle. Vahvistettavuus ei voi koskaan olla absoluuttista, koska mielellinen ketju tutkittavien kautta tutkijaan ja siitä tuloksiin ei etene sisällöltään muuttumattomana. Ulkopuolinen tarkastaja voisi olla hyvä neutraalisuuden arvioija. (Krueger & Casey 2000, 127–129; Perttula 1995, 43; Tynjälä 1991, 392.) Tutkimukseni tarkoitus ei ole päätyä objektiiviseen totuuteen, vaan herättää ajatuksia siitä, miten voisi olla. TJS Opintokeskuksen Sikke Leinikki luki litteroimani haastattelut tuoreeltaan ja hänen kanssaan jakamani keskustelutuokioiden analyysiprosessin aikana ovat antaneet vahvistusta omille tulkinnoilleni ja ajatuksilleni, mutta samalla paljastaneet arvottamisen ja ylitulkinnan hetket.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulosten ei voi edellyttää pysyvän samana, jos tavoitellaan monia todellisuuksia. Myös tutkimuksen kuluessa voi esiintyä vaihtelua niin tutkijassa, haastateltavissa kuin ilmiössä ja ympäröivissä olosuhteissa (Tynjälä 1991, 391.) Esimerkiksi tämän tutkimuksen haastatteluryhmissä oman minuuden hahmottaminen vaihteli keskustelun eri vaiheissa rajustikin. Toisinaan minuus nähtiin hyvin alisteisena, toisaalta voimakkaana taistelija-minuutena. Luotettavuuden kannalta tärkeämpää on *tutkimustilanteen arviointi* (Perttula 1995, 42–43; Tynjälä 1991, 391). Näin palaamme jälleen luvun alussa mainitsemaani vaatimukseen tutkimuksen informaation perustelemisesta kriittisesti. Olen pyrkinyt raportoimaan tarkasti aineistonkeräämisen, analyysin ja tulkinnan vaiheet sekä perustelemaan valitsemani käsitteet ja metodit unohtamatta niiden saamaa kritiikkiä. Lukijalla on näin riittävät edellytykset hyväksyä tai hylätä rakentamani tulkinnat.

7. Tutkimushaastatteluryhmät

Tämän päivän ryhmädynamiikan tutkimus ei ole enää sosiaalipsykologian ydinaluetta, vaan kenttä on hajonnut useiden soveltavien tieteiden alueille, kuten kasvatustieteisiin, organisaatiopsykologiaan, perhe- ja ryhmäterapiaan sekä sosiaalityöhön (Ahokas 2001, 122). Ryhmien toiminnasta löytyy paljon teoriakirjallisuutta, mutta käsittelen tässä luvussa ryhmiä vain niiltä osin kuin oletan olevan relevanttia tutkimukseni analyysin ja luotettavuuden kannalta. Fokusryhmissä vaikuttavia tekijöitä ovat ympäristötekijöiden lisäksi niin persoonalliset ja yksilölliset erot kuin yksilöiden väliset tekijät (Rook ym. 2007, 19). Pyrin ryhmiä esitellessäni tarkkaan ja todenmukaiseen kuvaukseen, erittelyyn ja pohdintaan pitäen samalla mielessä, että näin ajallisesti lyhyen ryhmätuokion analysoinnissa on aina läsnä ylitulkinnan vaara, kun tutkimushaastattelut on nauhoitettu vain nauhurilla ja dokumentoitu litteroiden. Tutkijan muistiinpanojen kirjaaminen, havainnointikyky tilanteessa ja muisti tilanteesta ovat rajallisia.

7.1. Ryhmän rakenne

Ryhmän rakennetta eritellessä tarkastelun kohteeksi otetaan roolit ja normit eli toimintasäännöt. Yhtä lailla kun ryhmät voivat olla keskenään hyvin erilaisia myös haastateltavat voivat ryhmän sisällä olla toistensa vastakohtia. Tutkimushaastattelu on erityinen tilanne, jossa osallistujilla on erityiset roolit. Niiden jakautuminen riippuu jäsenten henkilökohtaisista ominaisuuksista, sitoutuneisuudesta ja motivoituneisuudesta ryhmään sekä tilannetajusta. (Jauhiainen & Eskola 1993, 119; Krueger & Casey 2000, 9; Ruusuvuori & Tiittula 2005, 22.)

Keskustelun struktuuri on kolminapaista: se koostuu positioista, juonista ja suhteellisen määriteltävissä olevista puheakteista. Juonet ja positiot eivät ole vapaasti rakenneltuja. Yhteistoimintaan vaikuttaa millaisiin asemiin haastateltavat sijoittuvat – joutuvat tai pääsevät – suhteessa toisiinsa (Harré & Langenhove 1999, 18–19; Helkama ym. 1998, 265; Jauhiainen & Eskola 1993, 115). Ryhmään muodostuu aina roolirakenne. Rooleja voidaan tarkastella positoiden kautta. Positio keskustelussa on metaforinen käsite, jolla viitataan lyhyesti kerättyihin henkilön moraalisiin ja persoonakohtaisiin attribuutteihin puhujana. Henkilö voi positoida itsensä tai hänet voidaan positoida. Voidaan helposti nähdä, että toiminnan sosiaalinen paine ja toimijoiden positiot suullisesti määrittävät toinen toistaan.

(Harré & Langenhove 1999, 17; Helkama ym. 1998, 266.) Esimerkiksi ryhmän tarvitsemaa tietoa omaava saa arvostetun roolin (Jauhiainen & Eskola 1993, 119). Positiot saattavat paljastua luonnollisesti kommunikatiivisessa ja sosiaalisessa kontekstissa, mutta joskus dominoivan roolin valtaus keskustelussa ajaa muut puhujat puhujapositioneihin, joita he eivät olisi vapaaehtoisesti valinneet. Jos yksilö valitsee tai saa sellaisen roolin, jonka esittämisessä hänellä on vaikeuksia, hänelle saattaa syntyä roolistressiä tai rooliristiriitä. Näitä lievittääkseen hän on altis mukautumaan muihin ja välttämään yksilöllistä tulkintaa. Alkuperäiset positioinnit saattavat siis positioitua uudelleen. (Harré & Langenhove 1999, 18–19; Helkama ym. 1998, 266; Pennington 2005, 91–92.)

Ryhmään liittyy aina valta- ja tunnesuhteita. Yleensä muita enemmän valtaa saa paljon puhuva, tunteita ilmaiseva tai niitä herättävä, tai arvoja ja normeja esiin tuova jäsen. Ryhmän sisäinen valtataistelu lukkiuttaa kommunikaatiota, tuottaa klikkejä, kärjistää ja yksipuolistaa rooliodotuksia ja vähentää viihtyvyyttä. Ryhmässä, jossa on avoin kommunikaatio, yhteisempi normisto ja parempi yhteenkuuluvuus, on vähemmän tarvetta valtataisteluihin. (Jauhiainen & Eskola 1993, 125.) Tunteita tarkastellessa yksilöt pyrkivät ryhmässä liittymään niihin, joilta saadaan hyväksyntää, ja välttämään niitä, jotka koetaan kriittisiksi ja torjuviksi. Ymmärretyksi ja hyväksytyksi tulemisen kokemus on edellytys ryhmässä viihtymiseen ja oman panoksen antamiseen. (Mt. 129–130.)

Rooleja syvemmin tarkastellessa, ryhmän jäsenten ominaisuudet mahdollistavat ja rajoittavat yhteistoimintaa (mt. 107). Tämä täytyy osata ennakoida ja miettiä keinoja, miten selviytyä mahdollisista haastavista tilanteista. Omatekoiset ekspertit saattavat rajoittaa ryhmää. Muut osallistujat mukautuvat heihin, joilla ajatellaan olevan enemmän kokemusta ja jotka ovat paremmin perillä aiheesta. Dominoivat puhujat pitävät itseään usein eksperteinä, mutta suurimman osan ajasta he ovat epätietoisia, miten muut osallistujat näkevät heidät. Ujot pohdiskelijat puolestaan sanovat vähän ja miettivät sanomisensa etukäteen. Jaarittelijat puhuvat paljon, mutta heillä kestää kauan päästä asian ytimeen. He pitävät puhumisesta. Haastateltavia tulisi informoida etukäteen keskeytyksestä ja herättelevistä kysymyksistä, jotta kaikilla osallistujilla on tasapuolinen mahdollisuus osallistua keskusteluun ja haastattelija kykenee käymään kaikki kysymykset läpi. (Krueger & Casey 2000, 111–112.) Tämä Kruegerin ja Casey'n erittely avaa tutkijalle haastateltavien erilaisuutta lähinnä haasteellisuuden osalta. Edellinen erittely ei siis ole kattava jako siitä, millaisia haastateltavia ryhmästä on mahdollista löytyä.

Haastattelija eli keskustelun moderaattori on tietämätön osapuoli, jonka aloitteesta haastatteluun on ryhdytty. Hän ohjaa ja suuntaa keskustelua tiettyihin puheenaiheisiin, joista haastateltavalla on tieto. Moderaattorin rooli on esittää kysymyksiä, kuunnella, pitää keskustelu aiheessa ja varmistaa kaikille mahdollisuus jakaa omaa kokemusta. (Jauhiainen & Eskola 1993, 119; Krueger & Casey 2000, 9; Ruusuvoori & Tiittula 2005, 22.) Moderaattorin kyvyt ovat tärkeä tekijä haastattelun suorittamisessa. Krueger & Casey (2000) korostavat kunnioituksen osallistujia kohtaan olevan yksi suurimmista tekijöistä, joka vaikuttaa fokusryhmän tulosten laadullisuuteen. Haastattelijan on uskottava osallistujien viisauteen huolimatta heidän koulutustasostaan, kokemuksestaan ja taustastaan. Tätä edesauttaa muun muassa se, että hän katsoo osallistujia ja antaa vaikutuksen aktiivisesta kuuntelusta. Haastattelijalta vaaditaan siis kykyä kuunnella ja itseksensä kontrolloida omia henkilökohtaisia näkemyksiä (Krueger & Casey 2000, 97–98, 100). Hänen totuutensa ei välttämättä ole haastateltavien totuus. Satunnaisessa ja lyhytaikaisessa tutkimushaastatteluryhmässä haastattelijan tehtävä on lähinnä järjestää ihmisten kohtaamisen mahdollistavat olosuhteet (Jauhiainen & Eskola 1993, 148). Haastateltaville pyrittiin löytämään mahdollisimman mukavat puitteet haastattelutilanteelle. Orientoiminen tilaan ja ryhmään tapahtui pehmeästi kahvin sekä tutustumisen merkeissä ja ryhmän keskinäistä kommunikaatiota pyrittiin vahvistamaan luomalla tilanne mahdollisimman keskustelunomaiseksi, luottamukselliseksi ja kannustavaksi.

Siitä huolimatta, että pyrin valmistautumaan haastatteluun hyvin ja ennakoimaan tilanteita metodikirjallisuuden avulla, tärkein tavoitteeni oli haastattelujen lähestyessä asennoituminen haastateltaviin. Kävin mielessä läpi erilaisia haastateltavamahdollisuuksia ja omia mahdollisia reagointitapoja outoihin ja haastaviin tilanteisiin. Kokemattomana ja hieman epävarmana haastattelijana rentoutin omaa jännitystä kiteyttämällä tavoitteeni seuraavaan lauseeseen: ”Minun tehtäväni on antaa näille arvokkaille ihmisille kuulluksi ja hyväksytyksi tulemisen kokemus.” Päällimmäisenä ajatuksena ja päämääränä mielessä oli nöyrä kunnioitus jokaista haastateltavaa kohtaan, halu ymmärtää, tahto kuunnella ja tuottaa vilpitöntä sekä kannustavaa ilmapiiriä. Näitä pyrin toteuttamaan sekä vapaassa alkukeskustelussa kahvin lomassa että itse haastattelutilanteessa kannustavilla kommentaareilla ja aktiivisella kuuntelulla eli nyökkäilyillä, myönteisillä äännähdyksillä, hymyllä ja katsekontaktilla.

7.2. Ryhmäytyminen

Ryhmät kootaan osallistujista, joilla on keskenään jokin tutkimuksen kannalta tärkeä yhdistävä tekijä. Toiminnan tarkoitus sitoo ryhmään kuuluvat yhteen. Ryhmäprosesseja tarkastellessa tutkimuksen haastatteluryhmät voisi luokitella satunnaiseksi ryhmäksi, joka syntyy ihmisten tullessa tilapäisesti tekemisiin toistensa kanssa. Haastateltavat hakeutuvat tilanteeseen yksilöllisistä syistä ja vuorovaikutus on olosuhteiden virittämää sekä sitoutumatonta. (Jauhiainen & Eskola 1993, 54, 57, 70; Krueger & Casey 2000, 10.) Ryhmän kiinteyteen vaikuttaa se, että jäsenet pitävät toisistaan, jäsenyys koetaan tärkeäksi ja arvokkaaksi, osallistumisesta ei aiheudu isoja kustannuksia ja jäsenyydestä koituu yksilölle palkintoja (Helkama ym. 1998, 265). Haastateltaville oli tärkeää osallistua tutkimukseen ja saada vaikuttamisen kokemuksia. Ryhmäkeskustelu oli heille mahdollisuus jakaa ja purkaa vaikeita kokemuksia vertaisryhmässä niin, että omaa kokemusta kuunnellaan ja siitä ollaan kiinnostuneita. Tämä voidaan nähdä palkintona osallistumisesta.

Harjaantuneet haastattelijat todistavat, että ryhmät toimivat ennustamattomasti. Joku ryhmä saattaa olla mielenkiintoinen ja vapaasti soljuva, kun taas toinen saattaa olla vähäenerginen ja harkitsevainen. Ryhmädynamiikka syntyy jäsenten vaihtuvien elämäntilojen ja ryhmätilanteessa tapahtuvan ollessa vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Näin dynamiikan ymmärtäminen edellyttää sen tutkimista, mikä kussakin tilanteessa on erityistä kiinnittäen erityisesti huomiota, miten yksilö siinä toimii. (Jauhiainen & Eskola 1993, 32–33; Krueger & Casey 2000, 107.)

Sosiaalipsykologit ovat esittäneet ryhmän käyvän läpi viisi eri kehitysvaihetta: muodostuminen, kuohunta, normeista sopiminen, suoritusvaihe ja päätösvaihe. Muodostumisen eli tutustumisen aikana ryhmälle syntyy jäsenten mielessä oma identiteetti. Kuohuntavaiheessa saattaa syntyä ristiriitoja, jotka johtajan tulee ratkaista niin, että ryhmä kykenee suorittamaan tehtävänsä. Normeista sopimisen vaiheessa ryhmä tiivistyy ja jäsenet ovat tyytyväisiä ryhmäänsä. Suoritusvaiheessa ryhmä uppoutuu suorittamaan tehtävänsä ja jäsenet työskentelevät yksin. Viimeisessä päätösvaiheessa ryhmästä luopuminen saattaa olla vaikeaa, jos ryhmä on muodostunut kiinteäksi (Pennington 2005, 71–74.) Tutkimushaastattelun pienryhmä on sen verran lyhytaikainen, että edellä mainittua jaottelua ei sellaisenaan siihen voi soveltaa. Ryhmätoiminnassa on kuitenkin nähtävissä elementtejä näistä viidestä eri vaiheesta. Itse tiivistäisin jaottelun kolmeen vaiheeseen: muodostuminen, prosessi (kuohunta,

normeista sopiminen ja suoritusvaihe) ja päätösvaihe. Käsittelen näitä elementtejä tarkemmin esitellessäni tutkimusryhmiäni.

7.3. Ryhmien esittelyt

Esittelen alla kaikki kolme haastatteluryhmääni ja analysoin niiden koostumusta ja ryhmädynamiikkaa. Jokaisen ryhmän loppuun olen liittänyt haastattelun vuorovaikutuksesta tyyppinäytteen, joka kuvaa keskustelun ominaista kulkua. Se on poimittu sellaisesta keskustelutilanteesta, joka on enemmän vuorovaikutteista ja dialogista. Tällä tarkoitan vapaampaa keskustelua, joka seuraa haastatteluissa teema-alueen käsittelyn aluksi suoritettavaa varsinaista vastauskierrosta. Haastateltavien puheenvuorojen jakautumisen prosentuaalisesti ryhmän sisällä olen ilmaissut ympyrädiagrammin avulla. Prosentit kuvaavat litteroidusta aineistosta laskettuja puheenvuorojen ottojen määrää. Prosentuaalinen luku on sikäli ongelmallinen, että se ei anna kuvaa siitä, kuinka pitkiä puheenvuorot ovat olleet, eli se ei kuvaa ajallisesti sitä määrää, jonka haastateltava on koko haastattelun kuluessa puhunut. Puolestaan, jos tarkastellaan puheenvuorojen pituuksia ja tehdään niistä vertailua, ongelmaksi muodostuu puheenvuoron sisältö. Se ei havainnollista, kuka puhuu ytimekkäästi asiansa, kenellä puhe rönsyilee, ja kuka käyttää värikkäämpää ja vivahteikkaampaa kieltä kuvaamaan puhumaansa asiaa.

7.3.1. Ryhmä 1

Ensimmäinen ryhmä koostui 44–58-vuotiaista naisista: Irja, Suvi, Anniina ja Hanna. Haastattelutila oli virallisuuden ja kodinomaisuuden risteymä, miellyttävä ympyrän muodostavien sohvien täyttämä kokoustila TJS Opintokeskuksessa Helsingissä. Huone oli valittavana olevista ”pehmein” ja tuntui parhaimmalta, sillä fyysinen ympäristö eli paikka ja esineympäristö vaikuttavat ryhmän vuorovaikutukseen (Jauhiainen & Eskola 1993, 22). Tässä ryhmässä pätkätyöläisyyden pituudet vaihtelivat kymmenestä kahteenkymmeneen vuoteen. Viimeisin haastateltavien työttömyysjakso oli lyhimmillään 17 päivää ja pisimmillään vuoden. Matalin koulutustausta oli toisen asteen tutkinto ja korkein tohtorin tutkinto. (Kts. Liite 3.) Haastateltavien ammattialat olivat kirkollinen työ, sosiaali- ja kasvatustyö sekä tutkimus- ja kehittämistyö.

Haastattelun rooliasetelmissa ei ollut havaittavissa suurta hierarkiaa. Irja ja Suvi saivat ja ottivat ryhmässä johtajuuden siinä määrin kun se oli mahdollista. Irjalla ei ollut paljoa kokemusta sosiaaliturvan käytöstä, mutta pitkä pätkätyötausta ja ammattinsa puolesta asiantuntemusta pätkätyöstä ja hyvinvoinnista. Suvi oli edustava ja harjaantunut itsereflektoija, joka ilmaisi kokemuksiaan syvällisesti, värikkäästi ja sujuvasti. Hän oli muita kohtaan hyvin kannustava ja empaattinen. Molemmat naiset pyrkivät paikantamaan keskustelun punaista lankaa, esittivät tarkentavia kysymyksiä muille haastateltaville ja kokosivat kaikkien haastateltavien puheesta yhteisiä tekijöitä ja tekivät niistä tulkintoja.

Irja: Niin, et se ongelma nyt on, kaikki, mitä mekin on kerrottu tässä se ongelma, et jos on lähtenyt vakituisesta työsuhteesta. Kaks teist, onko kaikki?

Anniina: Joo, kahenkytakuuden vuoden jälkeen.

Irja: Joo, eli sinut laitettiin ulos, ja sinä läksit itse.

Suvi: [Joo, mää lähdin itse.]

Hanna: [Joo määki.]

Irja: Ja minä läksin itse, koska siellä oli niin kun työpaikalla semmosta kuormaa, semmosta vuorovaikutusongelmaa, joka rasitti, joka kuormitti, eli silloin mä on lähtenyt tämmöseen epävarmuuteen sen takia, että pelastautuu sieltä. Niin nyt sitten, jos laitetaan kuntoutukseen ihmisiä työuupumuksen takia tai jonkun muun oireen vuoksi, niin ehdottomasti sille työpaikalle tarvittas jotakin, niin ku, muutosta, koska muuten se ihminen sairastuu uudelleen ja sithän se lähtee lopullisesti.

Suvi: Totta.

Anniina ja Hanna eivät pyrkineet ottamaan haastattelussa johtavaa roolia, vaikka keskustelivatkin aiheesta aktiivisesti ja hyvin henkilökohtaisella tasolla. Haastateltavista eniten arkuutta ja ujoutta osoitti Hanna, joka varmisteli ennen haastattelua tapahtumien kulkua ja koki suurta helpotusta, ettei haastattelua videoida. Hän kutsui itseään sosiaaliseksi jännittäjäksi. Vaikka jännitys näkyikin puheenvuoroissa sanojen ja lauserakenteiden katkeilemisena, hän osallistui keskusteluun spontaanisti, eikä odottanut puheenvuoron siirtoa itselleen. Hannalla puheenvuoroja oli paljon, mutta ne olivat suhteellisen lyhyitä verrattuna muihin haastateltaviin, kun taas Anniinalla tilanne oli lähes päinvastoin. Hän kertoi pitkästi omista kokemuksistaan, mutta antoi myös muille rauhan esittää omia kokemuksia.

Haastateltavilla ryhmäytyminen tapahtui hetkessä. Pienen kahvittelussa näkyneen alkujännityksen jälkeen keskustelu lähti pulppuamaan tutustumiskierroksen aikana vapaasti, kiihkeästi ja luottamuksellisesti. Kuvakortit toimivat ryhmässä tehokkaasti ja veivät keskustelun heti hyvin syvälliselle tasolle. Puhe oli hyvin intiimiä, jossa jaettiin arkoja asioita avioerosta uupumukseen ja masennukseen.

Hanna: Ja mulla oli, niin kun sanottiin, ns keskivaikea, mä sanon hirveen luottamuksella teille, et tota, jääköön tähän, niin, yllätys yllätys, keskivaikea masennus.

Haastateltavat nauroivat paljon ja olivat koko kehollaan mukana keskustelussa alusta loppuun saakka. He, erityisesti Suvi, osoittivat toisilleen empatiaa tarjoamalla nenäliinaa, jos puheenaihe liikutti, koskettamalla toisen polvea, sekä antamalla kannustavaa ja positiivista palautetta.

Irja: Eli oma kokemus, että ei ole sosiaaliturvaa tällä hetkellä. Eli mä oon yliopistolla dosenttina. Vakituinen virka, nolla euroa palkka. Että minut on hyväksytty, annettu virka, mutta siinä ei oo palkkaa.

Suvi: Miten sellasta voi tapahtua tässä maassa? Mä alan sun asialle tässä kohta (he he).

...

Suvi: Sä oot niin hyvä tyyppi, että mä niin ku kärsin, että näin hyvä tyyppi joutuu tekeen ilmaseks töitä.

Haastateltavat rakensivat keskustelussa pitkälti yhteistä puhetta, yhtä yhteistä kokemusta, tehden siitä luonnollisen ja inhimillisen elämään kuuluvan asian. Haastateltavat itse kutsuivat keskustelua terapeutiksi.

Suvi: mä aloin nähdä elämän ja mä aloin uskaltaa olla heikko nainen ja mä uskalsin parisuhteeseen ja uskalsin puhua avoimesti näistä vaikeimmista asioista ja mitä enemmän tulin heikoksi sen enemmän tulin vahvaksi. Tiät, just sama, mikä meillä kaikilla on.

Keskustelu oli toisia kunnioittavaa. Jokainen sai puhua ajatuksensa rauhassa loppuun erityisesti teemojen vaihtumista seuraavan ensimmäisen vastauskierroksen aikana ennen vapaata keskustelua. Tarkentavia kysymyksiä ei paljoa tarvittu ja minun tehtäväni oli lähinnä siirtää puheenvuoroa ja katkaista pahimmat rönsyilyt. Keskustelu kohdistui paljon konkreettisiin kokemuksiin työttömyydestä, mutta rönsyili myös laajemmin pätkätyökokemuksiin. Viimeistä teemaa ei tarvinnut ottaa käsittelyyn, sillä haastateltavat käsittelivät sitä muiden teemojen yhteydessä. Lopuksi haastateltavat päätyivät keskustelemaan, mitä konkreettista he voisivat yhdessä tehdä pätkätyöläisten asioiden eteenpäin viemiseksi ja kannustivat toinen toisiaan aktivoitumaan omien oikeuksien puolustamisessa.

Tyyppinäyte keskustelusta:

Hanna: [Kyllähän ne] kysyy heti tuota muuton tai jonku muunki yhteydessä, et selvitys ja. Jos minä olin esimerkiks omakotitalossa vuokralla osassa omakotitalossa, "et kai ole avoliitossa?" (he he)

Irja: Epäluottamus.

Hanna: Kaikki, siis,

Suvi: Joo, siis semmonen paranoidinen asenne vielä taakoittaa meitä lisää.

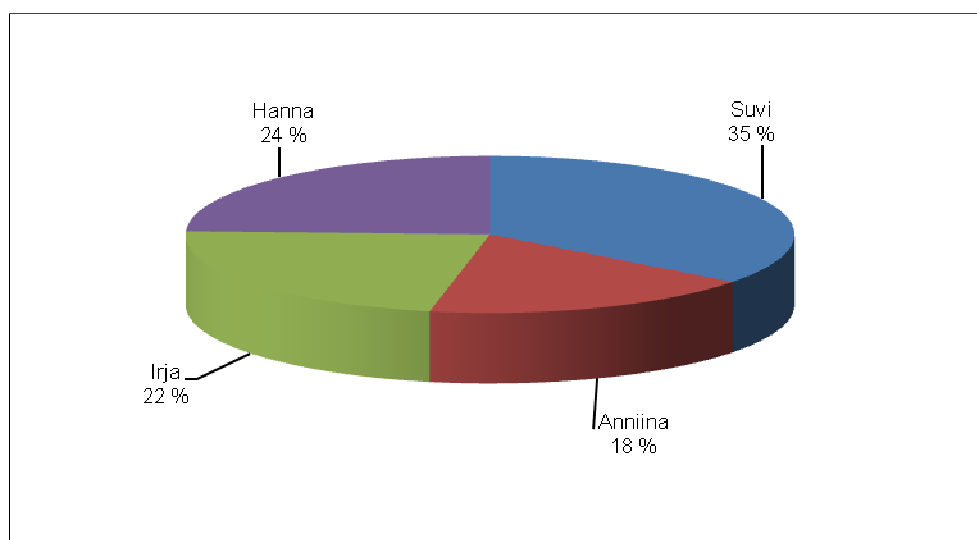
Hanna: Sit musta tuntuu, et yhdelle Kelan ihmiselle mä pystyinki puhumaan ja hän soitti jopa mulle. Mut silt samaiselta tuli kohta just jotai lappua

takasi (he he), että ei kai ole mikään elämänmuutos tapahtunu (he he). Mut tota.

Suvi: Et sitten, sitten niin kun

Hanna: Juosta, ihan niin ku se ois juoksuttamista, että kun viet niin ku erinäisiä liitteitä. En mä sinne niin ku mitään oo keksiny, ainakaan valehellu (he he).

Ylläolevassa Hannan ja Suvin käymässä keskustelunpätkässä näkyy haastateltavien tiivis puheenvuorojen otto, joka näkyi vapaamassa keskustelussa jokaista teemaa käsitellessä. Toisen sanomisia täydennettiin kesken puheenvuoron jopa niin, että puhujalla saattoi ajatus katketa. Toisaalta keskustelijat ottivat puheenvuoron reippaasti itselleen takaisin, jos aiheesta oli vielä jotain sanottavaa.

Kuvio 1. Puheenvuorot, ryhmä 1.

7.3.2. Ryhmä 2

Toinen ryhmä oli pirstaleisin ja tutkijan kannalta haastavin. Siihen osallistui viisi hyvin erilaista 32–59-vuotiasta haastateltavaa: Kaapo, Milja, Leila, Silja ja Anna. Haastattelu suoritettiin samassa tilassa kuin ensimmäinen haastattelu. Tässä ryhmässä pätkätyöläisyyden pituudet vaihtelivat kahdesta 37 vuoteen. Viimeisin haastateltavien työttömyysjakso oli ollut lyhimmillään seitsemän päivää ja pisimmillään kaksi vuotta. Matalin koulutustausta oli myös tässä ryhmässä toisen asteen tutkinto ja korkein tohtorin tutkinto. (Kts. Liite 3.) Tässä ryhmässä ilmoitetut ammattialat olivat tutkimus-, kasvatustyö- ja opetustyö, musiikki- ja media-ala sekä maataloustyö.

Kaapo oli puhelias, sympaattinen ja rauhallinen keski-ikäinen mies. Hän antoi muille haastateltaville positiivista palautetta keskustelun lomassa ja otti itselleen jämäkästi puheenvuoroja, mutta antoi myös toisten puhua rauhassa keskeytyksettä. Vaikka hänellä oli kärkkäitä ja voimakkaita mielipiteitä, hänen perusvireensä oli keskustelussa rakentava ja positiivinen. Anna oli ryhmän kouluttautunein. Pieni ja pirteä nainen, joka käytti paljon puheenvuoroja, kommentoi lyhyesti usein myös muiden sanomisia ja teki kokoavia huomioita ryhmäläisten kokemuksista. Hänellä oli myös paljon asiantuntemusta ja laaja yleissivistys. Milja puolestaan saattoi kokea haastattelun terapeuttisena mahdollisuutena purkaa epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiaan. Hänellä oli hyvin kielteinen kokemus pätkätyöläisyydestä ja sosiaaliturvan käytöstä, jonka hän myös toi vahvasti esiin kärkkäillä ja pitkillä puheenvuoroilla, jotka rönnyilivät helposti teemojen ulkopuolelle. Hänen dominoiva roolinsa keskustelussa näytti olevan myös muiden haastateltavien kokemus, kun haastattelun päätteeksi kyselin tunteuksia siitä, miten haastattelu oli sujunut.

Silja: No, vähä sillee, et ei kauheesti pää, silleen ehkä päässy puhuun niin ku omalt kannalta tai miettimään tai jotenki silleen. Vähä oli tämmöst painottunutta puheliampiin ihmisiin (he he)... välillä meni siihen, että vois kommentoida jonkun toisen henkilökohtasia tilanteita, mut sit niin ku, se menee se keskustelu vaan siihe jonku muun asioihin.

...

Leila: Joo, tää ehkä vähä rönnyili sillai niin ku asian viereen aika paljon tää keskustelu, että tavallaan olis ollu hyvä ehkä vähän (he he) aina kasata sitä välillä. Mutta siis olihan tää aika mielenkiintosta, tääl oli niin muilla vähä pitempiä, mä nyt olin tääl tällai junnuna porukassa (he he), et tota. Semmosta niin ku pitempää historiaa, mutta joo.

Kaapo: Kyllähän se juttu rönnyili, mutta ei se niin hirveen vaarallista, vaikka se pikkasen rönnyili, kyllä se sitte aina välillä palas.

Leila: Niin ei se vaarallista, mut sit tavallaan se, että niin kun, niin siinä tietysti jää vähemmän

Kaapo: [Mekään ei olla totuttu] yhdessä toimimaan niin.

Leila: Vähemmän aikaa jää tietysti aina sitten niin kun ehkä sille itse aiheelle.

Milja ei epäröinyt ilmaista vastakkaista kantaansa jonkun toisen haastateltavan ilmaisemaan ajatukseen. Koska hänen kokemuksensa oli hyvin leimautunut ja kielteinen, koko ryhmän keskustelu painottui näihin kokemuksiin. Kokemattomalle haastattelijalle tämä loi haastavan tilanteen, kuinka puuttua keskusteluun rakentavalla tavalla ja kaikki tasapuolisesti huomioiden. Miljan puheenvuorojen rajoittamiseksi aloin vältellä katsekontaktia häneen esittäessäni koko ryhmälle kysymyksiä. Hänen puheenvuorojen venyessä ja rönnyillessä siirsin katseeni johonkin toiseen haastateltavaan aikeenani antaa puheenvuoro toiselle sopivan tilaisuuden tullen. Tilanne herätti itsessäni pientä epävarmuuden tunnetta, joka on saattanut vaikuttaa ryhmän toimintaan.

Silja ja Leila olivat ryhmän nuorimmat ja toivat ryhmässä vallitseviin näkemyksiin ja ajatuksiin poikkeavaa näkökulmaa. Heille pätikäyöstä seuraava ajoittainen sosiaaliturvan varassa eläminen oli luonnollista, odotettavaa ja jopa toivottavaa, siitä huolimatta, että siinä oli oma taakkansa ja huolensa. Vaikka he ilmaisivat itseään arastelematta ja ottivat tilaa keskustelussa, kaiken kaikkiaan he positioituivat ryhmätilanteessa vaitonaisempiin rooleihin. Oletettavasti tähän vaikutti erityisesti Miljan dominoiva roolivaltaus keskustelussa, mutta myös Kaapon ja Annan voimakkaampi ote keskusteluun. Silja ja Leila saattoivat myös positioida muita itseään korkeammalle ja antaa heille tilaa korkeamman iän ja pitemmän pätikäyöhistorian vuoksi.

Leila: ...tääl oli niin muilla vähä pitempiä, mä nyt olin tääl tällai junnuna porukassa (he he), et tota...

Aktivoivassa tutustumiskierroksessa haastateltavat kertoivat hyvin henkilökohtaisia kokemuksia historiastaan kuten ensimmäisessä ryhmässä. Alkukeskustelun aikana he kommentoivat toistensa kertomuksia kysymyksillä ja kannustavilla sekä humoristisilla huomautuksilla. Myöhemmässä vaiheessa ryhmässä esiintyi muista ryhmistä poiketen kärkeästä sananvaihtoa ja ristiriitaisuuksia. Haastateltavat eivät yrittäneet keskustelun edetessä muodostaa yhteistä kuvaa ja tarinaa kokemuksistaan, vaan eriävät mielipiteet ja ajatukset ilmaistiin välillä niinkin voimakkaasti, että se hankaloitti paikoin litteroimista.

Anna: [Nii, niin] ratkaisua siihen uskon puutteeseen ei ole mitään muuta, ku se, että (?)

Milja: [Me ei voija jäähä] oottamaan nyt sitä, miks te ette rupee nyt tota toimii, et se on teistä kiinni. Et tää on ruma systeemi.

Anna: Ei! Joka ihmisellä (?)

Milja: [Eeei! Kyllä on] tullu jo viiva ja tolla puolella on ne, jotka ei enää tuu mukaan mihinkään.

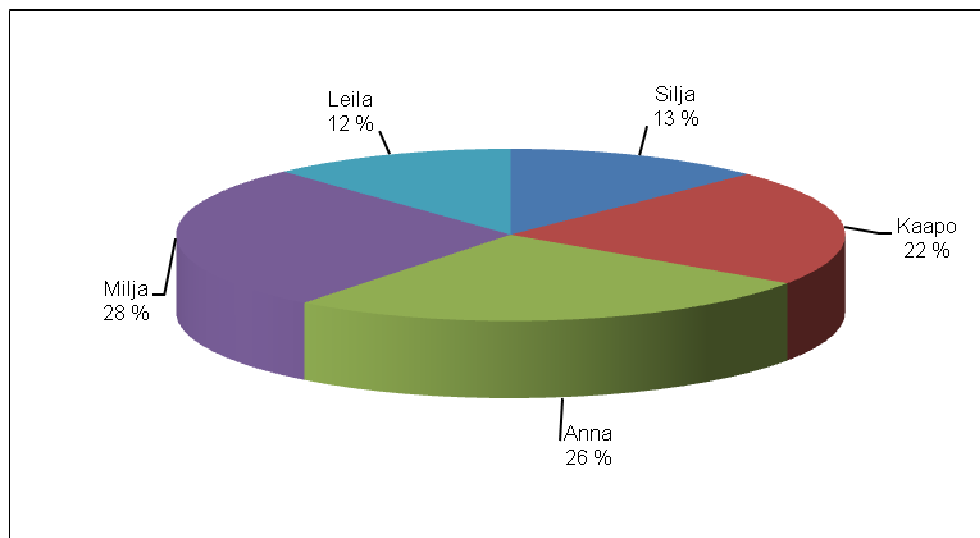
Aivan keskustelun loppuvaiheessa tuntui, että Silja alkoi vetäytyä aktiivisesta keskustelusta. Hän kertoi haastatteluun osallistumisen syyksi itsestä ja omista kokemuksista puhumisen mieluisuuden. Hiljaisen roolin positioituminen saattoi hänellä toimia motivaation heikkenemisenä ryhmäkeskustelua kohtaan.

Ryhmästä jäi se vaikutelma, että jäsenille ei muodostunut yhtenäistä ja johdonmukaista kuvaa rooleistaan keskustelutilanteessa. Tämä vaikuttaa siihen, että täysin onnistunutta ryhmäytymistä ja toimintamalleja ei päässyt muodostumaan. Ryhmäläisten herkäät, ristiriitaiset ja epämääräiset roolit kuuluvat Annan kirjoittamassa jälkikirjoitelmassaan, jossa hän viittaa Kaapoon: "minulle jäi se kuva, että hän alkoi inhota minua." Anna piti miehestä, mutta koki, ettei ollut osannut tuoda kannustavuuttaan esiin suhteessa Kaapoon.

Tyyppinäyte keskustelusta:

Kaapo: Se oli korkotukilainaa, se oli taloudellinen kysymys. Silloin se kannatti,
Anna: [Se] todella kannatti joo!
Kaapo: [vaikkei tarvinnukaa ihan.]
Anna: [Joo! Kyllä! Joo!]
Milja: [Munki] isä kannusti, ku mä oon nuorin viidestä, niin mä huomasin, et mun liikemies-isäni näki heti sen, että ilman muuta se kannattaa ottaa. Oli asuntolaina jo mun siskolla. Heti lyhennykset ja kaikki menossa, ku sai ensimmäisen työpaikan ja silloin pystyttiin niin ku laskemaan vähä ja se kaikki koitu
Anna: [Joo,] mut sehän perustu siis siihen tosiasiaan se, että saatiin työtä.
Milja: Niin, et silloin saatiin.
Anna: [Silloin] uskottiin, että saadaan työtä, koska eihän, kyllähän lainan voi ottaa, jos voi uskoa, että voi sen maksaa takaisin. Että, siis et sehän siinä oli meidän, meillä oli sellanen luottamus.
Silja: Ja mulla oli kans ainaki silloin, ku mä yliopistossa alotin, että musta tulee sosiaalityöntekijä, kai mä nyt töitä sitten saan
Anna: [Niin se luottamus joo.]
Silja: ja sitte toisaalta se, et mä tiesin, että, et niin ku oman pääni takia, emmä voi käydä töissä ja opiskella yhtä aikaa.
Anna: Joo. Joo. Kyllä.

Tässä keskustelussa kuuluu keskustelulle ominainen puheenvuorojen tiiviys, aiheen rönsyilevyys, päällekkäin puhuminen sekä Annan rooli kokoavana ja aktiivisena keskustelijana sekä kuuntelijana.

Kuvio 2. Puheenvuorojakauma, ryhmä 2.

7.3.3. Ryhmä 3

Kolmas ryhmä oli homogeenisin. Se koostui kuudesta 38–59-vuotiaasta toisensa jo entuudestaan palkkatyön ja vapaaehtoistyön kautta tuntevasta haastateltavasta: Leena, Ilpo, Johannes, Mirja, Päivi ja Sirkka. Tässä ryhmässä pätkätyöläisyyden pituudet vaihtelivat kahdeksasta 25 vuoteen. Viimeisin haastateltavien työttömyysjakso oli ollut lyhimmillään puoli vuotta ja pisimmillään kaksi vuotta. Matalin koulutustausta oli tässä ryhmässä peruskoulu ja korkein maisterin tutkinto. (Kts. Liite 3.) Haastateltavien ammattiala koostui pääosin toimistotyöstä, mutta joukossa oli myös viestinnän ja kiinteistöpalvelujen edustajia. Tutkimus suoritettiin suomalaisen yliopiston kokoustiloissa pyöreän pöydän ympärillä.

Tämän ryhmän haastateltavat tunsivat toisensa työn tai vapaaehtoistyön tiimoilta. Alun perin Mirja ja Sirkka ilmoittautuivat tutkimushaastateltaviksi, mutta ehdottivat kokoavansa haastatteluryhmän itse. Suostuin tähän ehdotukseen. Haastateltavat kertoivat osallistuneensa tällä kokoonpanolla aikaisemmin samana vuonna toiseen akateemiseen tutkimushaastatteluun. Fokusryhmähaastattelussa voidaan käyttää ennalta olemassa olevia sosiaalisia ryhmiä, mutta silloin moderaattorin tulee huolehtia, ettei riko jo muodostunutta ryhmädynamiikkaa, mikä olisi omiaan aiheuttamaan epäluontevaa ilmapiiriä (Parviainen 2005, 57).

Leena ja Ilpo olivat haastattelun hiljaisimmat osallistujat. Leena ei ollut syntyperäinen suomalainen, mutta puhui suomea ymmärrettävästi. Puutteellinen kielitaito saattoi olla keskusteluaktiivisuuteen heikentävästi vaikuttava tekijä. Hän puhui hiljaisella äänellä ja oikeastaan vain silloin, kun hänelle varsinaisesti siirrettiin puheenvuoro. Ilpo puhui puheliaimpiin verrattuna vähän ja käsitteli kokemuksiaan lyhyesti ja ytimekkäästi. Toisinaan hän kuitenkin osallistui vapaaseen keskusteluun spontaanisti. Johannes ja Sirkka olivat avopari ja ryhmän ”itsereflektoijat”, jotka olivat pohtineet työ- ja työttömyyskokemuksiaan, minuuttaan ja arvomaailmaansa elämänsä varrella perusteellisesti. Erityisesti Johannes oli keskustelussa hyvin aktiivinen ja aktivoi myös muita haastateltavia ilmaisemaan ajatuksiaan. Muut haastateltavat näyttivät luottavan siihen, mitä Johannes puhui ja antoivat hänen ajatuksilleen tilaa ja tukea. Päivi ja Mirja puhuivat kokemuksistaan avoimen spontaanisti ja tuntuivat tuntevan toisensa myös henkilökohtaisemmalla tasolla. Ryhmän jäsenten väliset suhteet hahmottuivat demokraattisina ja kunnioittavina. Mirjan esimiesasema työpaikalla ei näkynyt haastattelun rooliasettelussa hierarkiaa luovana. Tasa-arvoisuuteen vaikutti varmastikin se,

että kaikille osallistujille asemasta riippumatta pätkätöiden ja sosiaaliturvan vuorottelu oli arkipäivää. Haastateltavat elivät niukoissa taloudellisissa elämäntilanteissa.

Haastateltavat olivat kokoontuneet jo ennen haastatteluun tuloa ja tulivat paikalle yhtenä joukkona. Koska haastateltavat tunsivat toisensa, ryhmäytymistä ei siinä mielessä tapahtunut haastattelutilanteessa, vaan osallistujat tuntuivat tulevan yhtenä rintamana testaamaan tutkijaa ja kuulostelevaan, mikä haastattelutilanne on. Vuorovaikutus oli aluksi jännittynettä ja niukkaa. Tutustumiskierroksen esittelyt jäivät hyvin lyhyiksi, kun aktivoivia ja inspiroivia kuvakortteja ei ollut käytössä. Ryhmäytymisen kannalta se ei ollutkaan olennaista, mutta olisi saattanut vapauttaa keskustelua paremmin heti alkuun. Keskustelun edetessä puhe muuttui avoimeksi, vapaaksi ja luontevaksi. Haastateltavat kommentoivat vapaasti toistensa sanomisia ja jatkoivat lausetta siitä, mihin toinen oli jäänyt. Tuttu ilmapiiri vaikutti siihen, että ryhmässä haastateltavat kontrolloivat itse toisiaan – mikä onkin tyypillistä ryhmähaastattelussa (Sulkunen 1990, 264). Jos yksi haastateltava päätyi ilmaisemaan liian kärjistettyä mielipidettä, toinen saattoi vapaasti kommentoida sen todenmukaisuutta ilman, että kommentin vastaanottaja menetti kasvojaan tai olisi kokenut tilanteen epämukavaksi.

Johannes: Tavallaan niin ku tästä nyt ei kovin hirveesti pääse alaspäin, niin, niin kun yhteiskunnallisessa asemassa ja ylöspäin pääsee ainaki. Tai ainaki tilaa on. Tikkaat puuttuu.

Mirja: Alaspäin pääsee vielä oikeen paljo.

Johannes: Kyllä pääsee, siis tottakai.

Erona muihin haastatteluryhmiin, tässä ryhmässä keskustelu pitäytyi hyvin esillä olleissa teemoissa eikä rönsyillyt sivuraiteille. Haastattelu kesti kaksi tuntia, kun kaksi ensimmäistä kestivät kolme tuntia. Oletettavasti siihen vaikutti haastateltavien tuttuus toisilleen. Erona näkyi myös se, että puhe ei ollut aivan niin henkilökohtaista kuin ensimmäisissä ryhmissä. Haastateltavat puhuivat avoimesti negatiivisista tunteista ja ajatuksistaan, riittämättömyyden, avuttomuuden ja turhautumisen kokemuksista, mutta tässä ryhmässä kerrontaa esimerkiksi elämänvarrella sairastetuista psyykkisistä sairauksista ei esiintynyt eikä perhe-elämää eritelty. On olemassa mahdollisuus, että tuttuus toimi keskustelun rajoittajana. Kaikista kokemuksista ei haluta puhua, kun on tietoisuus siitä, että toisen kanssa tulee olemaan vielä tekemisissä työn merkeissä. Toisaalta taas omat perhe- ja sosiaaliset suhteet saattoivat olla tuttuja muille haastateltaville. En kokenut tätä puutteena, vaan rönsyilystä vapauttavana tekijänä ja erilaisuutena suhteessa ensimmäisiin ryhmiin.

Tyyppinäyte keskustelusta:

Sirkka: Tilapäistyöhän työttömänä ei kannata ollekaan. Et mä kerran erehdyin ottamaan yhen juttukeikan, josta mulle on, maksettiin niin ku satanen, mutta tota, sitte se on heti, jos sitä lisätuloo verokortin mukaan eli kolmenkymmenen prossan verolla ja sitten tota työmarkkinatukee tietysti leikattiin, ku mulla tämmönen valtava palkka oli. Leikattiinkohan sitä ihan peräti joku neljä-viiskymppii.

Mirja: Et siinäki mielessä ihan.

Sirkka: Niin puhtaana käteen jäi siitä satasen palkasta kaks-kyt euroo, että laskin, et tuli aika alhanen tuntipalkka, että semmonen kaks-kolme euroo tunti.

Päivi: (he he)

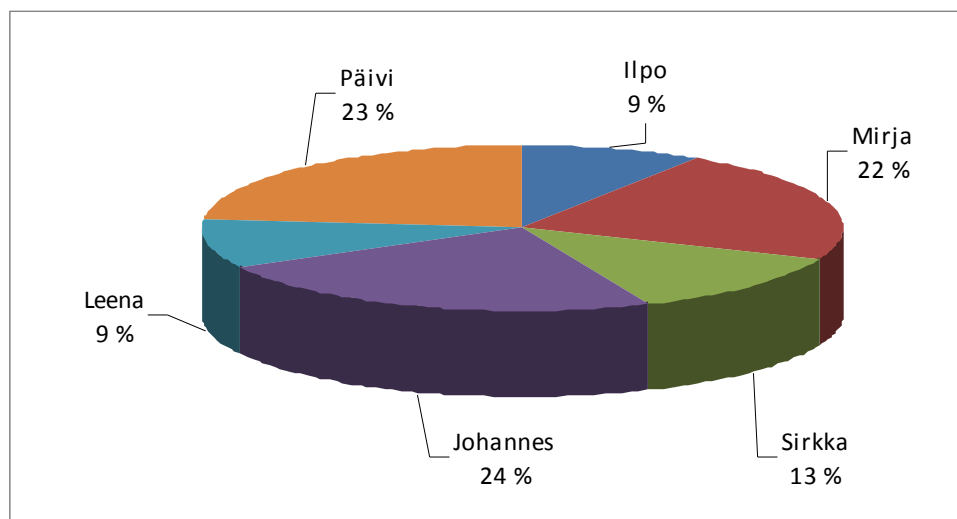
Johannes: [Tuoha on mahdollista.]

Sirkka: [Että ei] kauheesti motivoinu (he he).

Mirja: Siinäki vois olla joku semmonen raja, mikä ei vaikuta ihan.

Ilpo: No niin, pitäs olla. Tää on just tätä, mitä mä niin ku alussa puhuin siitä, et osuuskunnat...

Tässä otteessa ilmenee vuorovaikutteisuuden lisäksi keskustelulle ominainen leppoisuus, vapaus, tuttavallisuus ja huumori. Keskustelussa ilmeni paljon sarkasmia ja naurahduksia toisten sanomisille. Pidempiaikainen työttömyys yhteisenä taustana vahvisti yhteenkuuluvuutta ja huumori toimi ryhmässä yhteisenä vastaan puhumisen muotona vallitsevalle työtä korostavalle kulttuurille. Keskustelu oli haastatteluryhmistä selkeästi dialogisinta, jossa oikeasti toisten puheenvuoroihin reagoitiin ja ajatuksia työstettiin yhdessä eteenpäin sen sijaan, että puhe olisi ollut vain omien kokemusten ilmaisua.

Kuvio 3. Puheenvuorojakauma, ryhmä 3.

8. Peilissä kaksi minää – tarjottu luuserius ja eletty toimijuus

Tutkimukseni otsikko ”Peilissä kahdet kasvot” kuvastaa kaikissa ryhmissä ilmennyttä jännitteistä kokemusta, jossa omaa minuutta ja kokemusta määriteltiin ristiriitaisin termein. Haastateltavat asemoivat itseään hyvin eri tavalla suhteessa siihen, miten he kokivat tuleensa asemoiduksi. Tulevissa luvuissa kuvaan ja analysoin, miten tämä ristiriitaisuus elää haastateltavissa ja heidän kokemuksissaan.

8.1. Toiseuteen kategorisoitu subjektiviteetti ja luuserin leima

Aineistossani korostuu haastateltavien voimakas kokemus ulkopuolelta tarjotusta oman subjektiviteetin negatiivisesta asemoinnista. Kaikissa haastatteluryhmissä työttömyyden tuomat huonommuuden kokemukset olivat selkeä jatkumo koetulle pätkätyöläisyyden arvottomuuden ja arvostamattomuuden tunnekokemuksille. Rinnastan tämän ulkoapäin tarjotun minuuden – luuseriuteen leimautumisen – sosiaalisen identiteetin käsitteeseen. Sosiaalisen identiteetin määritelmässä ihmiseen liitetään ennakkokäsityksiä ja hänelle annetaan ominaisuuksia, jotka ovat yleisesti johonkin ryhmään liitettäviä. Nämä ennakkokäsitykset ja ominaisuudet tulevat aikaisemmista kokemuksista ja kohtaamisista ihmisten kanssa sekä yleisestä puheesta koskien ihmisryhmiä ja sosiaalisia tilanteita. Niillä on merkitystä yksilölle arvo- ja tunnetasolla. (Kulmala 2006, 61; Pälli 2003, 38.)

Yhtä lailla kun identiteettiteorioissa puhutaan sosiaalisen identiteetin elävän koko ajan suhteessa henkilökohtaiseen identiteettiin, subjekti elää koko ajan suhteessa toisiin suhteisiin ja sosiaaliseen todellisuuteen. Subjektiviteetin rakentumisessa on koko ajan mukana myös muita ihmisiä ja heidän käsityksiä, joihin minuutta peilataan, eli oleellista on subjektipositio suhteessa ympäristöön. Tämä syntyy vuorovaikutuksessa. (Kulmala 2006, 61; Mahlakaarto 2010, 25.) Lähden paikantamaan haastateltavien kokemaa ja kuvaamaa ”luuseriutta” kategorisoinnin ja positioinnin käsitteiden kautta. Kategorisoinnista ja positioinnista puhun rinnakkain ja toisilleen synonyymeina.

Sosiaalisen identiteetin teoria kiinnittyy kolmeen käsitteeseen: kategorisaatio, identifikaatio ja sosiaalinen vertailu (Pälli 2003, 38). Leimattua identiteettiä tarkastellessamme olennainen käsite on kategorisointi, jolla luokittelemme ihmisiä. Juhila (2004, 20) viittaa Erving Goffmanin ajatuksiin kirjoittaessaan, että kun kategoria on kulttuurisesti jaettu ja siihen liittyy pääasiassa kielteisiä tulkintoja,

voidaan puhua leimatusta identiteetistä. Yhtä lailla kun etuoikeutettuun viiteryhmään kuuluminen tukee yksilön identiteettityötä, leimattuun ryhmään kuuluminen synnyttää leimattua identiteettiä (vrt. Helkama ym. 1998, 309). Kategorisoinnin avulla rakennamme ymmärrystä yhteiskunnasta, itsestä ja toisista. Diskurssit mahdollistavat kategorisoinnin ja minuuden positioinnin. Nämä positiot ovat aina suhteessa toisiin ihmisiin. Positointi voidaan ymmärtää diskursiiviseksi henkilökohtaisten tarinoiden rakennukseksi, joka tekee yksilön toiminnasta ymmärrettävää ja suhteellisen määrättyä, jossa keskusteluun osallistuvilla on erityinen paikka. Positiot voivat kuitenkin vaihtua ja vaihtuvat. Ihmiset valitsevat mitä kategorioita herättävät eloon, ja käyttävät joustavaa positiointia, ei jäykkiä rooleja, selviytyäkseen jokapäiväisistä tilanteista. Tämä helpottaa navigointia elämässämme ja antaa suuntaviivoja. (Harré & Langenhove 1999, 15–16, Juhila 2004, 20–23.)

Haastateltavien puheessa koettu ulkopuolelta tapahtuva kategorisointi ja positointi saa pääosin hyvin kielteisiä tulkintoja. Sosiaalietujen varaan joutuminen tarjottiin ulkopuolelta häpeällisenä kokemuksena. Sosiaaliavustusta tarjoavilla tahoilla haastateltava positioitui pahantekijäksi, joka ei kelpaa työhön, jota halveksitaan ja aliarvoidaan. Haastateltavat kokivat ja pelkäsivät leimautumista työttömyyden seurauksena. He tunsivat leimautuvansa niin sosiaaliviranomaisten kuin muidenkin taholta omien sanojensa mukaan ilmaistuna luuseriksi, huijariksi, huonoksi ihmiseksi, toisen luokan kansalaiseksi, yhteiskunnan loiseksi ja järjestelmän hyväksikäyttäjäksi, joka ei kelpaa töihin.

Ryhmä 2

Kaapo: Joo, kyl määhän tota, jos määhän joudun asioimaan Sossus ja Kelas, niin kyl määhän vähän tunnen itteni toisen luokan kansalaiseks, vaikken määhän pidäkkään itteäni syyllisenä tilanteeseen. Mun mielestä niin ihminen, joka putoo tän järjestelmän rattaist, niin, ei oo välttämät mitenkää huono..

Ja kyl mä sen tiedän, että kauheen monet ihmiset, ei kaikki, mutta monet kuitenkin, aattelee, että joka käy Sossussa, niin, Sossussa ja Kelalla, niin että ne on niitä luusereita, ku ei tee mitään. Monet on, monet sanoo, että kyllä kaikki töitä saa, ku hakee vaa. Mä olin nyt kahen viikon yrittäjäkurssilla ja siel oli yks opettajista sitä mieltä.

Ryhmä 2

Leila: mun mielestä sekä Kelassa, että Sossussa on niin ku lähtökohtasesti niillä se ajatus, että tässä yritetään nyt huijata.

8.1.1. Asiakkaana sosiaaliturvajärjestelmässä

Kategorisoitumisen ja positioitumisen synnyttämät leimautumisen kokemukset näkyivät konkreettisimmin sosiaaliturvan käyttökokemuksissa. Kokemukset sosiaaliturvaa tarjoavissa virastoissa

olivat hienovaraisen marginalisoivia ja hierarkisoivia. Haastateltavat kokivatkin tullessa kohdelluksi esineinä. Jo konkreettinen luukun taakse kätkeytyminen koettiin tilannetta epäinhimillistäväksi. Määrittäminen persoonattomaksi työttömän kategorian edustajaksi sulkee sosiaaliseen marginaaliin, ulos monista arjen yhteisöistä (vrt. Huttunen 2004). Viranomaisten koettiin kuuluvan ylempään kastiin, jolla on valta antaa tai olla antamatta avustuksia. Institutionaalisen asiakkuuden voima on melkoinen. Yksittäinen asiakas ei tule tulkituksi omana itsenään, vaan suhteessa yleiseen asiakkuuteen (Juhila 2006, 224).

Ryhmä 1

Irja: Tuohon varmaan liittyy se, mitä sä, että Kelan muijat tekee sen pikadiagnoosin, et työllisyystädit siellä työvoimatoimistossa niin se on ihan samanlainen sakki, se pitkä jono. Siel ei kukaan erotu sen oman persoonan tai kokemuksen, osaamisen, koulutuksen, eli se on niin kun jotenkin se on ylempää kastia ne viranomaiset, joilla on se valta antaa avustusta.

Ryhmässä koettiin, että kaikki ihmisen tekemiset vapaa-ajalta on oltava sosiaaliviranomaisten tiedossa. Kurseille ei voi osallitua raportoimatta niistä. Lomamatkoille ei ole lupa lähteä, sillä täytyy olla työvoiman tavoitettavissa. Muutokset parisuhteessa on ilmoitettava. Kun joutuu hakeutumaan sosiaaliturvan piiriin, menettää samalla yksityisyytensä. Yksityisyyttä ja intimitteettiä ei ole. Asiakas on kuin alastomuuteen puettu, kaikenlaisille katseille altis.

Ryhmä 1

Irja: Mikä on yksityisyyden suoja? Pitääkö sun avata sielusi ja pankkitilisi ja harrastuksesi ja suuntautuneisuutesi jollekin tädille?

Tiukka kontrolli ja byrokratia sosiaaliviranomaisten taholta koettiin epäluottamuksen osoitukseksi, uuvuttavaksi ja entisestäänkin kuormittavaksi. Kokemus herättää jopa epäilyksen omasta olemassaolon oikeudesta ja kysymyksen, kenellä on oikeus päättää ihmisen nälän tyydyttymisestä, perusoikeudesta ruokaan.

Ryhmä 1

Hanna: [Kyllähän ne] kysyy heti tuota muuton tai jonku muunki yhteydessä, et selvitys ja. Jos minä, olin esimerkiks omakotitalossa vuokralla osassa omakotitalossa, "et kai ole avoliitossa?" (he he)

Irja: Epäluottamus.

Hanna: Kaikki, siis,

Suvi: Joo, siis semmonen paranoidinen asenne vielä taakoittaa meitä lisää.

Ryhmä 2

Leila: Eli siis, mulla on joka kerta ollu semmonen siellä, vaikka kuinka tuot tiliotteet, et joo mulla ei oo nyt varaa ostaa sekä maitopurkkia että reissumiespakettia, niin kun et siis, en tulis tänne, jos mulla ei olis rahat

ihan täysin loppu, eikä niit oo tulossa. Niin silti on semmonen, että noh, mutta siis, eiköhän nyt kuitenkin.

...

Silja: [Niin tota,] ööö, mul tulee ekana mieleen sellanen niin kun, et se jotenki linkittyy semmoseen olemassaolon oikeuteen, vaik sitä ei niin ku järjellä sillain ajattele. Mut niin ku tunnetasolla se on sitä, et, et kun taistelee niistä tuista, joista se leipä on kiinni, niin, niin sit niin ku sit ku niit ei saa, siit tulee semmonen olo, et aha, mua ei pitäs olla olemassa, mun ei pitäs syödä.

Epärehellisyyttä koskevat syytökset tai asenteet loukkasivat, kun oma toiminta koettiin puhtaaksi ja rehelliseksi, papereita täyteltiin kuuliaisesti ja tekemisiä raportoitiin. Toisaalta ensimmäisen ja toisen ryhmän keskustelussa ilmeni myös poikkeavia, osin häpeileviä kannanottoja – täysi rehellisyys ei kannata. Kun tunnistaa järjestelmän toimintatavat, voi oman minuuden suojelemiseksi olla järkevämpää jättää mainitsematta joitain asioita, tai keksiä selityksiä älyttömiksi koetuille vaatimuksille.

Ryhmä 2

Milja: [Niin,] joo. Niin mää ajattelin, et mää rupeen tämmöstä kuuliaisen kansalaisen hommaa vetämään, että se ei kannata (he he) niin ku rahallisestikaan, et me ollaan koko ajan semmosessa kuopassa.

Ryhmä 1

Suvi: [Tiäksä] mä nyt antasin sulle semmosen ((kohta poistettu)) neuvon, että älä oo liian rehellinen. Älä ihmeessä ole liian rehellinen. Mitä varten pitää olla noin rehellinen, että sitte taas sä kärsit? Jos tulee, sanot, "voi mulla kännykkä hajos, mä en kuullu koko teidän soittoa." Anteeks nyt vaan, mutta musta tuntuu hirveen pahalta me kiltit ihmiset nähdä tässä jamassa.

Rehellisyydestä joustaminen saattaa olla ainut mahdolliseksi koettu vaikuttamisen keino etuuksia itselle turvatessa, sillä kokemukset synnyttivät voimakkaita puolustuskyvyttömyyden kokemuksia. Puolustuskyvyttömyyttä etuuskien suhteen aiheuttaa myös se, että byrokratiaa ja sen kieltä ei ymmärretä. Yksilö positioituu järjestelmän diskurssien ulkopuolelle. Haastateltava kokee olevansa täysin järjestelmän päätösten armoilla, kun tilanteessa ei löydy välineitä omien oikeuksien ylläpitoon.

Ryhmä 2

Silja: Et on ihan hulluu niin ku sossut, kelat, kaikki päiväraha, kaikki systeemit on niin ku sellasia, et ei normaali ihminen niist voi ymmärtää mitää, jos ei tosissaa perehdy.

Haastateltavat kokivat, että virkailijoilla on valta päättää, mitä haluavat. Heillä on oikeus, haastateltavien sanoin, valehdella ja pompotella etuuksia hakevaa henkilöä mielensä mukaan. Haastateltavat kokivat, että ihminen on usein sillä hetkellä heikko, väsynyt, stressaantunut ja masentunut, kun pitäisi valittaa, joten omista oikeuksista kiinni pitäminen saattaa jäädä heikoksi.

Ryhmä 2

Silja: [Joo, joo.] Ei, kun kyllä hallitsee liikaa. Niin kun, et ei pysty tekemään. Oikeesti joo, on se semmonen fiilis, et ei pysty tekeen niit oikeesti järkeviikään valintoja, et mä

Kaapo: [Niitä kauaskantasia.]

Silja: [Mä itte] tietäsin parhaiten, ja, ja niin ku, sit ne ei oo mahdollisii välttämättä tai sit joutuu pelkään hirveesti, et niin ku pystyyks elää ja

Leila: Mulla siis ainaki, siis mulla tulee sellanen avuton olo, kun siis periaatteessa tietää, et okei mä tarttisin nyt vuokraan rahan ja tarttisin ruokaan rahan ja näin ja sit siel on joku toinen, joka niin ku päättää ne asiat.

Haastateltavat olivat valmiita tinkimään jo hyvin rajallisista tuloista välttääkseen minuutta heikentävät alisteisuuden kokemukset. Toisen haastatteluryhmän keskustelussa ilmeni, että etuuksien hakemista yritettiin vältellä sen vuoksi, kuinka epämiellyttävältä epäluuloinen asenne tuntui. Eräsaari (2007) kirjoittaa sosiaaliturvan alikäytöstä eli siitä, että ihminen ei hae etuuksia, joihin hänellä olisi oikeus. Oletetaan, että alikäytön syynä olisi tietämättömyys, mutta hyvä olisi keskustella siitä, miten vaivalloiseksi, nöyryyttäväksi, masentaviksi ja usein turhiksi erilaiset hakemiset on tehty. Osa alikäytöstä voi olla järkeväkin, jos hakeminen vaatii tuloksiin nähden liikaa. (Eräsaari 2007, 221.)

Ryhmä 2

Verna: Onko ne semmosia kokemuksia, mitä ei edes halua saada?

Leila: No, siis on todellaki,

Verna: [Mitä] pitää vältellä?

Leila: Joo, siis on, että siis, mä oon jättäny kyllä menemättäki ihan, siis sen takia, että siis, mun mielestä se on vaan niin hankalaa ja siis jotenki siis se asenne siellä on jotenki vaan siis tosi epämiellyttävä.

Työttömyyden koetaan vaikuttavan heikentävästi myös työmarkkina-asemaan. Tämä tuli vahvimmin ilmi kolmannen haastatteluryhmän keskusteluissa. Työttömyys leimaa työtä hakiessa erityisesti, jos työttömyys on jatkunut pitkään. Haastateltavat kokivat minuutensa tulevan kyseenalaistetuksi tilanteessa, jossa täytyi työttömänä hakea työtä.

Ryhmä 3

Johannes: Ja nyt kun on työnantajan markkinat, tässä maassa, niin työnantajien suhtautuminen on hyvin, hyvin ankaraa näihin asioihin, että kyllä hyvin helposti tulee, jos siellä on esimerkiksi ihminen ollu pari vuotta työttömänä niin voidaan hyvinkin, tuota niin, ankarasti kysyä, että mitäs pirua sä oot tehny ne pari vuotta. Et sä oo ollu duunissa? Mikäs, tuota niin, lusmu sä oikeen oot? Kuule ei me voida ottaa sua, ku sä oot ollu noin kauan työttömänä.

Työttömien aktivoinniksi tarkoitettu palkkatukityö koettiin Työ- ja elinkeinokeskusten (TE-keskusten) harjoittamaksi epäoikeudenmukaiseksi politiikaksi, johon sitä tarjoavat yrityksen osallistuvat. Myöskään työttömien pakollinen kurssittaminen ja kouluttautumisen edellytys ei kannusta oman

itsensä kehittämiseen ja uuden motivoituneeseen opiskeluun, vaan lopulta passivoi. Haastateltavat kokivat velvollisuutta kehittää itseään loputtomasti, kumarrella ja nöyrtyä, että saisi töitä tai rahan muodossa jaettavia etuuksia. Käsitteet *asiakkaan aktivointi ja kannustaminen* koettiin kategorisoivaksi. Aktivoinnilla on yleisessä kielenkäytössä myönteisesti sävyttynyt sisältö – jotain lisää, jotain tehokkaammin (Kotiranta 2008, 18). Erityisesti kolmannen ryhmän keskuudessa se sai hyvin negatiivisen leiman, sillä sanan lähtökohtana voidaan kokea olevan passiivisuuteen positioitu asiakas, johon aktivoiva toimenpide täytyy suunnata.

Ryhmä 3

Johannes: Semmonen tempputyöllistäminen pitää saada kuriin heti ennen ku se alkaa mennä mahottomiin. Että ihmisellä teetetään kaikennäköstä tuota niin korvaavien nimikkeiden alla, ihan selkeesti, siis työtä! Päivärahalla. Ja lasketaan yheksän euroa päivässä kulukorvauksia, ylläpitokorvausta. Ja sitä ilmeisesti nyt yritetään laajentaa sitä toimintaa, että sillä tavalla saadaan siistittyä näitä työttömyyslukuja.

Päivi: Niin nää on näitä aktivointitoimia, sitte niillä saa

Johannes: [Aktivointitoimia!] Eli kaikkee, se, se on jo niin loukkaavaa se käyttäytyminen, mikä pätkätyöläisiäki kohtaan on, ja työttömiä kohtaan. Siellä vilisee sellaisia termejä kun aktivointi, ja, ja tuota niin, kannustaminen, työhön kannustaminen.

...

Sirkka: Tässä on se ongelma, että ikinä ei oo yhteiskunnan kannalta tarpeeksi. Vaikka mitä tekis, vaikka mihinkä saatanan koulutuksiin menis, niin koskaa et oo kyllin pätevä, ku sä haet työpaikkaa. Et tän mää oon niin ku hyvin vahvasti kokenu, et... Et mää en jaksa tällästä elinkautiskoulutusta, niin ku puhutaa hienosti tästä elinikäisestä oppimisesta, että kyllä joskus on voitava ihmisen olla valmis ja pätevä. Eikä sillee, et koko ikä vaan niin ku harjotellaan työntekoo. Ettei siitä makseta mitää.

Mirja: Siihen kyllästyy.

Tunnetta marginaaliin kategorisoinnista ja positioinnista vahvistaa etuuksien ja oikeuksien puutteellisuus koskien koko omaa viitekehystä – sosiaaliturvan varassa eläviä pätkätyöläisiä. Terveyspalveluja oli vaikea saada, tuleva vanhuus ja eläketurva aiheuttivat huolta ja epävarmuutta tulevaisuudesta. Sairastaa ei uskalla, kun ei voi olla varma etuuksien säilymisestä ja sitä seuraavan byrokratian selvittäminenkin tuntuu uuvuttavalta jo ajatuksena. Henkisiä voimavaroja verottaa myös alituinen huoli rahan riittävydestä ja laskuista. Taloudellista tukea on hyvin hankala saada kohdistettuna erityisesti johonkin arkipäivän tarpeeseen, esimerkiksi julkisilla kulkuvälineillä liikkumiseen.

Ryhmä 2

Milja: Mut heti, ku mä oon työtön niin työttömän ihmisen ei pitäs kul, liikkua enää mihkää. Sillä niin ku loppuu se liikkumistarve kokonaan, et sen pitäs maata, olla kotona.

Työttömyysjaksot koettiin turvattomana ja epätoivoisena rimpuiluna, selviytymispyrkimyksenä. Haastateltavat kaipasivat sosiaaliturvan sijaan oikeaa työtä, josta saisi kunnon palkkaa. Ajatukset ja mielikuvat ”oikeasta” työstä olivat kuitenkin ristiriitaiset. Palkkatukityön tekeminen ei täysin riittänyt tukemaan eheää ja autonomista toimijuutta.

Ryhmä 3

Mirja: Mul on vähä sama niin ku sä sanoit, että koet olevasi työtön, niin en minäkään niin ku, et tää on palkkatukityötä vaikka sit ite niin kun koen tekeväni ihan oikeeta työtä, ja tarpeellista työtä. Niin silti aina on vähäsen, että, että tavallaan ei oo kelvannu sitte tuota, niin kun yrityksiin, et ollaan yhdistyksissä töissä. Että, ja sit joskus on oikeen semmonen niin kun vihankin tunne, aat, on se sitten perkele, että mitä tässä pitää niin kun tehdä, että olis riittävä, riittävästi osaamista, etta kelpais.

Ihmisten kohtaaminen sujuu silloin, kun ymmärrys kategorioista on jaettava. Muuten kategorisointi voi olla erittäin vahingollista, sillä se tuottaa ihmisille sosiaalisia identiteettejä. (Juhila 2004, 23) Vakinaisessa työssä käyvä ihminen kuuluu etuoikeutettuun kategoriaan, johon työtön pätkätyöläinen peilautuu vajavaisena suhteessa tavalliseen. Tällöin hänen identiteettinsä leimautuu. (Vrt. mt. 23.) Toisaalta erityisesti kolmannen ryhmän keskustelussa ilmeni vahvasti kategorisoinnin ajassa muuttuva kulttuurisidonnaisuus. Leimautuminen ei ole enää niin selvää takavuosiin verrattaessa.

Ryhmä 3

Johannes: [Niin, kyllä mun mielestä.] No joskus, aikasemmin varsinkin joo. Mut musta tuntuu, että siinäki on tapahtunu viime vuosina aika paljon semmosta asenteitten muuttumista näissäkin, näilläkin, jotka on vakityössä. Niin moni on veitsi kurkulla nykyään et tota. Must tuntuu, et se asenne on muuttunu vähän. Sanotaan et viimeisen kymmenen, viijentoista vuoden aikana.

8.1.2. Vaikutukset sosiaalisissa suhteissa

Edellisessä luvussa ilmennyt kategorisoituminen marginaaliin heijastui haastateltavien sosiaalisiin suhteisiin. Yleisessä asenneilmapiirissä sosiaaliturvan varassa elävä haastateltava koki tullessa luokitelluksi selkeään luuseriuden kategoriaan. Siihen asemoidulle yksilölle on ominaista, että hän ei yritä tarpeeksi, ei edes halua töihin, vaan haluaa olla työtön.

Parisuhteessa elävät haastateltavat, joilla oli lapsia, kamppailivat oman riittämättömyyden kokemuksen kanssa. Lasten ei haluttu kärsivän taloudellisesta ahdingosta. Lapsettomat puolestaan olivat helpottuneita siitä, että heillä ei ole lapsia. Kykenemättömyys antaa lapselle taloudellista turvaa verotti

äitiyden kokemusta. Vanhemmuus voi joutua koetukselle jo siitä, pystyykö järjestämään lapselleen ylioppilasjuhlia.

Ryhmä 2

Milja: Ja mä täs yritin vielä perustella, et mä oon äiti, et mun pitäs saaha, mun poika kirjotti, niin saaha siihen jotain tukee. Ei mitään. Et se on nyt, poika on siellä ja minä oon täällä. Että äitiys on mulla loppu, koska yhteiskunta panee sen näin poikki.

Taloudellista tasavertaisuutta ja itsenäisyyttä parisuhteessa korostava kulttuurimme vahvistaa riittämättömyyden kokemusta. Vaikka elanto olisikin turvattu puolison tulojen myötä, kykenemättömyys tasavertaiseen elättäjyyteen perheessä aiheutti kolhuja itsetuntoon ja vahvasti toiseuteen kategorisoituvaa subjektiviteettia ja toimijuutta.

Ryhmä 1

Irja: Et mää koen epätasa-arvoa siinä parisuhteessa, kun minä en tuo siihen niin paljon, niin vakituisesti, kun mitä pitäs. Että se on semmonen riittämättömyyden kokemus.

Hanna: [Niin, että haluais niin ku varmaan puolet ruuasta]

Irja: [Niin,] ja siitä tulee niin ku lisäpakkoo, et mä vaikka satsaan lapsiin ja satsaan perheeseen, silti minä haluaisin työelämässä ansaita sen palkan, että mä olisin tasa-arvonen sen perheen elättäjänä.

Ryhmä 3

Leena: Jos perheessä toinen on töissä ja ei siinä mielessä niin kauheen tärkeää. Itsetunnolle vähän eri asia, jos minäkin olisin kunnolla osallistunu.

Taloudellisessa puutteessa eläminen voi verottaa myös parisuhteen ilmapiiriä. Kun rahaa ei ole edes välttämättömyksiin, syntyy ylimääräistä jännitettä siitä, mitä vähillä rahoilla tehdään.

Ryhmä 3

Sirkka: Et miehen kanssa, silloisen miehen kanssa, riideltiin kaupassa, et ostetaanko makkaraa vai pullaa.

Verna: Joo.

Sirkka: Et onneks ei oo lapsia, tässä tilanteessa, että, että heijän ei niin ku tarvi kärsiä siitä, että on näin niin ku epävakaa olosuhteet.

Ryhmä 2

Milja: Niin, mä jo silloin mietin tätä, että täs on kohta avioero ainut ku on lapset kasvanu, et mä en tosiaan semmosta riippaa piä, että ku me kaks ollaa lyöttäydytty yhteen, niin meitä rankaistaan tavallaan koko ajan siitä liitosta.

Koska puolison tulot vaikuttavat saataviin etuuksiin, tulojen suhteen paremmassa asemassa oleva puoliso joutuu kantamaan suuremman osan elättämisen perheen menoista. Toisen elätettäväksi

joutuminen positioi sosiaaliturvan varassa elävää ihmistä epäautonomiseen asemaan, jossa on uhka kokea oma minuus taakkana lähimmissä sosiaalisissa suhteissa.

Toiseutta vahvistavassa elämäntilanteessa haastateltavat olivat hyvin herkistyneitä kokemaan ja tuntemaan kategorisoivaa kohtelua ihmissuhteissaan. Työttömyysjaksot saattoivat leimata työnhakijaa jopa tuttavapiirin taholta, vaikka haastateltavat kokivatkin saaneensa pääosin ymmärrystä ja hyväksyntää lähipiiristään.

Ryhmä 3

Johannes: Kyllä he omalla käytöksellään tietyllä tavalla ja sitte ite pitävät yhteyttä ja muuta, tällä tavalla niin, kyllä he sillä tavalla niin ku tuovat esille sen. Et täs on tämmönen kastinjako.

...

Päivi: Että tota, kyllä siitä semmosen leiman saa. "Ai sä oot työtön? Ai sä oot vieläki, vieläki työtön? Ai te ootte nyt molemmat työttömiä?"

...

Mirja: Että silleen, että mä oon oikeestaan niin ku oman niin ku perheen ja tämmösen piirin ainut työtön ja tämmönen pätkätyöläinen, että muilla menee paremmin, mutta minusta he kyllä niin ku suhtautuu ihan, kun ne tietää, tietää kuitenkin, että mä oon yrittäny, että ku joiltaki tahoilta aina sitten vähän tulee semmosta viestiä, on joskus tullu, että kokee, että ei oo tarpeeks niin ku yrittäny, tai hakenu töitä tai että haluaakin olla näin.

Vaikka haastateltavat ammensivatkin voimaa epävarmaan elämäntilanteeseensa ystävistä ja sosiaalisista verkostoistaan, luottamukselliset ihmiset ympärillä olivat usein samassa tilanteessa olevia. Tämä ilmeni erityisen voimakkaasti kolmannessa haastatteluryhmässä. Sellaisen paikan löytäminen on tärkeää, jossa voi ajatella itseään ”tavallisena”, yhteisön täysivaltaisena jäsenenä, ei marginaalisena (Huttunen 2004, 143).

Ryhmä 3

Johannes: Ja aika paljo, sit ku on aika paljo samankaltasessa tilanteessa olevien ihmisten kanssa tekemisissä. Ja tulee se samankaltasuuden tunne. Et sitä ei niin ku pidetä minään ihmeenä.

Lähimmän ystäväpiirin ulkopuolella sosiaalisten suhteiden rajautumista ja keventumista ilmeni keskusteluissa paljonkin. Rahan puute esti yhteisiin harrastuksiin ja matkoihin osallistumisen.

Ryhmä 3

Päivi: Ennen kulettii paljon ja oltii, vietettii vapaa-aikaa yhdessä niin, kyllä ne alkuun aina yritti, että lähtekää sinne ja tänne ja sitä ne ei ymmärtäny sitte, että meillä ei oo rahaa yksinkertaisesti lähtee, että... nyt sit huomaa, että on niin ku jääny se, se pyytäminen, että ei enää pyydetäkää.

Ei ollut varaa lähteä tervehtimään edes omia vanhempia, jos he asuivat kaukana. Sulkeutumista tapahtui myös kulttuuristen riittien ulkopuolelle. Kykenemättömyys osallisuuteen aiheuttaa ulossulkemisen kokemuksen, jossa vastapuhe ja neuvottelu omasta subjektipositioista joutuvat erityisen haasteen eteen. Suvun ja tuttavapiirin erilaisiin juhliin ei ollut varaa osallistua, sillä riitteihin sisältyy aina omat norminsa pukeutumisesta ja lahjoista lähtien. Normien ja toimintatapojen sivuuttaminen ja osallistuminen niillä puitteilla, jotka ihmisellä on, ei välttämättä olisi merkki normeihin kriittisesti suhtautuvasta persoonasta, vaan korostaisi toiseuden ja marginaalisen minuuden kokemusta, kuin myös poikkeavuutta ja epäonnistumista.

8.1.3. Nähdyn ja ymmärretyksen tulemisen kaipuu

Alituinen itsensä kategorisoivista diskursseista ulos puhuminen aiheutti haastateltavissa näkymättömyyden kokemuksen, mikä puolestaan herätti nähdyn ja ymmärretyksen tulemisen kaipuun. Keskusteluissa nähdyn ja ymmärretyksen tulemisen kaipuu kohdistui sosiaalisten suhteiden ohessa muun muassa ”systeemiin”. Ymmärryksen puute näkyi heidän mielestään etuisuuksien saamisen ja oikeuksien valvonnan puutteena. Muun muassa työehdot ja sosiaalietuudet eroavat työpaikalla vakinaisen ja määräaikaisen kohdalla toisistaan niin, että määräaikaisella työntekijällä on heikommalla työtuisuudet (Laaksonen 1999, 15, 62). Avarakatseisuutta kaivattiin myös työnantajataholta uutta työntekijää palkatessa. Työtön ei välttämättä ole stereotyyppinen luuseri, joka on maannut sohvalla kaljaa juoden. Nähdyn ja ymmärretyksen tulemisen kaipuu henkilöityi vahvasti myös sosiaalitoimiston ja kelan virkailijoihin. Merkitystä haastateltavalle oli sillä, onko etuuksia käsittelevä virkailija ystävällinen, hymyilevä ja jaksako kuunnella. Haastateltavat kokivat arkuutta mennä hakemaan etuuksia, kun ei voinut olla varma onko palvelu alentavaa.

Ryhmä 1

Suvi: Edellytetäänkö sosiaaliturvahenkilöstöltä, joka on asiakaspalvelussa, niin erittäin kyynistä elämänasennetta, kovuutta lähimmäistä kohtaan?

Anniina: Nöyryytystä.

Suvi: Nöyryyt, semmosta sadistista,

Irja: Alistavaa.

Suvi: Alistavaa mentaliteettia, persoonallisuutta ja kuka heidät testaa? Koska se on aika yksi yhteen eri kaupunkien ihmisten kanssa, kun olen keskustellut.

Haastateltavat toivoivat, että heidän sairautensa otetaan vakavasti, koska niiden hoito oli usein omavaraisesti mahdotonta. Haastateltavilla oli tunne, että heidän täytyy etuuksia hakiessa todistaa

kuulumattomuutensa tähän luuserien työttömien kategoriaan ennen kuin he voivat saada etuuksia. Ymmärrystä kaivattiin myös lähi- ja tuttavapiiriltä. Kaipuu konkretisoitui toiveena tulla arvostetuksi ja kunnioitetuksi ilman työtä. Haastateltavat eivät halunneet tulla määritetyksi työn kautta, koska eivät itsekään sitä tehneet. Ymmärretyksi ja nähdyksi tulemisen puute koettiin sosiaalisia suhteita rajoittavaksi ja vihan sekä turhautumisen tunteita herättäväksi.

Ryhmä 3

Johannes: Ja aika paljo, sit ku on aika paljo samankaltasessa tilanteessa olevien ihmisten kanssa tekemisissä. Ja tulee se samankaltasuuden tunne. Et sitä ei niin ku pidetä minään ihmeenä.

...

Mirja: Niin, mä ainaki kans oon huomannu, ku Johanneskin sano tosta, että jotenki tää tuttavapiiri alkaa nykyisin olla (he he), että ne on samanlaisessa tilanteessa olevia, että.

Haastateltavat puhuvat siitä, kuinka kaipaavat apua ja huolenpitoa järjestelmän taholta. Ammattiliitoilta kaivattiin pätkätyöläisten etuuksien ja oikeuksien turvaamista. Toisessa ja kolmannessa ryhmässä etuuksien ja oikeuksien puutteesta syntynyt turhautuminen ja aggressio nähtiin mahdollisena kapinana laajemmin yhteiskunnassa.

Ryhmä 3

Johannes: Siinä mielessä pätkätyöporukat ja, ja tuota niin, työttömät, epä, epätyypillisessä työsuhteessa olevat, niin kyllä tässä pitäis olla nyt sellasta, että täältä tulis vähän niin ku turvaa sinnekin päin, pikkuhiljaa, ettei käy pahasti. Ettei sitä, ettei se menis siihen tilanteeseen, että, että täällä alkaa olla levotonta. Koska se on ihan mahdollista, jos se, jos se jatkuu pitempään.

Turhautuminen huonoon kohteluun synnytti alentavaa puhetapaa. Haastateltavat puhuivat sosiaalivirkailijoista muun muassa sossun ja kelan muijina, ämminä, täteinä ja vanhoina mummoina tai niissä tapauksissa, joissa virkailijan sukupuoli oli mies, puhuttiin siasta ja nuoresta ponihäntäpojasta. Tällaisessa puheessa voimakas ulkoapäin tapahtuva kategorisointi on synnyttänyt vastareaktion. Sosiaalivirkailijat lokeroidaan kategorisoivaan ulkoryhmään². Tällä vastapuheella voidaan helpottaa ja lieventää leimautumisen ja huonommuuden kokemusta.

---

² Ulkoryhmällä tarkoitetaan homogeenistä toisten yksilöiden muodostamaa ryhmää, johon liitetään huonomuus suhteessa omaan ryhmään (Pälli 2003, 119, 134).

Seuraava sitaatti korostaa sitä, kuinka kokonaisvaltaisesti haasteellinen tilanne on jäädä työttömäksi säännöllisen työssäolokauden jälkeen. Siinä tilanteessa ei riitä uusien tietojen ja taitojen opiskelu ja kehittäminen, vaan tarvitaan minuuden vahvistamista, nähdäksi ja kuulluksi tulemistä sekä työkaluja psyykkisen hyvinvoinnin säilyttämiseen ja kohentamiseen.

Ryhmä 3

Päivi: Mä oon monta kertaa miettiny sitä, että ku sanoit tossa niin ku, että, että se tulee niin ku, että on oma syy, niin ihan oikeesti, niin eihän yhteiskunta niin, eihän se millään lailla oo niin ku tavallaan sopeuttanu meitä tähän tilanteeseen, jotka ollaan jouduttu tähän.

Johannes: Ei.

Päivi: Niin ku väkisten luonto se on. Niin että ei me olla saatu mitää apuja, että. Jos ajattelet sitä, että se on sun vikas, niin all right, se on sun vikas. Niin. Että usko sinä vaan siihen.

Johannes: Niin.

Päivi: Ei missää oo tullu semmosta työkkärissä kurssia, että läheppäs tämmöselle päivän kurssille, et Tää ei oo sun syytä -kurssi.

Mirja: (he he)

Päivi: Kun ne kaikkia muita hömppejä, niin. Niin, että se ei oo sun.

Verna: [Olisiksä kaivannu] semmosta?

Päivi: No kyllä mun, se ois ihan hyvä.

Mirja: Hengen nostattamista.

Päivi: Niin.

8.2. Sopeutuminen sisäisen ja ulkoisen elämänhallinnan näkökulmasta

Kun omaan työmarkkina-asemaan ja sosiaalietuuksien suuruuteen tai saantiin on vaikea itse vaikuttaa ja kategorisointi marginaaliin koetaan voimakkaasti, ratkaisevaan asemaan nousee kysymys, kuinka haastateltavat paikantavat itseään haasteellisissa olosuhteissa, ja mitä keinoja ja toimintatapoja he löytävät minuuden tukijaloiksi ja arjen hyvinvoinnin pohjaksi. Tässä osiossa hahmotan haastateltaviani elämänhallinnan kautta siten, miten he ensisijaisesti paikantavat ja puhuvat itsestään ryhmien keskusteluissa: aktiivisina toimijoina, jotka pyrkivät saavuttamaan ulkoisen ja sisäisen tasapainon epävarmoissa ja puutteellisissa olosuhteissa niin hyvin kuin se on mahdollista.

8.2.1. Minuuden positiivinen paikantaminen sisäisenä elämänhallintana

Edellisessä luvussa käsittelin haastateltavieni leimautumisen ja toiseuden kokemuksia. Leimautumisen olotiloista voi pahimmassa tapauksessa tulla identiteettivankiloita. Diskurssit kutsuvat ihmisiä asettumaan tiettyihin subjektipositioihin. Tämä asettuminen ei kuitenkaan tapahdu passiivisesti vaan

neuvotellen. Ihmisellä on mahdollisuus joko alistua näihin määrityksiin tai asettua niihin nähden poleemiseen suhteeseen. Kulttuuriset identiteetit on mahdollista ottaa haltuun ja neuvotella niille uusia merkityksiä. Tämä vastapuhe voidaan määritellä kommentoivaksi ja vastustavaksi teoksi, jonka tarkoitus on esittää identiteetin erilaisuus suhteessa kulttuurisesti vallitsevaan kategorisoinnin tapaan. (Juhila 2004, 28–29, 2006, 231.) Lähden tässä luvussa paikantamaan haastateltavieni subjektiposition neuvottelua ja haltuunottoa lähinnä sisäisen elämänhallinnan näkökulmasta.

Rakentavia ja tiedostettuja elämänhallintakeinoja ovat myönteinen ajattelu, kielteisten tunteiden torjunta ja velvollisuudentunto, sosiaalinen vertailu alaspäin ja sopeutuminen (Raitasalo 1995, 20). Nämä seikat tulivat ilmi kaikissa haastatteluryhmissä. Keskusteluissa ilmeni, että vuosien pätkätyön ja sosiaaliturvan sovittamiskokemusten myötä ei enää haluttu ottaa vastaan tarjottua luuseriutta, vaikka sosiaalinen paine oli melkoinen. Omaa itseä ei haluttu hävetä tai halveksia. Oman arvontunto oli vahvistunut ja haastateltavat mielsivät itsensä selviytyjiksi ja taistelijoiksi.

Ryhmä 1

Suvi: Ja sitte tää häpeäkysymys, niin kun vähä oli alkuun itselläni käsitys, että kun on tuen varassa, niin olenko loinen tai muu siivellä eläjä? Niin aloinki huomata sitten, että en olekaan. Et mähän olen antanu enemmän ku kaikkeni tälle yhteiskunnalle. Mä en oo, mua ei voi syyttää, mä en oo alkoholisoitunu. Mä oon joskus polttanu tupakkaa, en oo vuosiin enää polttanu sitäkää. Mä en tuhoa niin ku elimistöäni, että joutusin sairaalan taakaksi. Ja päinvastoin mä autan niitäki, jotka tuota ovat sortuneet.

Ryhmä 3

Päivi: Että tota, kyllä mää koen sen, että siitä semmosen leiman saa, mutta sit taas niin ku mää en suostu sitä leimaa kantamaan. Se ei oo mun vika.

Keskustelussa hyödynnetään stereotyyppistä mielikuvaa alkoholisoituneesta ja sohvalla makaavasta työttömästä. Se, että itseä määritetään oman viitekehyksen – sosiaaliturvan varassa elävät pätkätyöläiset – stereotyyppistä kuvaa vasten, korostaa omaa aktiivisuutta ja omia mahdollisuuksia. Kun työttömyys artikuloituu passiivisuuteen, passiivisuuden artikulaatiota vältetään juuri sen stereotyyppisyyden vuoksi. (Taira 2006, 141, 145.) Haastateltavat puhuivat näin itseään pois pilatusta subjektipositiosta. He näkivätkin itsensä aktiivisina yksilöinä, pärjääjinä, taistelijoina ja reippaina työnhakijoina, jotka elättäisivät itsensä ennemmin palkalla kuin etuuksilla. Erityisesti ensimmäisessä ryhmässä korostui tarve hoitaa aktiivisesti psyykkistä hyvinvointiaan; kartoittaa omia haaveita ja toteuttaa itseään luovilla ratkaisuilla.

Ryhmä 1

Hanna: Ja niin kun, ja mul oli tuen varaan, ku mä jäin, niin pitkiä työmatkoja nii sen jälkeen, et missä ne mun omat jutut ja omat haaveet, että se aarrekartta autto. Te ootta tehny varmaa sitä.

Suvi, Anniina: [Joo.]

Irja: Tuttu (he he). Ystävä on aarrekarttakonsultti kans, On tehty ja on ollu apuna.

Hanna: [Aijaa.] Just just. Määki tiesin sitte niin ku suuntaa, heti niin ku pääsi niin ku, nyt mä meenki sinne avantoon (he he) aarrekartan teon jälkeen.

Haastateltavat suhtautuivat etuuksiin positiivisesti ja kiitollisuudella, vaikka mielsivät palkkatyön olevan suurempi itsekunnioituksen lähde kuin sosiaaliavustukset.

Ryhmä 3

Mirja: Mutta että jos sitä ei, sitä työtä ei kerta kaikkiaan ole tarjolla, vaikka on niin kun omasta mielestäni yrittäny pitää ammattitaitoa yllä ja oon ihan reipas työnhakija. Mutta jos sitä työtä ei kerta, kertakaikkiaan ole tarjolla, niin kyllä mä katon, et mä oon niin ku oikeutettu ihan hyvällä syyllä saamaan työttömyysturvaa ja ynnä muita sitten, taloudellista tukea, kuten asumistukea ja tämmöstä. Et en, en katso siitä huolimatta olevani yhteiskunnan loinen, vaikka tarvitsee välillä aina turvautua näihin sosiaalietuuksiin.

Kiitollisuus liitetään yleensä selviytymiseen ja onnellisuuteen ja se ilmenikin vahvimmin puheessa, jossa etsittiin vaihtoehtoisia ja rakentavia ajattelu- ja toimintatapoja. Kiitollisuudentunne tai kokemus velvollisuudesta kiitollisuuteen voi olla myös uhka ja vahvistaa alistaisuuden ja nöyrytyksen kokemusta. Eräs haastateltava esitti voimakkaan kritiikin kiitollisuutta vastaan. Hän koki etuudet itselleen kuuluviksi oikeuksiksi, joista pitää taistella ja pitää kiinni.

Ryhmä 2

Milja: Ja, ja mun mielestä sosiaaliturva, kaikki nää kelan, ne on tosiaanki, mä taistelen niistä, ku leijona. Et ne on mulle kuuluvaa. Mä en oo mitenkää kiitollinen kenellekään niistä. Tää systeemi on tämä, ja asunto on oltava ja vielä pitäs vähä sukuloida ja ostaa...

Taloudellinen niukkuus rajoittaa työttömän tekemisiä, vaikka hän aktiivisesti etsisikin kaikkea ilmaista toimintaa. Rahan vähyys yritetään kuitenkin kääntää mahdollisuudeksi ja voimavaraksi, toimintakykyä tuottavaksi arvomuutokseksi. (Taira 2006, 125.) Tairan tutkimuksessa työttömät esittävät henkisen selviytymisen olevan paljon haastavampaa kuin taloudellisen toimeentulon. Tämä näkyi tässä tutkimuksessa jo siinä, että itselle kuuluvia etuuksia ei välttämättä haettu, vaan leimautumista haluttiin välttää sinnitelemällä ennemmin vähällä rahalla. Henkisen selviytymisen korostuminen näkyy myös siinä arvokriisissä, jonka sosiaaliturvan varaan joutuminen helposti laukaisee. Jaakko Rytsölä lausahti YLE:n Voimalassa 20.3.2010 ”Raha antaa mahdollisuuden olla etsimättä onnea itsestään”. Tämä lausahdus kuvastaa hyvin sitä itsetutkiskelun mahdollisuutta tai jopa vaatimusta, minkä taloudellisen

paineen alle joutuminen tarjoaa. Työttömyys laittaa pohdinnat liikkeelle ja elämän arvokkuuden perustalle aletaan hahmottaa yksinkertaisista ja vähän kulutusta vaativista asioista koostuvaa suuntaa, vaikka sen korostetaan vaativan totuttelua ja myöntymistä (Taira 2006, 126). Sosiaaliturvan varaan putoaminen on haaste. Se ilmenee siinä, kuinka haastateltavat olivat syvällisesti pohtineet omia hyvän elämän perusteita.

Ryhmä 3

Johannes: Et varmasti semmosella ihmisellä se on hirveä tilanne, kun hän joutuu siitä, tavallaan niin ku putoamaan. Jos jää työttömäksi hyväpalkkaisesta työstä sen jälkeen, kun on se ansiosidonnainen käytetty loppuun, niin onhan se hirveä tilanne. Et silloin tule elämänarvot monella todella rajulla tavalla uusiks.

Sosiaalista vertailua alaspäin kuvaa puhe, jossa oma elämä nähdään rikkaampana ja syvempänä kuin sellaisen ihmisen, joka on luonut uraa vakituudessa työsuhhteessa. Myös kulutuksen ja harrastusten kautta tavoiteltavia kulttuurisia ihanteita haastetaan sekä arvokritiikillä, että osoittamalla työttömien kykenevän saavuttamaan itselleen tärkeät asiat tai suunnilleen samat kulttuuriset ihanteet halvemmalla (vrt. mt. 2006, 121). Työttömät eivät edes yrittäneet sulauttaa itseään etuoikeutettuihin kategorioihin. Kun ihmisellä on myönteisen identiteetin tarve, he pyrkivät löytämään keinoja, joilla oma ryhmä erottuu myönteisellä tavalla toisesta ryhmästä (Helkama ym. 1998, 309). Haastateltavat määrittivät itselleen oman kategorian muiden etuoikeutettujen rinnalle tai jopa niiden yläpuolelle. Haastateltavat pyrkivät selittämään toimintaansa myönteisin määrittelyin. He halusivat nähdä elämänsä rikkaana ja täytenä. Irrottautuminen vallitsevista arvoista ja normeista koettiin vapauttavana, vaikka se ei välttämättä ollut helppoa.

Ryhmä 3

Päivi: Että elämässä on, on ollu pakko ettiä jotaki muutaki ku se työ. Ku ei sitä työtä kerta oo. Ja kyllä mää koen olevani rikkaampi ko neljäkymmentä vuotta putkeen tehny toimistotyöntekijä tuolla jossaki, mikä ei osaa ajatella muuta ko sitä, laskea vuosia kuha pääsee eläkkeelle. Eikä se raaski jäähä kuitenkaan eläkkeelle, ku se firma kaatuu ilman sitä nelkytvuotta työtä tehnyttä ihmistä.

Ilpo: (he he)

Päivi: Ni kyllä mää koen jollaki lailla olevani niin ku jostain kohti rikkaampi, jos ei rahallisesti, niin jotenki muuten.

Johannes: Hyvä, tuo on just sitä.

...

Johannes: Tavallaan niin ku sehän on tämmösessä tilanteessa oleva ihminen, niin se on aika ekologinenki siinä mielessä. Se ei ainakaan niin tarvele sen enempää luontoa, ku mitä on välttämätöntä... Mulle on sanonu moni kaveri, että mites sä tuut toimeen, miten sä viitit, miten sä lähdet tolla paskapalkalla tekee tota duunii. Et semmosta palautetta mä oon niin ku saanu. Mä oon niin ku käytännössä toisinpäin. Okei, heillä on se maailma, missä pitää olla

moottoripyörät ja veneet ja joka vuosi uusi auto. Ku mä en tarte niitä. Se on tavallaan niin ku vapauttanut mut sitten ihan elämään toisella tavalla siinä mielessä. Kyllä mäki haaveilen. Mut se on, se ei maksa mitään.

Keskustelussa kavahdettiin yhteiskunnassa ja erityisesti sosiaaliturvajärjestelmän käytännöissä ilmeneviä diskursseja ja toimintatapoja, jotka vahvistavat arvottavaa kategorisointia, ihmisten erottelua ”ylempään ja alempaan kastiin”. Samalla ryhmien omissa keskusteluissa esiintyi selkeästi vastaavaa ja erottelua ylläpitävää jaottelua meihin ja muihin – meihin ja etuoikeutettuihin.

Ryhmä 3

Johannes: Että, et tuota oon huomannu, että mun työtäni arvostetaan sen verran, ku sitä missäki arvostetaan ja, ja sitte nää, nämänämä, keskiluokkaset pellet, niin heil on sitte omat käsitystapansa siitä, että kuka on sankari tässä yhteiskunnassa ja kuka ei. Mä oon niin ku tavallaan sanonu irti siitä, että, et tuota niin. Eihän tämmönen reaktio, siis eihän tää tule ilman niin ku pahoja fiiliksiä. Et kyllähän sillä tulee semmonen syrjäytymisen fiilis tai semmonen, että, että voihan siinä niin ku painua maan rakoon, että näitä, täähän on ihan hirvee tilanne mulle, että, et tuota, tässä mä aikuinen mies kituutan tämmönessä hommassa. Mut siitä se jotenki vaan niin ku kasvanu sitte, että, et tuota nii.

Toisessa haastatteluryhmässä tuli ilmi kaksi poikkeustapausta. Pätkätyön ja sosiaaliturvan varassa vuorottelu voidaan nähdä hyvin luonnollisena vaihtoehtona, jos on alun alkaen halunnut kouluttautua sellaiseen ammattiin, jossa työn järjestymiselle ei voida olettaa olevan muita mahdollisuuksia. Vielä, jos lähipiiri koostuu samassa tilanteessa olevista ihmisistä, ei omaa tilannetta osata kummeksua. Nuorella tilanne voi olla se, että vakituista ja säännöllistä työtä ei ole koskaan edes ollut. Tällöin tilanteeseen ollaan totuttu jo varhain, eikä muuta välttämättä osata kaivata. Määräaikaiset työsuhteet voidaan kokea turvallisena, sillä niille on tiedossa loppu.

Ryhmä 2

Silja: Ja mulla siis määräaikaiset työsuhteet on aina ollu turvallisina, koska tietää, et tää loppuu ja sit pääsee ilman karensia työkkärille (he he).

Haastatteluryhmien kerronnassa iällä näyttää olevan suuri merkitys sille, miten muutokset ja tapahtumat koetaan. Ikä tekee tehtävänsä. Huonommuuden kokemuksille on löydetty iän karttuessa ja vuosien kuluessa korvaavia, positiivisesti selittäviä ja minuutta tukevia tekijöitä (kts. Pietiläinen 2005, 114). Silti kokemus ja tunne omasta tilanteesta on edelleen ristiriitainen painottuen eri tavalla keskustelun edetessä. Esimerkiksi kolmannen ryhmä haastateltaville oli luontaista määrittää itseään työttömäksi, vaikka tekisikin tällä hetkellä palkkatukityötä. Työttömyyden jatkuessa minuuden määrittäminen osaamisen tai asiantuntijuuden kautta nähtiin vaikeaksi tilanteessa, jossa ammatti-identiteetti ei ole selkeä tai sitä ei ole.

Ryhmä 3

Sirkka: Sit vuosien mittaan niin, asenne on vähä muuttunu ku on kuitenkin niin sanotusti saanu olla työssä ja nähny monenlaista elämää ja aktiivisesti osallistunu eri järjestöihin, että. Että työttömyys on niin ku oikeestaan lakannu sillä lailla määrittelemästä minua ihmisenä, että, et mä koen sen tarpeellisuuden tulevan muista asioista, ku siitä palkkatyöstä. Et se on hassua, et vaikka mul on nyt tää pitempi työsuhde niin kyllä mä edelleen niin ku jollain tavalla koen olevani työtön sitte kuitenkin, että. Et hyvin semmonen ristiriitainen suhde on.

Fenwickin (2006, 23) tutkimuksissa rajatonta työtä³ tekevät määrittelevät subjektipositioitaan luovimalla rakenteisiin ja niistä ulos, upottautumalla ja rikkoutumalla ulos tiedon, identiteetin, yhteisön ja käytännön rajoista. Edellisen sitaatin ”asenne on vähän muuttunu” kuvaa juuri neuvottelun tärkeyttä sisäisen elämähallinnan osalta. Selviytyminen ja sopeutuminen edellyttävät ulkoisen aktiivisuuden ohella sellaisia mielen prosesseja, jotka vuosien saatossa auttavat yksilöä rakentamaan eheää minuutta. Tässä neuvottelun epävakaudessa voidaan erottaa keskeinen jännite, yhtäaikainen viehätys vastakkaisiin suuntiin: kohti ankuroitumista rajattuun subjektipositioon ja pakoa näistä rajoituksista (Fenwick 2006, 23). Ristiriitaisuus ulottuu laajalle. Esimerkiksi toisaalta säännöllistä palkkatyötä kaivataan ja halutaan, erityisesti sen tuomaa vakautta ja turvallisuutta, mutta samalla sen asema ihmisen määrittelyssä ja arvottamisessa kyseenalaistetaan. Työelämä ja uran rakentaminen jopa torjutaan.

Ryhmä 3

Johannes: kyllä mua huvitti niin ku se juttu itteeki, että tässä sitä ollaan pitkän työuran jälkeen. Mut ei se, kun mulle ei oo ikinä niin ku ollu palkkatyö mikään semmonen elämässä semmonen tärkeä asia. Se on vaan sitä, et mä pystyn toteuttaa sitä itteeni. Et tuota, et mä en oo todellakaan mikään uraihminen. Ja muutenki koko työnteen arvostaminen ja on niin ku jollaki tavalla pikkusen horjunu tässä näitten viimeste vuosien aikana.

Pääosin haastateltavilla oli ”vaikeuksien kautta voittoon” –asenne elämässä. Epäilyn ja epätoivon hetkistä huolimatta menneet ja vaikeat kokemukset haluttiin kääntää vahvuudeksi ja voitoksi, tulevaisuuteen suhtauduttiin toiveikkaasti ja tässä päivä haluttiin toimia selviytyjinä ja aktiivisina vaikuttajina.

---

³ Määräaikaisille työsuhteille on ominaista työn rajaton luonne eli työ on pätkittäistä, projektinomaista, joutavaa ja altis vaihtuville muutoksille (Fenwick 2006, 21–36).

8.2.2. Aktiivinen arjen toimijuus ulkoisena elämänhallintana

Työttömyys voi myös aktivoida joitain ihmisiä kehittämään keinoja, joilla selviytyä traumaattisista ja taloudellisia ristiriitoja aiheuttavasta tilanteesta. Täten haastateltavat ovat ”pienen askelten” – menetelmällä ryhtyneet luomaan itselleen ansioita tuottavaa työtä, aloittaneet tätä tukevan koulutuksen ja aktivoineet omaa harrastustoimintaansa kokemiensa pettymysten tunteiden voittamiseksi. (Ezzy 1993; Raitasalo 1995, 52.) Uuden, taloudellisesti epävarman arjen askeleet opeteltiin haastateltavien tarinoissa itse: opeteltiin tekemään asioita itse, ennakoitiin, suunniteltiin, kerättiin pulloja matkarahoiksi ja asioitiin kirpputoreilla, vaikka viimeisillä voimilla.

Ryhmä 1

Suvi: Muistin Martta-liiton jostain yhteyksistä ja ja menin sinne ja niiltä löyty tämmönen Penninvenyttäjän käsikirja ja mä aloin tulot ja menot, siis budjetoimaan oikeen ja seurasin tarkkaan, debit, credit ja niin pois päin ja sain sitten ne pienetki rahat riittämään.

Turvaton elintason puuttuminen laittoi haastateltavat hakemaan sisältöä elämään muista asioista kuin työ, muun muassa vapaaehtoistyöstä ja harrastuksista. Myös Tairan (2006) mukaan ne näyttävät olevan affektiivista toimintakykyä tuottavaa toimintaa. Harrastuksilla tarkoitan sellaista toimintaa, mitä halutaan tehdä, mutta mikä ei ole välttämätöntä, eikä siitä yleensä saa elantoa (mt. 2006, 131).

Ryhmä 1

Suvi: Semmonen positiivinen niin ku kaikenkaikkiaan, että. Niin niin, tosiaan, kaikki tuo turha karsin pois elämästä. Mulle jäi niin ku tasan oma itse, että minä olen kumminki hengissä vielä toistaiseksi. Ja sitte se, että haluankin olla ja... No, sauvakävely, linnut, luonto, kukat, palstan pito, perunoita viljelly, kaikkee tämmöstä, että niin ku se ja niin kun myöskin kannustan muita.

Ryhmä 3

Sirkka: Mää voisin sanoa niin, että mä oon niin ku yrityselämän kielellä tavallaan tehny köyhyydestä itelleni brändin, et mä oon tota puoluetoiminnassa mukana, ja tää on mun erikoisalaa. Et mä niin ku ihan käyn matkasaarnaamassa tästä ja mulle maksetaan niin ku matkat... Että täytyy sanoa, että mä oon tästä järjestötyöstä yleisesti ottaen saanu paljon tällästä myönteistä sisältöä elämään... Että vaikka omalle tilanteelleen nyt ei niin paljo voi tehdä, niin tota, mä nyt yritän yllyttää ihmisiä, et meit olis niin ku useempia, jotka tästä aiheesta niin ku kiinnostuis ja rohkenis niin ku puhua. Että sillä tavalla aika keskeisesti kyl voi sanoa, että tää sosiaaliturva niin ku määrittelee minun elämää, mut ei ehkä sillä perinteisellä tavalla, että, että, et en enää niin ku halua alistua olosuhteitte armoille.

Itsensä toteuttamisen tarpeita ihminen tyydyttää toiminnassa, mikä merkitsee samalla koettua hyvinvointia. Se viittaa siihen, kuinka selviydytään jokapäiväisessä elämässä normien, lakien ja

säädösten määrittelemässä maailmassa. (Raitasalo 1995, 18.) Työttömissä ajanjaksoissa haluttiin nähdä positiivisia etuja. Silloin on aikaa tehdä itselle mielekkäitä asioita, opiskella omaehtoisesti ja kehittää itseä formaalin koulutuksen ja työn ulkopuolella. Tairan (2006) mukaan affektiivista toimintakykyisyyttä⁴ voidaan löytää myös työn ulkopuolelta. Silloin se toteutuu haastamalla palkkatyön perinnettä ja passiivisen työttömän stereotyyppiä, sekä etsimällä omakohtaisia, elämänhallintaa parantavia ratkaisuja. (Taira 2006, 115–116.)

Erityisesti ensimmäisessä ryhmässä sekä aktiivinen sopeutuminen että taistelevainen oman tilanteen parantamiseksi oli huomattavaa. Ryhmän naiset ilmaisivat enemmän ja monipuolisemmin aktiivisuuttaan työelämässä ja vapaa-ajalla muihin ryhmiin verrattuna. Työttömyys ei ollut passiivista työn odottelua, vaan aktiivista toimintaa omien taitojen ylläpitämiseksi ja kehittämiseksi, oman hyvinvoinnin tueksi ja itsen sivistämiseksi sekä seuraavan työpätkän saamiseksi. Haastateltavat etsivät kaikissa ryhmissä keinoja selviytyä konkreettisesta arjesta, mutta myös keinoja toteuttaa itseään määrättyjen rajojen sallimissa puitteissa, keinoja elää täysipainoista ja henkisesti rikasta elämää. He päivittivät ja kehittivät mielellään omia tietoja ja taitoja erilaisilla kursseilla ja opiskeluilla, vaikka se saattoi herättää turhautumisen tunteita, kun työpaikkaa ei tästä huolimatta löytynyt.

Ryhmä 3

Johannes: Musiikkia ja kirjallisuutta, semmosta, joka ei maksa mitään. Mä oon kirjaston suurkuluttajia. Ja kaikkee muuta tämmöstä, joka on tavallaan semmosta vähän, syvempää harrastusta, jos näin voi sanoa. Että kyllä ihminen, niin ku siinä mielessä voi sopeutua siihen.

...

Ilpo: Mutta toisaalta siihen sopeutuu ja halvallaki tulee toimee. Halvallaki tulee toimee, tekee ite ruokia ja, tekee ite ruokia, ne on aika einokset aika kalliita loppujen lopuks. Ja sitte, ja sitte yks, minkä oon oppinu, niin bongaailee kirpparit. Nytki on kaikki paitsi sukat ja kalsarit on kirpparikamaa, kengistä lähtien. Euron housut!

Ryhmä 1

Anniina: Neljä vuotta mä olin menny portfolio repussa aamusta iltaan pitkin Hämeenkatua, ja millon mistäki päin. Aina oli kassissa se kansio, missä oli mun tekemiseni ja tekemättä jättämäiset (he he), askartelut ja kaikki valokuvattuna. Ja meen ja soittelen ovikelloja ja laitan avoimia hakemuksia...

...

Suvi: Mutta sitte jouduin niin ku miettimään näitä luovia vaihtoehtoja. Soitan ja laulan ja sauvakävelen ja luen kirjastossa ja kotona kirjoja ja

---

⁴ . Taira (2006, 59–60) viittaa Lawrence Grossbergin ajatuksiin affektiivisesta toimintakykyisyydestä, jolla tarkoitetaan voimien lisääntymistä, arkielämän yleisiä mahdollisuuksia sekä subjektiivisesti koettua tunnetta siitä, että on mielekästä jatkaa. Se ei ole mielihyvän synonyymi eikä varsinaisesti vastarintaa, vaan tuottaa energian, jolla vältetään syrjäytyminen, pessimismi ja toimintakyvyn lamaantuminen.

opiskelen. Koko ajan mul on ollu kurssitus päällä, jos mä oon työtän. Mä en yhtään oo semmonen sohvatyyppi, että kurssitus niin ku sullakin ja näin.

Oma kekseliäisyys ja vaihtoehtoisten toimintatapojen löytyminen toi haastateltaville iloa ja onnistumisen kokemuksia. Se antoi varmuutta omasta selviytymisestä ja pärjäämisestä myös tulevaisuudessa. Vaihtoehtoisten toimintatapojen etsimisestä ja löytymisestä huolimatta arki ei ollut aina tunnetta rakentavasta aktiivisuudesta. Haastateltavat eivät aina jaksaneet suhtautua omaan elämään positiivisen asennoitumisen kautta. Sopeutumisen velvoite, valinnanmahdollisuuksien puute, avuttomuus ja kyvyttömyys muuttaa omaa tilannetta herättivät voimakkaita tunteita ja turhautumista.

Ryhmä 3

Johannes: Mullon ainaki tullu semmonen näitten vuosien aikana sellanen kun mä oon niin ku jollaki tavalla sisuuntunu koko juttuun. Mä oon tähän koko, periaatteessa aika pitkälle koko yhteiskuntaan... Et jollaki tavalla must on tullu vähä niin ku semmonen, miten nyt sanos, semmonen naurava kynnikko. Mä oon niin ku vahingonilonen aina, ku tulee lama...

Haastateltavat kaipasivat arkeensa kulttuurielämyksiä kuten teatteria tai elokuvia, joihin ei ollut varaa. Kun byrokratia on kankea, eikä raha tule aina silloin, kun sen pitäisi tai sille olisi tarvetta, joudutaan tilannetta joustaa käyttöluotolla. Laskut ja lääkärikäynnit edellyttävät tarkkaa harkintaa ja joustavuutta. Harrastukset täytyy säätää tulotasoon sopivaksi. Arki edellyttää jatkuvaa neuvottelua ja asioiden priorisointia.

Ryhmä 1

Anniina: Joo, mä tossa, aika paljon tuliki tähän, tosiaan, mä ku oon tämmönen aktiivinen ihminen, niin sitte se säätely tosiaan joskus satuttaa, ku rakastaa musiikkia, rakastaa konsertteja, rakastaa avantouintia, valokuvausta, kaikennäköstä kädentaidon tekemistä, niin sitte ku se tienesti on, on siä herrassa aina välillä, että mitenkä tulee ne rahat ja kaikki palkat ja työpäivät. Ni sitte joutuu pakosta niin ku pistää niitä, niitä asioita järjestykseen. Ja aina sitte koittaa pakkaseenki hommata sitä ruokaa, kun sitä (he he) parempaa rahaa, niin aina ajattelee, et kyllä mä nyt sitte hommaan jotain isompaa, että ku ei taas tiedä, koska seuraavan kerran on enemmän sitä käytettävissä olevaa rahaa. Ja sitte täs on kuitenkin ollu pakko kumminki toteuttaa itteensä niillä alueilla, mikkä tuntee, et on omia, omia juttuja, että muitten, että pysyis niin ku pää järjestyksessä, että se täytyy vaan jostaki väkisi ottaa se Tiimarin, (he he) Tiimarin askartelutavaroihin menevä raha, että pääsee sitte joskus tekeen sitä näperryshommaa, kun on se vapaapäivä tai muuten semmonen päivä, että sitte. Muuten ei niin ku pysyis järjestyksessä, jos ei, jos ei tekis sitä kädenjuttuaki ja... Pakko ne on sitte joskus jättää, vaikka itku melkeen joskus vois tulla, ku oikeen ois sillä tuulella, että joutuu jättää jotain, mitä haluais.

...

Suvi: ...sain sitten ne pienetki rahat riittämään, mutta tosin kaiken sen ohella kyllä luovuin sit, ei mitään lentomatkailua, ei mitään laivaristeilyä, ei mitään junalla Tampereelle kotiväkeä moikkaamaan, ei teatteria, elokuvia,

konsertteja, ei mitään kauppaostoksia, ei mitään maksullisia harrastuksia, ei enää käyntejä kosmetologilla, kampaajalla, hammashoidossa, ei mitään sellasta, mikä kuuluu työssäkäyvälle, pitkässä työsuhteessa olevalle ja minullakin oli sitä elämää viitisentoista vuotta ollu ennen tätä kokemusta.

Toisessa ja kolmannessa ryhmässä meidät, eli sosiaaliturvan varassa elävät pätkätyöläiset, nähtiin alistettuna joukkona, jolla on koko ajan uhka alkaa kapinoida vaarallisemmin. Toisessa ryhmässä sopeutuminen oli eniten passiivista sopeutumista, joka aiheutti voimattomuutta ja katkeruutta. Kun byrokratiaa vastaan ei voinut kapinoida niin, että se olisi parantanut omaa asemaa, täytyi työntää vaihtoehtoisesti kapuloita rattaisiin.

Ryhmä 2

Milja: Ja sitte, siis se, ne kaikki on mulle kuuluvia rahoja, mitä mä sossusta haen ja otan kaikki. Mä haen nytki niistä linja-autokustannuksista Kelalta rahan ja ne ottaa siitä Jämsään menosta nii, kolmetoista euroo, nii omavastuu on yhessä, ne maksaa mulle joku kaks-kolme euroo ja sit mä vien loput Sossuun. Varmasti teen näin, koska mä en voi marketista ostaa isoja perheen as, näitä pakkauksia. Mä käytän kalleinta Siwaa, mikä on mun, tai ei ehkä kallein, mutta mulle käy pikku-Siwa ja mä ostan siitä ruoan, niin tää on nyt sitä mun, mä vaikka ihan vittuillakseni (he he) niin pyöritän tätä byrokratiaa, et mä vien sinne ne kaavakkeet. Jospa ne sitä kautta niin ku uudistus. Et enemmän ihmisten pitäs niin ku varaa kapuloita rattaisiin.

Kapuloiden heittäminen byrokratian rattaisiin ja sisäänpäin kääntyminen osoittaa, että saavutettu eheys on kovin rajallista (Sennett 2002, 147). Täytyy kuitenkin muistaa, että toimijuus joutuu erityiselle koetukselle työttömyyden koittaessa, sillä kuten haastateltavien kokemus kuuluu; työn loppumiseen liittyy usein myös uupumista, stressiä ja masennusta. Raitasalo (1995) huomioi näkökulman, jossa yksilön elämänhallinnan tyyli voi johtua psyykkisen tasapainottomuuden luonteesta ja asteesta. Tämän näkemyksen mukaan epäonnistunut elämänhallinta väistyy, kun psyykinen tasapaino palautuu. (Raitasalo 1995, 44–45.) Aineistoni perusteella voin yhtyä edelliseen näkemykseen vain osittain. Stressillä, masennuksella ja uupumisella on toki toimijuutta heikentävä vaikutus haastateltavien kerronnassa. Korostaisin kuitenkin haastateltavien tarinoissa kuultua kokemusta, kuinka ulkoisen elämänhallinnan menettäminen, esimerkiksi pätkätöiden ja työttömyysjaksojen vuorotteluun putoamisen kautta, altistaa heikentyneille sisäisille hallintakeinoille ja psyykkisen tasapainon järkkymiselle. Psyykinen tasapaino ja elämänhallinta palautuvat, vahvistuvat ja syntyvät vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Itsereflektio, arvomuutos ja ulkoisten hallintakeinojen löytyminen ruokkivat toinen toisiaan.

9. Pirstaleinen subjektiviteetti toimijuuden tiloissa

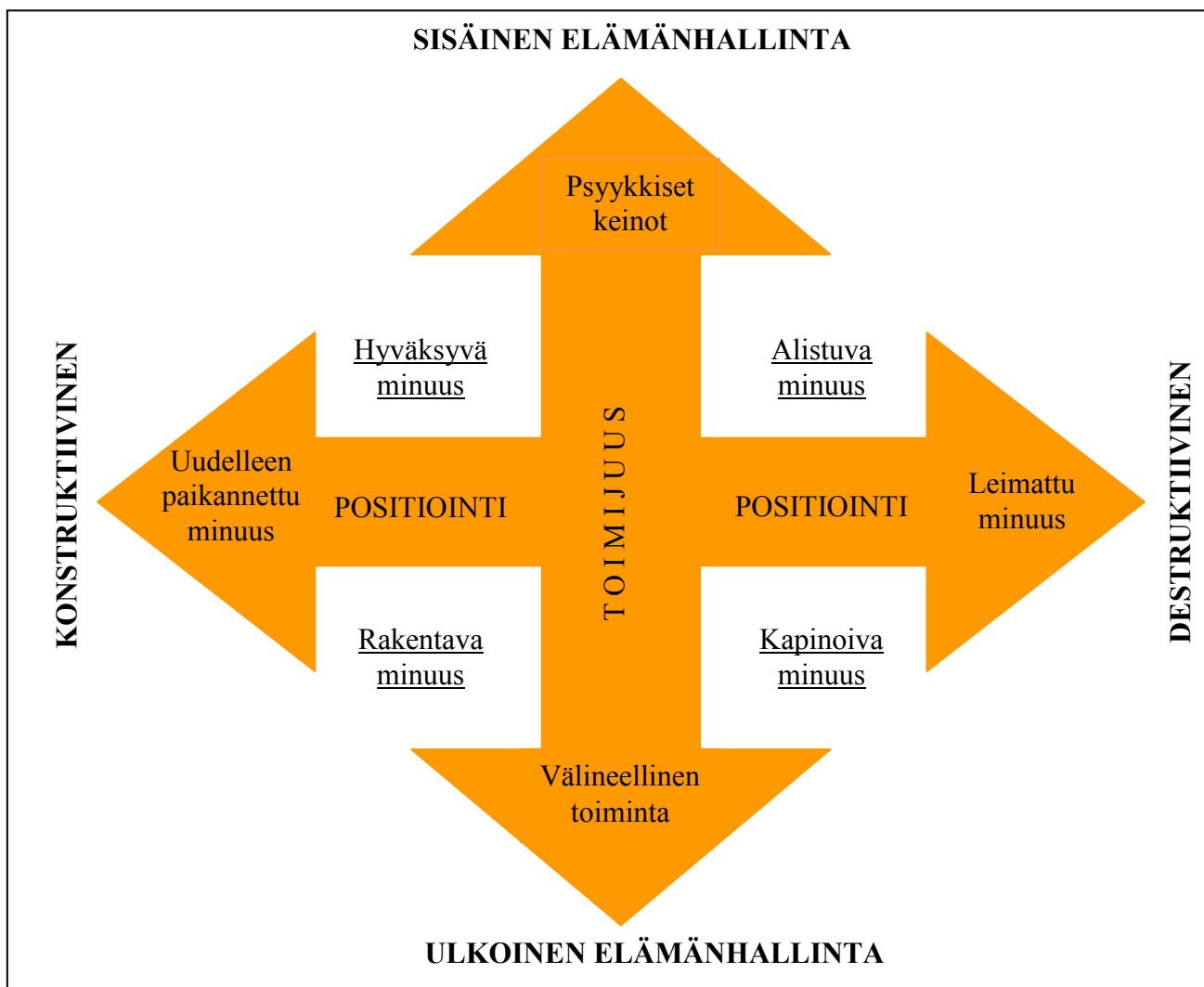
Kun yksilö joutuu pätkätoiden ja työttömyyden vuorottelevaan tilaan, aineistoni perusteella sisäinen ja ulkoinen elämänhallinta käynnistyy tai muuttuu. Ulkoapäin tarjottu luuserius ja toiseuteen asemointi yhdistettynä taloudellisesti tiukentuneeseen tilanteeseen ja päätävävallan menettämiseen omaa ulkoista hallintaa koskien synnyttävät paineita selviytyä niin henkisesti kuin fyysisestikin uudessa arjessa. Mahlakaarto (2010) kirjoittaa, että usein muutoksen käynnistäjänä toimii erilaisten todellisuuksien kohtaaminen ympäristössä, kuten kriisit, uudet kokemukset ja traumat. Tällaiset elämänmuutokset voivat käynnistää hyvin kokonaisvaltaisen identiteetin muutosprosessin, jossa koko elämää koskeva tarinallinen jäsenys saa uuden muodon. (Mahlakaarto 2010, 21).

Kaikkien kolmen ryhmähaastattelun punaisena lankana kulki koko keskustelun ajan ulkoa tarjotun minuuden jännitteinen lomittuminen henkilökohtaisesti koetun ja mielletyn minuuden kanssa ulkoisesti heikentyneissä ja haasteellisissa olosuhteissa. Mitä koettu ja eletty toiseus sekä haasteellinen arki merkitsevät toimijuuden kannalta? Miten yksilö löytää toimijuutensa tilanteessa, jossa toistuvasti joutuu määrittelemään itsensä kategorisoivassa symbolisessa järjestelmässä? Tutkimukseni tuloksia voidaan tarkastella seuraavassa luvussa muodostamani ”Subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa” –kuvion avulla, jonka tarkoitus on kuvata sitä, miten pätkätyöläiset luovivat työttömyysjaksojen synnyttämissä haasteellisissa tilanteissa, mitä ulottuvuuksia subjektiviteetin ja toimijuuden kenttään liittyy.

9.1. Minuuden ulottuvuudet ja toimijuus

Elämänhallinnan kannalta tarkasteltuna ristiriitaiseen tilanteeseen, jossa yritetään luovia ulkoisesti heikentyneissä elämänhallinnan olosuhteissa, voidaan mukautua taantumalla tai luopumalla tai siihen voidaan sopeutua kompensoimalla. Elämänhallinnan käsitteistössä ulkoiset resurssit, muun muassa taloudelliset tekijät, edistävät ja niiden puute ehkäisee tavoitteellista käyttäytymistä. Sisäinen elämänhallinta, eli koetut paineet ja valmiudet käsitellä niitä, aktivoi ulkoisten mahdollisuuksien käyttämistä tarvepohjaisen ja tavoitehakuisen tensiotilan lievittämiseksi. (Raitasalo 1995, 14, 25.) Olen lähtenyt hahmottamaan Billett’in (2006) minän ulottuvuuksien (taulukko 1.) inspiroimana haastateltavieni toimijuutta ja subjektiviteettia seuraavan taulukon avulla. Kiteytyksessä on häivähdys

nelikenttää, mutta sen tarkoitus ei ole missään määrin lokeroida haastateltavia johonkin yhteen kategoriaan. Sen tarkoitus on havainnollistaa millaisilla kentillä haastateltavani sukkuloivat omassa arjessaan päivittäin, viikoittain ja vuosittain. He käyvät itsensä kanssa alituista neuvottelua ja vuoropuhelua suhteessa ympäristöönsä painottuen vaihtelevasti sisäisessä ja ulkoisessa elämönhallinnassa destruktiivisesta konstruktiiviseen ja päinvastoin. Toisinaan oman minuuden positiointi on vahvaa ja itsenäistä, toisinaan leimautumisen tunne ja positioituminen ulkoapäin on vahvempaa. Näissä neuvotteluissa ja vuoropuheluissa vaikuttavat koko ajan muun muassa ihmisen muuttuva todellisuus, muuttuvat ja vaihtelevat voimavarat ja iän tuoma kokemus. Staattista olotilaa, minuutta ja subjektiviteettiä ei ole olemassa.

Kuvio 4. Subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa.

Rakentava minuus

Rakentava minuus ilmenee toimijuuden näkökulmasta minuutta tukevin ulkoisen elämänhallinnan keinoina: rakentavana aktivoitumisena, vaihtoehtoisena toimintana ja tuen sekä avun etsintänä tilanteessa, jossa vanhat toimintamallit eivät enää riitä. Olennaista tässä on affektiivisen toimintakyvyn tuottaminen. Affektiivista toimintakykyä tuottavia tekijöitä haastateltavat etsivät harrastuksista, ihmissuhteista, vapaaehtoistyöstä, opiskelusta ja kuntoutuksista. He olivat aktiivisesti lähteneet etsimään ulkoisia hallintakeinoja tilanteessa, jossa oma jaksaminen ja voimavarat ovat uhattuina taloudellisen puutteen ja toiseuteen kategorisoitumisen vuoksi.

Toimintakykyistävä seikka on yksilön kekseliäisyys taloudellisesti niukoissa olosuhteissa. Se tuottaa onnistumisen kokemusta, mikä parantaa elämänhallintaa. Affektiivisen toimintakykyisyyden lisääntyminen puolestaan luo tilaa taas kekseliäisyydelle. (Taira 2006, 129.) Yksilöä tukee tällainen toimijuuden kehämäisyys, jossa onnistumiset ruokkivat toisiaan. Savolainen (1993) huomauttaakin, että kaikki toiminnot, jotka myötävaikuttavat asioiden pitämiseen järjestyksessä, palvelevat yksilön elämänhallintaa. Työn ulkopuolella tapahtuva tuloksellinen ongelmanratkaisutoiminta ja toimintakykyä elvyttävä rentouminen harrastusten parissa lisää luottamusta omiin kykyihin ja vahvistaa elämänhallintaa. (Savolainen 1993, 77–78.) Vaikka toiminnassa kuuluu huoli, paine ja velvollisuus liittyen rahan vähyteen sekä pyrkimykseen toteuttaa aktiviteetteja vähin, uusien toimintatapojen löytäminen tuottaa voimakkaita ilon ja onnistumisen kokemuksia. Palkitsevaa tunnetta tuottava kekseliäisyys kuuluu haastateltavien kerronnassa arjen ja harrastusten yhteydessä; kuinka saada vähät rahat riittämään, kuinka löytää halpoja tai maksuttomia vaihtoehtoja asioille, jotka tavallisesti maksavat paljon.

Kapinoiva minuus

Kaikki toiminta ei ole rakentavaa. Kapinoiva minuus ilmenee epäonnistuneina ulkoisina hallintapyrkimyksinä: ei-rakentavana aktivoitumisena, vastarintana ja jopa aggressiivisena käyttäytymisenä. Myönteisten hallintakeinojen puuttuessa yksilö kanavoi energiansa ja toimintatarmonsensa tuloksettomaan kapinaan. Tässä ulottuvuudessa haastateltava kokee tulevansa pakotetuksi alistumaan järjestelmän toimintaan, eikä löydä rakentavia välineitä tilanteen myönteiseen ratkaisemiseen. Tässä ristiriidan synnyttämässä turhautumisen kokemuksessa yksilö purkaa toimintansa kielteisten emootioiden sävyttämään vastarintaan.

Vastarinta ei välttämättä konkretisoidu toiminnassa, mutta se näkyi haastateltavien kerronnassa kapinan mahdollisuutena. Turhautumisella ja alistumisella koettiin olevan rajansa. Myös halventava puhetapa sosiaalivirkailijoiden suhteen sekä vakituksessa työsuhteessa olevien lokeroiminen ulkoryhmään voidaan katsoa kuuluvan tähän ulottuvuuteen. Se on aggressioiden purkamista, mikä voi kyllä helpottaa henkilökohtaista painetta, mutta ei edesauta nähdäksi ja kuulluksi tulemisen kokemusta.

Hyväksyvä minuus

Sisäisiä hallintakeinoja tarkastellessa sopeutumisessa on tärkeää oman tilanteen ja minuuden hyväksyminen. Aineistossani korostuu, että määrätynlainen oman tilanteen hyväksyminen vaaditaan siihen, että ihminen kykenee vapauttamaan uutta positiivista energiaa aktiiviseen toimintaan ja välttymään kapinoinnilta. Vasta sitten kun ihminen hyväksyy itsensä uudessa tilanteessa, hän kykenee aktivoitumaan tilanteensa parantamiseksi eikä jää negatiivisten emootioiden värittämään passiiviseen tilaan. Hyväksyminen ei tarkoita alistumista. Se ilmenee minuuden positiivisena paikantamisena ja sisäisten hallintakeinojen etsimisenä. Leimautumisen kokemukset eivät saa yliotetta, vaan yksilö kykenee näkemään mahdollisuutensa elämäntilanteesta huolimatta. Haastateltavat pyrkivät saavuttamaan ja ylläpitämään sisäisen tasapainon sekä positiivisen kuvan minuudestaan torjumalla ulkopäin tarjotun minuuden ja käymällä henkilökohtaista arvokeskustelua työstä, ihmisyydestä ja hyvän elämä kriteereistä. Tämä keskustelu ja neuvottelu mahdollistavat minuuden näkemisen arvokkaana ja kunnioitettavana siitä huolimatta, että työtä ei aina ole ja taloudellinen tilanne on heikko.

Alistuva minuus

Sisäiset hallintakeinot voivat olla myös destruktiivisia. Tällöin toimijuus merkitsee omaan tilanteeseen alistumista, luopumista, katkeroitumista, periksiantamista ja passivoitumista. Savolainen (1993) käyttää tästä elämäntilanteen tyylistä nimitystä ”opittu avuttomuus”. Heikon itsetunnon ja tiedollisen pääoman puutteiden vuoksi yksilölle kertyy arkielämän ongelmanratkonnasta lähinnä epäonnistumiseen johtaneita kokemuksia. Odottamattomat epäonnistumiset voidaan aluksi tulkita haasteiksi omaa kompetenssia kohtaan, mutta tilanteen toistuessa uhan tuntemukset alkavat vallata alaa ja kun hallinnan menetyksestä tulee vallitseva tila, luovuttaminen alkaa yleistyä. Jos yleistyneet hallintakäsitykset ovat alun perin heikkoja, tilanteen uhkaavuuden kokemus muuttuu prosessin aikana varsin nopeasti menetyksen kokemukseksi, jonka seuraus on luovuttaminen ja vetäytyminen tilanteesta. Tämän vuoksi tuleviin onnistumisiin ei uskota. (Järvikoski 1996, 41–42; Savolainen 1993, 84–85.) Alistumisen uhka

voimistui, mitä heikommät ulkoiset elämisen puitteet olivat ja mitä heikompi haastateltava oli puolustamaan aktiivisella toiminnallaan omaa eheyden ja toimijuuden kokemusta. Kyseinen ulottuvuus oli omiaan aiheuttamaan syrjäytymisen tunnetta.

Luovuttaminen ja periksiantaminen saattoi olla myös enemmän uhmakasta ”hanskat tiskiinkin heittämistä” kuin varsinaista alistumista työttömyyden synnyttämän psyykkisen ristiriidan ratkaisemiseksi. Tämä ilmeni Sirkan sähköpostissa, jonka hän lähetti saatuaan koosteen ryhmänsä keskustelusta. Alistuminen ei ilmene avuttomuuteena, vaan on tietoisena ratkaisuna sisäisen elämänhallinnan säilyttämiseksi.

”Ryhmähaastattelukoosteessa on minusta mielenkiintoista ennen muuta työttömyyteen sisältyvä psyykinen ristiriita: työttömyys koettelee aina omanarvontuntoa tavalla tai toisella, mikä johtaa siihen, että jostain on haettava kompensatiota. Ehkä se kompensaaion hakeminen on mun kohdalla johtanut nimenomaan korostuneeseen riippumattomuuteen palkkatyöstä. Asenteessani on ollut paljon uhmaakin, varsinkin noin 10 vuotta sitten vastavalmistuneena työttömänä. Eli olen ajatellut niin, että jos en kerran kelpaa työhön, niin en sitten väkisin sinne itseäni tyrkytä. Hakekoot minut sitten, kun se työvoimapula iskee.”

9.2. Luusereita vai työteliäitä oman onnensa seppiä

Edellisellä jaottelulla pyrin kuvaamaan sitä, mitkä ulottuvuudet ovat koko ajan läsnä sosiaaliturvan varassa elävän pätkätyöläisen minuuden rakentamisen prosesseissa. Yksilön subjektiviteetti ei ole staattinen, vaan muodostuu monista ulottuvuuksista painottuen elämänsäkulussa vaihtelevasti. Sellaisessa puheessa, jossa leimautumisen kokemus ilmeni vahvasti, konstruktivisia elämänhallintakeinoja ei esiintynyt, vaan vastapuhe ilmeni pikemminkin leimautumisen torjumisena. Puolestaan puheessa, jossa omaa minuutta positioitiin itse uudelleen myönteisin määritelmien, aktiivinen ja rakentava toimijuus sekä sisäisen että ulkoisen elämänhallinnan näkökulmasta oli voimakasta ja moniulotteista. Rakentava elämänhallinta on samalla sekä pakoa marginaaliin leimaavasta kategorisoinnista että neuvottelua omasta subjektipositiosta.

Aineistoani tarkastellessa ilmenee, että kaikissa ryhmissä rakentava minuus oli ulottuvuuksista vahvin ja kuuluvuin. Keskustelussa korostui haastateltavien aktiivinen toimijuus, toivorikas suhtautuminen tulevaisuuteen ja vaikeiden elämäkokemusten näkeminen kasvattavassa ja opettevassa valossa. Haastateltavat mielsivät itsensä vahvoiksi sankareiksi, jotka ovat itse omin voimin taistelleet itselleen onnen ja tyytyväisen arjen, kun yhteiskunta ei ole siinä tukenut. Tämä kokemus kuvastaa minuuden

tukemisen tärkeyttä aineellisen toimeentulon turvaamisen rinnalla. Selviytymisen ja onnistuneen elämänhallinnan tuloksina korostuivat vähentyneet kielteiset emootiot, minuuden positiivinen paikantaminen, työn merkityksen täsmentyminen itselle ja minuutta tukevan arvomaailman vahvistuminen. Sisäinen vahvistuminen tapahtui sekä ulkoisten että sisäisten hallintakeinojen kautta. Tästä huolimatta kaikkien ryhmien keskusteluissa ilmeni jollain tasolla myös minuuden destruktiiviset ulottuvuudet, ainakin läsnäolevana mahdollisuutena voimistua jossain vaiheessa elämää, elleivät ne ole menneisyydessä jo olleet vallitsevina minuuden määrittämisen ulottuvuuksina. Luuserius näkyi pääosin ulkopuolella olevana leimana, jonka kuormittavuus toisinaan pulpahtelee haastateltavien kerronnassa.

Jos haastatteluryhmiä vertaa keskenään, voidaan sanoa, että ensimmäisessä haastatteluryhmässä sisäisten hallintakeinojen osuus korostui muihin ryhmiin verrattuna. Ryhmän naiset olivat osallistuneet terapiaoihin ja kuntoutuksiin, mikä näkyi erittelevässä ja psykologisessa puhetavassa. Toisessa ryhmässä puolestaan korostui ensimmäiseen ja kolmanteen ryhmään verrattuna alistuva ja kapinoiva minuus. Tässä ryhmässä esiintyi vähemmän rakentavien hallintakeinojen erittelyä kuin muissa ryhmissä. Tosin keskustelun painottumisen tulkinta ei ole täysin luotettavaa, sillä voidaan sanoa, että todennäköisesti dominoivalla ja kriittisellä haastateltavalla on ollut vahva vaikutus keskustelun painottumiseen destruktiivisiin hallintakeinoihin. On myös huomioitava, että ryhmässä oli kaksi nuorempaa henkilöä, joille pätkätyöläisyys oli normaalia ja toivottavaa. Tällöin elämänhallinta ei edes aseta sellaisia haasteita, mitä tässä tutkimuksessa tarkastellaan vallitsevina elementteinä. Kolmas huomionarvoinen asia on, että yhdellä haastateltavista sosiaaliturvan käyttökokemukset sijoittuivat kauas menneisyyteen, joten henkilökohtaisia tämän päivän sosiaaliturvasta ei ollut. Kolmannessa ryhmässä korostui ensimmäisen ryhmän tavoin konstruktiiiviset hallintakeinot, mutta muihin ryhmiin verrattuna poikkeuksellista oli, että työttömyys oli määrittelevä tekijä minuutta reflektoidessa. Työelämä ja -ura eivät välttämättä olleet tavoiteltavia asioita ja keskustelussa tehtiin voimakasta eroa meihin työttömiin ja muihin. Toisaalta tämä on luontevaa, sillä haastateltavat olivat palkkatukityössä olevia pidempiaikaisia työttömiä.

Mitä epävarmempi ja epäjatkuvampi yksilön sosiaalinen ympäristö on, sitä enemmän se vaatii aktiivista omien rajojen työstämistä ja identiteettineuvotteluja. Tähän vaadittaviksi välineiksi Mahlakaarto (Mahlakaarto 2010, 17–18) listaa vanhasta luopumisen, itsereflektion, oman paikan määrittämisen ja rajatyöskentelyn, uusien subjektiivisten tilojen löytymisen ja erilaisten neuvottelustrategioiden kehittäminen suhteessa toimintaympäristöön. Työttömäksi joutumisessa on

uhka kokea oma minuus epäonnistuneena. Jos ihminen ei onnistu luomaan uraa, vaan jää riittämättömyyden kokemuksen vangiksi, ihmisen on luotava itselleen elämisen arvoinen elämä tai kuten nykyään sanotaan ”hankittava elämä”. Tämä toimii henkilökohtaisen epäonnistumisen vastalääkkeenä. (Sennett 2002, 129.) Se toimii tukena myös minuuden positiivisesti paikantamisessa tilanteessa, jossa ulkoa päin tarjottu toiseus on koko ajan läsnä ja elämän ulkoiset puitteet rajalliset. Aineistossani kuului vahvasti, että itsearvostuksen omaavan optimistisen ihmisen tunteet, ajattelu ja käyttäytyminen muovautuvat enemmän sisältäpäin kuin ulkoisten tapahtumien mukaan. Kokemukseen täydestä ja rikkaasta elämästä niukasta toimeentulosta huolimatta tukee Harrén (Ylijoki 2001) ajatusta siitä, että toiminnan ekspressiivinen aspekti on ihmisille pääsääntöisesti praktista puolta tärkeämpi. Elämä sisältää ennen kaikkea yksilöiden kunnian ja arvonannon. (Ylijoki 2001, 231.)

"Omanarvontunto on mitä tärkein elämisen ehto. Sitä tukee vahvasti se, että on löytänyt alansa. Alasta voi tulla ammatti. Jos niin käy, ja jos samalla ala tuottaa nyky-yhteiskunnassa ("nyky-" tarkoittaa tässä kulloistakin nykyisyyttä) vaikkapa epämukavaa pätkäpalkkaisuutta ja pätkätyöttömyyttä ja niistä seuraavaa elämisen epävarmuutta ja hankaluutta, se ei rasita ihmistä niin paljon kuin se, että ei alaansa löydä. Ala voi olla vaikkapa äitiys, kuten yhdellä ryhmästä, tai historiatiede, kuten minulla. Minunalani ikäänkuin jatkuu, joten omanarvontuntoni ei ole uhattuna, mutta tämän äidin ala ei kuulunut jatkuvan omien lasten kasvettua." Ote Annan (Ryhmä 3) jälkikirjoittelusta.

Esittelemäni kuvio *Subjektiviteetti ja toimijuus sosiaaliturvan käyttökokemuksissa* on sikäli puutteellinen, että olen tutkimuksessani erittelyt tarkemmin ainoastaan konstruktiivista elämänhallintaa. Tutkimukseni ei ole sosiaalipolitiikalle tyypillisesti ongelmakeskeinen hyvinvointinäkökulma, vaan se antaa paljon vastauksia, miten sosiaaliturvan käyttökokemuksissa rakennetaan eheää minuutta, elämänhallintaa ja arkea. Jossain määrin tutkimukseni lähestymistapaa voidaankin verrata Antonovskyn salutogeeniseen suuntaukseen, jossa elämänhallintaa lähdetään tarkastelemaan terveyskeskeisesti eikä sairauslähtöisesti (Raitasalo 1996b, 59–60; Raunio 1990, 194). Tutkimukseni keskittyy toimijuuden kannalta ennen kaikkea toimijuutta ylläpitäviin tekijöihin ja siihen, miten pätkätyöläiset käsittelevät ja edistävät minuuden rakentumista.

Lisäksi kuviossa en kuvaa ja erittele tutkimuksessa esiintyneitä poikkeustapauksia, joilla viitataan toisessa haastatteluryhmässä olleisiin kahteen nuorempaan pätkätyöläiseen, joille pätkätyö ja sen tuomat puitteet olivat hyvin luonnollinen ja toivottava elämisen sekä työnteon vaihtoehto. Myös jaottelu sisäiseen ja ulkoiseen elämänhallintaan on ongelmallista. Ulkoinen ja sisäinen hallinta elävät myös aineistossani rinnakkain ja näin erittely voi olla harhaanjohtavaa ja edesauttaa kategorisoivien

tulkintojen tekemistä tutkimustuloksista. Tutkimusraporttia lukiessa täytyy pitää mielessä, että elämäntilanne on laaja käsite ja sitä voidaan pitää eräänlaisena sateenvarjokäsitteenä, jota on tutkittu hyvin monelta eri kantilta, esimerkiksi psykologiselta ja psykososiaaliselta, perusteellisesti (Järviskoski 1996, 35–44; Vuorio 1996, 84.) Elämäntilanteen ja sopeutumisen käsitteen kautta tekemäni kuvaus ja tulkinta ovat hyvin yksinkertaistettuja hahmotuksia aiheesta.

10. Pohdintaa

Tässä tutkimuksessa en ole tutkinut minuutta sen kannalta kuka minä olen, vaan miten omaa minuutta paikannetaan ja työstetään määrätyissä kokemuksissa. Siksi tutkimuksessa on painottunut toimijuuden näkökulma. En ole lähtenyt paikantamaan minuutta tai subjektiviteettia esimerkiksi psykologisten minuuskäsitysten ja identiteettiteorioiden kautta. Se olisi edellyttänyt kokonaan toisenlaista tutkimusta, eri käsitevalintoja ja aineistonkeruun muotoa. Huomionarvoista on kuitenkin se, että identiteetin käsite on usein jaettu henkilökohtaiseen ja sosiaaliseen identiteettiin (Helkama ym. 1998, 364). Subjektiviteetti-keskustelun taustavaikuttajana ymmärrän nämä kaksi ulottuvuutta yhden jatkumon kahtena ääripäänä, vaikka en käsitteellisesti identiteetistä puhukaan. Koska tutkimuksessa tarkastellaan leimautumista sekä kategorisoitumista, ja tutkimus on suoritettu ryhmähaastatteluilla, aineiston käsittelyssä korostuu minuuden rakentumisen sosiaalinen luonne (Helkama ym. 1998, 253–314). Näin sosiaalisen identiteetin tausta-ajatus on vahvasti läsnä sosiaalitieteisiin painottuvissa subjektiviteetti- ja toimijuuspohdinnoissani.

Subjektiviteetti rakentuu elämänhistorian ja kokemusten kautta. Epätyypillisissä työsuhteissa työskentelevä työntekijä joutuu elämään pysyvän subjektiaseman puuttumisen vuoksi jatkuvassa epävakaudessa. Näin häneltä vaaditaan jatkuvaa itse määrittelyä ja vahvaa tietoisuutta, miten oma subjektius rakennetaan ja sovitetaan ulkoisen maailman kanssa ja mikä on subjektin oma panos tässä prosessissa. Subjektiviteetti ilmenee toimijuutena eli aktiivisena osallistumisena ja neuvotteluna omasta paikasta. (Eteläpelto 2007, 130–131; Mahlakaarto 2010, 25.) Mitä tapahtuu heille, jotka eivät jaksaa säilyttää omaa toimijuuttaan? Luovuttamisesta ja toivottomuudesta esimerkiksi yksinhuoltajien kohdalla kertoo muun muassa 1990-luvulta lähtien kasvaneet lastensuojelun sijoitukset (Eräsaari 2007, 220). Elämänhallinta ja turvattomuus ovat lähes saman asian eri puolia, ja avuttomuus on elämänhallinnan negaatio (Raitasalo 1995, 18). Aineistossani avuttomuuden ja passivoitumisen kokemus on tunteen tasolla aina läsnä, vaikka haastateltavat eivät halunneetkaan antautua sille.

Elämänhallintakäsitteistön käyttäminen tutkimuksessa ei anna välineitä tarkastella sopeutumista erilaisiin paineisiin ja ristiriitatilanteisiin ajassa muuttuvina ilmiöinä. Aineistossani näkyy kuitenkin hitaan elämän (slow life) eetos vastapuheena vallitsevalle työkuulttuurille, jonka olen tulkinnut rakentavaksi sisäisen elämän hallinnaksi. Myös Tairan (2006, 128) tutkimuksessa nousi esiin ekologisten ja ”pehmeiden” arvojen puolustus. Tämä nykyajan ehkä paikoin marginaalinen trendi,

”eettinen ekoilu”, kuului erityisesti kolmannen ryhmän puheessa. Kääntämällä köyhyys ja puute ajassa arvostetuksi omaehtoiseksi ”köyhäilyksi” ja leppoistamiseksi (downshifting) vahvasti omanarvontuntoa ja antoi varmuutta oman toimijuuden tarkoituksenmukaisuudelle ja päämäärätavoitteisuudelle. Kerronnassa kuuluu myös ajan voimistuva henki suhteessa työhön. Taira (2006) kirjoittaa työn persoonallistumisen olevan ominaista nyky-työkulttuurille. Ero vapaa-ajan ja työn välillä on hämärtyneessä. Mikä tahansa palkkatyö ei enää kelpaa. (Taira 2006, 116.) Tyypillistä ryhmieni haastateltaville oli, että he halusivat löytää arvojaan vastaavan työn, sitoutua siihen ja saada siitä iloa, senkin uhalla, että se olisi epäsäännöllistä pätkätyön ja sosiaaliturvan varassa elämisen vuorottelua. Vahvojen arvojen omaaminen nähtiin johtavan myös menetyksiin, esimerkiksi vakituisen työn suoman taloudellisen turvan menetyksenä. Semmoisessa puheessa, jossa työttömyys oli jatkunut pidempään, melkein mikä tahansa työ nähtiin tervetulleeksi. Ehtona tässä oli kuitenkin työn inhimillisuus ja työntekijää kunnioittava luonne.

Yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissamme ihmisellä on kaipuu yhteisöllisyyteen. Puhe *meistä* edellyttää tiettyä sidettä. Yhteisöllisyyden kaipuussa *me* on muodostunut itsesuojelun keinoksi epävarmassa työelämässä. (Sennett 2002, 149–150.) Yksi hyvän elämän edellytyksistä on osallisuus eli kuuluminen johonkin ja tunne mukana olostä (Leinikki 2009, 103). Haastateltavat puhuivat *meistä* – sosiaaliturvan ja pätkätöiden varassa elävistä ihmisistä. Heille oli tärkeää rakentaa ryhmäkeskusteluissa kollektiivista kokemusta vaikeuksien voittamisesta. Keskustelu oikeutti ja teki näkyväksi leimautumisen kokemusta ja samalla vahvisti tunnetta aktiivisesta toimija-minästä. Eräs haastateltava kuitenkin kritisoi vahvasti yleisellä tasolla käsitettä *me*. Kritiikin aiheutti kuulumattomuus ”etuoikeutettuihin meihin” eli vakituisessa työsuhteessa toimiviin. Leimautumisen kokemuksen synnyttämä kuulumattomuus voi aiheuttaa vastareaktion ja synnyttää katkeruutta.

Subjektiviteettia koskevissa keskusteluissa vaihtelee se, kuinka paljon ihmisen ajatellaan olevan alistainen sosiaalisille rakenteille, diskursseille ja käytännöille. On havaittu, että yksilöllinen subjektiviteetti, vahva minätunne, voi ylittää ympäristön reunaehdot, vaikka laaja yksilöllinen toimijuus ei olisikaan mahdollista. (Mahlakaarto 2010, 23.) Leimautumisen ja marginaaliin joutumisen kokemuksista huolimatta sosiaaliturvan varassa elävien pätkätyöläisten toimijuutta, voimavaroja ja omaa neuvotteluasemaa ei tule väheksyä. Haastateltavien neuvottelu ja minuuden paikantaminen oli monivivahteista ja toisinaan ristiriitaista. He pystyivät manipuolida minuuttaan, sitä kuitenkin menettämättä (vrt. Billet 2006, 12–13). Tämä ilmeni esimerkiksi siinä, kuinka haastateltavat kuvasivat

itseään rehelliseksi kunnon kansalaiseksi, mutta esimerkiksi määrätynlainen valehtelu sosiaaliviranomaisille ei heikentänyt kokemusta rehellisestä minuudesta.

Affektiivisen toimintakyvyn löytämisen yhteydessä voidaan puhua voimaantumisesta, jossa tärkeää on oman toimijuuden vahvistuminen: oman äänen löytyminen ja subjektiviteetin vahvistuminen, voiman kokemus, kriittisen tietoisuuden kasvu ja sosiaalinen muutos, subjektiviteetin vahvistuminen suhteessa ympäristöön sekä toivon ja tulevaisuuden rakentaminen. Voimaantuminen voidaan nähdä dynaamisena prosessina, johon liittyy transformaatio, myönteinen muutosvoima, joka lähtiessään liikkeelle vahvistaa itse itseään ja joka on luonteeltaan emotionaalinen. (Mahlakaarto 2010, 28–29.)

Aineistoni painottuminen rakentavaan minuuteen on luonnollista, sillä haastateltavien keräämistapani edisti aktiivisten yksilöidöiden osallistumista tutkimukseen. Tutkimuksestani puuttuu oikeastaan kokonaan alistuneet ja passiiviset, ehkä syrjäytyneetkin pätkätyöläiset. Täten en pysty tutkimukseni kautta vastaamaan laajemmin ja erittelevämmin kysymykseen, miten nämä hallintamekanismit ja niiden puute alistuvan ja kapinoivan minuuden ulottuvuudessa toimivat. Kattavuuden lisäksi, voidaan kiinnittää huomio sisällön laatuun. Tutkimusaineisto on kerätty ryhmähaastatteluihin, vaikka menetelmä on saanut paljon kritiikkiä. Tutkimuksen luotettavuutta olisi huomattavasti parantanut haastateltavien henkilökohtaisesti tuottama kirjallinen materiaali, jota en juuri saanut. Tutkijana en voi olla varma johtuiko palautettujen kirjoitelmien vähyys siitä, että kaikki oleellinen tuli tuotua keskustelussa julki vai vaan viitseliäisyydestä. Kerrottavaa olisi voinut ollakin, mutta sen eteen ei välttämättä ole haluttu nähdä vaivaa. Toisaalta kolmen ryhmäkeskustelun perusteella voin sanoa, että saturaatiovaatimus täyttyi, koska kaikissa kolmessa keskustelussa esiintyi hyvin vahvasti samat teemat.

Tutkimukseen olisi ollut hyvä saada vertailuryhmäksi nuorten pätkätyöläisten joukko, sillä Leilalla ja Siljalla oli hieman poikkeavia havaintoja ja kokemuksia. He eivät osallistuneet keskusteluun esimerkiksi leimautumisesta suhteessa läheisiin sosiaalisiin suhteisiin. Sosiaaliturvan käyttökokemukset voisivat ilmetä hyvinkin eri valossa, kun haastateltaville pätkätyö määrittäisi toivottavana työteon vaihtoehtona. Silloin voisi vahvistua moniulotteisemmin Ezzyn (1993) artikkelista aihepiiri, jossa hän ilmentää työttömyyden vaikutuksien saattavan olla heikkenemisen lisäksi myös psyykkistä hyvinvointia ylläpitäviä ja kohentavia. Nuorten työttömien joukossa on myös niitä, jotka eivät halua vakituiseen palkkatyöhön, vaan rakentavat vaihtoehtoista elämäntyyliä, johon kuuluu itsensä toteuttaminen, matkustelu ja tietty boheemius (Lähteenmaa 2010).

Tuloksiani tarkastellessa luotettavuutta heikentää se, että on liian yksinkertaista kuvitella, että pelkästään ihmisen ulkoisia olosuhteita tuntemalla ja ihmisten omia käsityksiä ja tulkintoja selvittämällä pystyttäisiin ymmärtämään ihmisten sopeutumista ja mukautumista erilaisiin paineisiin ja ristiriitoihin. (Raitasalo 1995, 62.) Tutkimukseni tarkoitus on herättää kysymyksiä ja ajatuksia siitä, miten voisi olla, mikä voisi olla mahdollista, mutta ennen kaikkea antaa haastateltavilleni ääni, antaa heidän tehdä itseään näkyväksi omassa näkymättömyyden kokemuksessaan. Tarkoitukseni on myös ollut löytää välineitä sosiaaliturvan varassa elävien pätkätyöläisten kokemusmaailman ymmärtämiseen.

Sosiaalipolitiikan näkökulmasta keskeisimmät hyvinvointiongelmat liittyvät aineelliseen perustoimeentuloon, elintasoon ja elämän ulkoiseen hallintaan, jonka vuoksi kiinnostuksen kohteena ovat ne väestöryhmät, joilla on ongelmia ja puutteita perustavissa hyvinvoinnin osatekijöissä. Näkemyksessä painottuu resurssitekijöiden merkitys ihmisen hyvinvoinnin edellytyksenä. Elämän sisäisen hallinnan kysymykset eivät vaikuta keskeisiltä sosiaalipolitiikan toiminnassa ja tutkimuksessa. Ihmisen omat arviot, kokemukset ja tuntemukset ympäristöstä, omasta itsestä ja lähiympäristöstä jäävät toisarvoisiksi. (Raitasalo 1995, 15, 21; Raunio 1990, 195.) Positioinnin ja kategorisoinnin kokemusta vahvistivat näkyvimmin institutionaaliset rakenteet, byrokratia, yleiset puhutavat sekä kieli ja toimintatavat. Haastateltavat kokivat, että heidät asemoidaan sellaiseen kategoriaan, johon he eivät kuulu ja jota he eivät koe omakseen. Tutkimukseni aineiston, erityisesti siinä ilmenevän leimautumisen ja toiseuteen kategorisoitumisen, pohjalta voisi perustellusti vaatia kääntämään katse kohti sisäisen hallinnan kysymyksiä. Miten tulisi edistää ihmisen sekä sisäistä että ulkoista hallintaa, kun taloudelliset resurssit ovat niukat? Aineistossa vahvistui käsitys subjektiviteetista pirstaleisena, ristiriitaisena, alati muutoksessa olevana ja neuvottelevana. Pätkätyöläisiä tulisi valmistaa tunnistamaan itsessään erilaisia ulottuvuuksia ja toimintamahdollisuuksia niin, että liikkuminen toisinaan minuuden destruktiivilla alueilla näkyisi normaalina vaihteluna arkielämän muutoksissa, eikä pääsisi passivoimaan, aiheuttamaan toivottomuutta, yrittämisestä luopumista ja työelämästä syrjäytymistä. Pietiläinen (2005) korostaa työttömyyden olevan ensisijaisesti yhteiskunnallinen ilmiö. Siksi työtöntä pitäisi myös valmentaa tekemään oikeaa yhteiskunta-analyysia työttömyystulkintojen tunnevaikutuksien rajaamiseksi. (Pietiläinen 2005, 113)

Raunio kirjoittaa, että sosiaalipolitiikka joutuu entistä vaikeampien haasteiden eteen, jos sen on perustarpeiden tyydyttämiseen tarvittavien resurssien lisäksi luotava kansalaisille mahdollisuuksia myös toiminnalliselta sisällöltään tyydyttävään elämään. Tämän suuntaiset paineet kasvavat, jos

ennusteet lisääntyvästä syrjäytymisestä arkielämän normaaleilta toiminnallisilta areenoilta, työstä ja perheestä, toteutuvat. (Raunio 1990, 194.) Näkisin, että tämä tutkimukseni voi toimia arvokkaana työvälineenä niille ihmisille, esimerkiksi työvoimapolitiisessa koulutuksessa työskenteleville, jotka tekevät työtä työttömien pätkätyöläisten parissa. Tutkimukseni antaa välineitä ymmärtää erilaisia toimijoita ja persoonia kuin myös erilaisuutta ja ristiriitaisuutta yksittäisissä toimijoissa ja persoonissa. Se laajentaa ymmärrystä millaisilla minuuden ja toimijuuden kentillä yksilöt voivat liikkua. Kouluttajilla on mahdollisuus avartaa sosiaaliturvan varassa elävien pätkätyöläisten ymmärrystä minuuden rakentumisen prosesseista. Oman toiminnan ymmärtäminen ja jäsentäminen haastavissa kokemuksissa edesauttaa onnistunutta elämähallintaa. Tärkeintä ei ole raha, vaan eheä kokemus omasta minuudesta.

11. Lopuksi

Ennen tutkimukseen ryhtymistä en olisi saattanut arvata, millaiselle tielle olen astumassa. Tämä tutkimukseni on ollut ennen kaikkea matka ihmisyyteen ja elämään, matka itseeni. Tunnistan ja tunnustan oman haavoittuvuuteni, pirstaleisuuteni, ristiriitaisuuteni ja eri tilanteissa vaihtelevat voimavarani. En pyri löytämään elämälle, ihmisille ja ilmiöille yhtä ja ainoaa oikeaa selitystä. En epäröi kokeilla epävarmojakin asioita siitä huolimatta, että samalla pyrin noudattamaan ja kunnioittamaan eettisiä ja hyviä tieteen käytäntöjä. Kaikesta tästä huolimatta tai ehkä juuri sen vuoksi en ollut valmistautunut siihen ristiriitaiseen tunteeseen, joka tutkimuksenteon loppuvaiheessa yllättää. Samalla, kun kokee yhteenvedonomaista iloa prosessin menneistä vaiheista ja tuotoksista, tuntee suunnatonta riittämättömyyttä. Olenko osannut tuottaa hyvää tieteellistä tekstiä? Olenko valinnut oikeita käsitteitä, analyysin välineitä? Olenko osannut kunnioittaa ja tarkastella haastateltavieni kokemuksia niiden edellyttämällä tavalla? Olenko osannut tehdä oikeita tulkintoja? Olenko todella osannut perustella ja kritisoida? Käsitteisiin ja tutkimuksenteon maailmaan yhä syvemmmälle uppoutuessa hahmottuu myös aihepiirin laajuus, mikä paljastaa tutkimuksen teon puutteet ja vajavaisuudet. Tiedostan kokemattomuuteni tutkijana. Toivon kuitenkin, että työssäni näkyy tapani tarkastella elämää ja ilmiöitä avoimesti. Toivon myös, että en ole tehnyt sitä liian avoimesti. Päädyn antamaan itselleni rauhan. Tämä tutkimusmatka oli sängen hyvä. Toivon, että raporttini antaa myös sinulle jotain elämäsi matkalle, pyrkiessäsi ymmärtämään itseäsi ja ihmistä sekä todellisuutta, jossa elämme.

Koen suunnatonta kiitollisuutta haastateltavilleni siitä, että he avasivat minulle ja ryhmälle elämänsä säröineen ja rikkonaisuuksineen. Toivon kyyneeni antamaan heille kuulluksi ja nähdyksi tulemisen kokemuksen. Sitä he toivoivat ja sen he ovat ansainneet. Koen suunnatonta kiitollisuutta myös niille ihmisille, jotka mahdollistivat tämä tutkimuksen. Kunnioituksen, kannustuksen ja arvonannon työilmapiiri on kalleinta ravintoa, josta tutkija voi ammentaa voimavaransa, uskonsa itsen ja tutkimukseen sekä uusiin ja luoviin tekoihin. Minä kiitän.

Lähteet

Ahokas, M. 2001. Kurt Lewin. Kenttäteoria, ryhädynamiikka ja toimintatutkimus. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O-H. Ylijoki (toim.) Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjät. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 105–128.

Alasoini, T. 2006. Työnteon mielekkyyden muutos Suomessa vuosina 1992–2005. Työolobarometrin aineistoihin perustuva analyysi. Raportteja 45. Työministeriö. Helsinki: Tykes. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa).

<http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/03_tutkimus_ja_kehittaminen/02_tykes/05_aineistopankki/julkaisu/raportti45.pdf>

Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Berger, P. L. & Luckmann, T. 2002. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.

Billett, S., Fenwick, T. & Somerville, M. (eds.) 2006. Work, Subjectivity and Learning – Understanding Learning through Working Life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer.

Billett, S. (2006). Work, subjectivity and learning. Teoksessa S. Billett, T. Fenwick & M. Somerville (eds.) Work, Subjectivity and Learning – Understanding Learning through Working Life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer.

Collin, K., Eteläpelto, A. & Saarinen, J. (toim.) 2007. Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY.

Edwards, D. 1998. The Relevant Thing about Her. Social Identity Categories in Use. Teoksessa C. Antaki & S. Widdicombe (toim.) Identities in Talk. London: SAGE Publications, 15–33.

Eräsaari, L. 2007. Millainen yhteiskunta on hyvinvointivaltion jälkeen? Teoksessa H. Taimio (toim.) Talouskasvun hedelmät. Kuka sai ja kuka jäi ilman? Työväen Sivistysliitto TSL ry. Helsinki: Tammerpaino.

Eteläpelto, A. 2007. Työidentiteetti ja subjektiiviset rakenteiden ja toimijuuden ristiallokossa. Teoksessa A. Eteläpelto, K. Collin & J. Saarinen (toim.) Työ, identiteetti ja oppiminen. Helsinki: WSOY.

Ezzy, D. 1993. Unemployment and mental health: A critical review. Social Science and Medicine 37 (1), 41–52.

- Fenwick, T. 2006. Escaping/becoming subjects. Learning to work the boundaries in boundaryless work. Teoksessa S. Billet, T. Fenwick & M. Somerville (toim.) Work, subjectivity and learning. Understanding learning through working life. Unesco-Unevoc Book Series. The Netherlands, AA Dordrecht: Springer, 21-36.
- Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätömenetelmät. Helsinki. WSOY.
- Harré, R. & Langenhove, L. 1999. Positioning Theory. Moral Contexts of Intentional Action. Oxford: Blackwell.
- Helkama, K., Myllyniemi, R. & Liebkind, K. 1998. Johdatus sosiaalipsykologiaan. 1. painos. Helsinki: Edita.
- Hirsjärvi, S. 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2001. Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huttunen, L. 2004. Kasvoton ulkomaalainen ja kokonainen ihminen. Marginalisoiva kategorisointi ja maahanmuuttajien vastastrategiat. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus, 134–154.
- Hänninen, S. 2009. Voimaantumisen tarinat subjektiuden vahvistajana. Aikuiskasvatus 29 (1), 4–13. Saatavilla www-muodossa. <<http://elektra.helsinki.fi/se/a/0358-6197/29/1/voimaant.pdf>>
- Jary, D. & Jary, J. (toim.) 2000. Collins Dictionary of Sociology. Third edition. Glasgow: Harper Collins.
- Jauhiainen, R. & Eskola, M. 1993. Ryhmäilmiö. Juva: WSOY.
- Juhila, K. 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa A. Jokinen, L. Huttunen & A. Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Tampere: Gaudeamus.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2000. Hyvinvointivaltion näkymä – zombiko? Sosiaaliturva 1, 4–7.
- Julkunen, R. 1992. Hyvinvointivaltio käännekohdassa. Tampere: Vastapaino.

- Jyrkämä, J. 2007. Toimijuus ja toimijatilanteet. Aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, M. Karisto & T. Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö – Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Juva: WS Bookwell Oy.
- Järvikoski, A. 1996. Sisäinen elämänhallinta ja sosiaaliset paineet. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 35–56.
- Kauhanen, M. 2000. Määräaikaiset työsuhteet ja sosiaaliturvajärjestelmän kestävyys. Sosiaali- ja terveysturvan ministeriön selvityksiä 2000: 9. Helsinki: Oy Edita Ab.
- Kotiranta, T. 2008. Aktivoinnin paradoksit. Sosiaaliturva 12, 18–19.
- Krueger, R. A. & Casey, M. A. 2000. Focus Groups. A Practical Guide For Applied Research. Third Edition. Thousand Oaks, USA: SAGE Publications, Inc.
- Kulmala, A. 2006. Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy - Juvenes Print.
- Lempiäinen, K. 2007. Sukupuolinen toimija. Kysymys olemuksesta, roolista ja tavasta. Sosiologia 44 (2), 109–120. Saatavilla [www-muodossa. <http://elektro.helsinki.fi/se/s/0038-1640/44/2/sukupuol.pdf>](http://www.muodossa.fi/elektro/helsinki/se/s/0038-1640/44/2/sukupuol.pdf)
- Lindholm, H. 2001. Suomalaisen hyvinvoinnin muutokset 1995-2000. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 63. Helsinki: Kansaneläkelaitos, tutkimus- ja kehitysyksikkö.
- Lähteenmaa, J. 2010. Nuoret työttömät ja taistelu toimijuudesta. Työpoliittinen Aikakauskirja 4, 51–63. Saatavilla [www-muodossa. <http://www.tem.fi/files/28609/Lahteenmaa.pdf>](http://www.tem.fi/files/28609/Lahteenmaa.pdf)
- Mahlakaarto, S. 2010. Subjektiksi työssä. Identiteettiä rakentamassa voimaantumisen kehysohjelmassa. Jyväskylä: Jyväskylä Univeristy Printing House. Saatavilla [www-muodossa. <http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9789513939922.pdf>](http://dissertations.jyu.fi/studeduc/9789513939922.pdf)
- Morgan, D. L. 1988. Focus Groups As Qualitative Research. USA: SAGE Publications, Inc.
- Mäkelä, K. (toim.) 1990. Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Gaudeamus.
- Niemelä, H. & Salminen, K. 2006. Suomalainen sosiaaliturva. 2. painos. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. Saatavilla [myös www-muodossa. <http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/net/280606095032ek/\\$file/suomalainen.pdf?openelement>](http://www.kela.fi/in/internet/liite.nsf/net/280606095032ek/$file/suomalainen.pdf?openelement)

Ojala, H., Palmu, T. & Saarinen, J. 2009. Paikalla pysyvää ja liikkeessä olevaa. Feministisiä avauksia toimijuuteen ja sukupuoleen. Teoksessa H. Ojala, P. Hanna & J. Saarinen (toim.) Sukupuoli ja toimijuus koulutuksessa. Tampere: Vastapaino, 13–38.

Palanko-Laaka, K. 2005. Määräaikaisen työn yleisyys, käytön lainmukaisuus ja lainsäädännön kehittämistarpeet. Työhallinnon julkaisu 359. Työministeriö. Saatavilla [www-muodossa. <http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj359.pdf>](http://www.mol.fi/mol/fi/99_pdf/fi/06_tyoministerio/06_julkaisut/07_julkaisu/thj359.pdf)

Parviainen, L. 2005. Fokusryhmät. Teoksessa S. Ovaska, A. Aula & P. Majaranta (toim.) Käytettävyytutkimuksen menetelmät, 53–62. Tampereen yliopisto, Tietojenkäsittelytieteiden laitos B-2005-1. Saatavilla [www-muodossa. <http://www.cs.uta.fi/usabsem/luvut/4-Parviainen.pdf>](http://www.cs.uta.fi/usabsem/luvut/4-Parviainen.pdf)

Pennington, D. 2005. Pienryhmän sosiaalipsykologia. Helsinki: Gaudeamus.

Perttula, J. 1995. Kokemuksen tutkimuksen luotettavuudesta. Kasvatus 26 (1), 39–47.

Pietarinen, J. 1999. Tutkijan ammattietiikan perusta. Teoksessa S. Lötjönen (toim.) Tutkijan ammattietiikka. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osaston julkaisusarja 1999, 69. Helsinki: Opetusministeriö.

Pietiläinen, R. 2005. Työttömyydestä selviytyminen. Psykologinen lähestyminen työttömyyteen. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Pälli, P. 2003. Ihmisryhmä diskurssissa ja diskurssina. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy Juvenes Print.

Pötsönen, R. & Välimaa, R. (toim.) 1998. Ryhmähaastattelu laadullisen terveystutkimuksen menetelmänä. Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 9. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino ja ER-Paino Oy.

Raitasalo, R. 1995. Elämänhallinta sosiaalipolitiikan tavoitteena. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 1. Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Raitasalo, R. (toim.) 1996a. Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki.

Raitasalo, R. 1996b. Aaron Antonovskyn ”salutogeeninen malli” ja elämänhallinta. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 57–73.

Raunio, K. 1990. Sosiaalipolitiikan lähtökohtia. Turku: Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus.

Riihinen, O. 1996. Elämänhallinta-käsitteen erittelyä ja ongelmia. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 16–34.

Ronkainen S. 1999. Ajan ja paikan merkitsemät. Subjektiviteetti, tieto ja toimijuus. Tampere: Gaudeamus.

Saarinen, M. 2005. Pätkätyöt. Työnantajan ja palkansaajan opas. Helsinki: Edita Prima Oy.

Sennett, R. 2002. Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino.

Stewart, D. W., Shamdasani, P. N. & Rook, D. W. 2007 Focus Groups. Theory and Practice. Second Edition. Thousand Oaks, CA: SAGE.

Sulkunen, P. 1990. Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa K. Mäkelä (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Helsinki: Painokaari Oy.

Suoranta, A. 2009. Halvennettu työ. Tampere: Vastapaino.

Taira, T. 2006. Työkulttuurin arvomuutos työttömien kerronnassa. Helsinki: Hakapaino Oy.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. Kasvatus 22 (5–6), 387–398.

Vuorio, S. 1996. Mitä tarkoitamme puhuessamme elämänhallinnasta. Kadoksissa käsiteviidakossa. Teoksessa R. Raitasalo (toim.) Elämänhallintaa etsimässä. Sosiaali- ja terveysturvan katsauksia. Kansaneläkelaitos. Helsinki, 84–96.

Ylijoki, O-H. 2001. Rom Harré. Toimijuus, kieli ja moraali. Teoksessa V. Hänninen, J. Partanen & O-H. Ylijoki. Sosiaalipsykologian suunnannäyttäjiä. Tampere: Osuuskunta Vastapaino, 225–251.

Internetlähteet

Kautto-Koivula, K. 2007. Työelämän suuri murros. Mistä tasapaino työn ja vapaa-ajan välille tulevaisuudessa. Esitystivistelmä. Uudista ja uudistu –messut 2007. Luettu 10.12.2007. Saatavilla [www-muodossa.<http://www.henryorg.fi/data/dokumentit/UU_2007/Kaisa%20Kautto-Koivula_aineisto%20nettiin.pdf>](http://www.muodossa.<http://www.henryorg.fi/data/dokumentit/UU_2007/Kaisa%20Kautto-Koivula_aineisto%20nettiin.pdf>)

Okkonen, K-M. 2009. Pätkätyöt ovat nuoruusilmiö. Hyvinvointikatsaus 1. Luettu 5.5.2010. Saatavilla
www-muodossa. <http://www.tilastokeskus.fi/artikkelit/2009/art_2009-03-16_006.html>

Tutkimushaastattelupyyntö

Arvoisa pätkätyöläinen,

sinulla on nyt mahdollisuus osallistua tärkeään tutkimukseen, jolla pyritään selvittämään pätkätyöläisten sosiaaliturvan käyttökokemuksia sekä sitä, miten kyseiset kokemukset vaikuttavat yksilöön. Tutkimus on osa TJS Opintokeskuksen ja STTK:n hanketta ”Unelmia uudesta työstä”, jonka tavoite on tukea epävarmassa työelämässä työskenteleviä ja parantaa heidän työolojaan ja työehtojaan. Projektia vetää TJS Opintokeskuksen kehittämisasiantuntija Sikke Leinikki.

Tutkimus toteutetaan ryhmähaastatteluna (5-7 hlö/ryhmä) touko-kesäkuun vaihteessa Helsingissä TJS Opintokeskuksen tiloissa Ratamestarinkadulla. Matkakulut korvataan. Tarjolla on pientä välipalaa ja haastattelu kestää noin kaksi tuntia. Keskustelu nauhoitetaan ja voit esiintyä siinä muutetulla nimellä. Tilanteesta pyritään luomaan vapaan rento ja keskustelunomainen, joten sinun ei tarvitse valmistautua siihen erityisesti etukäteen, eikä tietää aiheesta enemmän kuin omien kokemustesi verran.

Haastateltujen henkilöllisyys ei tule esiin tutkimuksessa, vaan tunnistamiseen johtavat seikat muutetaan tutkimusraportissa ja muissa julkaisuissa. Toivomme sinun suhtautuvan myönteisesti tähän tutkimuspyyntöön, sillä juuri sinun kokemuksiasi tarvitaan. Otathan yhteyttä sähköpostitse tai puhelimitse niin voimme sopia tarkemmin haastattelusta.

Kunnioittavasti,

Verna Vaherjoki, projektitutkija

verna.vaherjoki@uta.fi

Puh. 050 430 2003

Ryhmähaastattelun teemarunko

Orientaatio, aiheen määrittely	<ul style="list-style-type: none"> • Esitellään koko haastattelutilanteen kulku • Selvennetään oleelliset käsitteet • Annetaan ohjeet haastattelutilanteessa toimimiseen
Aktivointi	Kerro kuvakortin avulla itsestäsi
<u>Teemat:</u>	<u>Apukysymykset:</u>
Kokemukset	<ul style="list-style-type: none"> • Millaiset ovat omat kokemukset, millainen historia sosiaaliturvan käyttäjänä? • Millaista sosiaaliturvan käyttö konkreettisesti on? • Mitä valintoja olet tehnyt työpätkien ja sosiaaliturvan varassa olemisen välimaastossa ja miksi? Miten suhtaudut sosiaaliturvien käyttöön?
Käsitykset ja mielikuvat	<ul style="list-style-type: none"> • Mitä tunteita sosiaaliturvan käyttö herättää? • Mitä mielikuvia sinulla on sosiaaliturvasta, pätkätyöläisyydestä ja työstä? • Miten näet itsesi sekä yksilönä että sosiaaliturvan käyttäjänä? Miten näet muiden näkevän sinut? Ovatko mielikuvat muuttuneet? Miten reagoit niihin? • Mikä muutos sosiaaliturvajärjestelmässä edistäisi omaa parastasi? Mikä muutos edistäisi yhteiskunnallista parasta?
Elämänhallinta	<ul style="list-style-type: none"> • Koetko, että sinulla itsellä on vaikutusmahdollisuuksia? • Täytyykö (ja kuinka paljon) itseä säädellä työntekijänä ja yksilönä näiden kokemusten vuoksi (arvoja, päämääriä, voimavaroja...)? • Miten omat arvosi ovat suhteessa järjestelmän arvoihin? Pystytkö toteuttamaan omia arvojasi työttömänä kautena? • Miten sosiaaliturvan käyttö ohjaa elämääsi (vaikuttaako se esim. harrastusten valintaan) ja miten se arvottaa sinua ihmisenä? Onko vapaa-ajalla ja perhesuhteilla korostunut merkitys?
Ammatillinen kasvu ja oppiminen	<ul style="list-style-type: none"> • Tunnetko olevasi pätevä ammatissasi? Tunnetko saavasi arvostusta osaamisestasi? Pystytkö työssäsi hyödyntämään osaamistasi? • Miltä oma asiantuntijuus/ammattillisuus tuntuu sosiaaliturvan varassa eläessä? • Pyritkö kehittämään itseäsi ja pitämään ajan tasalla osaamistasi työttömyysjakson aikana? Jos pyrit, niin miten? • Mitä hyötyä edelläkäsittelystä kokemuksista on? Miten olet muuttanut ihmisenä, työntekijänä, kansalaisena?
Yhteenveto	<ul style="list-style-type: none"> • Haluatko lisätä tai kysyä jotain? • Miten koit haastattelun? • Mitkä asiat nousivat mielestänne keskustelussa ydinasioiksi?

Kysytyt taustatiedot: ikä, siviilisääty, sukupuoli, viimeisen työttömyysjakson pituus, pätkätyöläisyyden pituus, ammattiala, koulutustausta, haastattelussa käytetty nimi, mistä sai kutsun haastatteluun, miksi halusi osallistua tutkimukseen.

Haastateltavien taustatietoja

Ryhmä 1

	Irja	Suvi	Anniina	Hanna
Ikä	50	58	57	44
Siviilisäätö	Naimisissa	Eronnut	Eronnut	Eronnut
Viimeisen työttömyysjakson pituus	2 kk	5 vko	17 pvä	12 kk
Pätkätyöläisyyden pituus	22 vuotta	20 vuotta	10 vuotta	10 vuotta
Koulutustausta	Tohtorin tutkinto	Alempi korkeakoulututkinto	Toisen asteen tutkinto	Alempi korkeakoulututkinto (kesken)

Ryhmä 2

	Silja	Kaapo	Anna	Leila	Milja
Ikä	35	55	59	32	52
Siviilisäätö	Naimaton	Eronnut	Leski	Naimaton	Eronnut
Viimeisen työttömyysjakson pituus	Ei muista	7 kk	18 kk	Alkoi alle vko sitten	24 kk
Pätkätyöläisyyden pituus	15 vuotta	12 vuotta	37 vuotta	3,5 vuotta	-
Koulutustausta	Ylempi korkeakoulututkinto	Toisen asteen tutkinto	Tohtorin tutkinto	Alempi korkeakoulututkinto	Toisen asteen tutkinto

Ryhmä 3

	Johannes	Mirja	Sirkka	Leena	Ilpo	Päivi
Ikä	49	54	38	59	48	41
Siviilisäät	Avo- liitossa	Naimaton	Avoliitossa	Naimisissa	Naimaton	Avo- liitossa
Viimeisen työttömyysjakson pituus	6 kk	6 kk	12 kk	6 kk	24 kk	12 kk
Pätkätyöläisyyden pituus	8 vuotta	22 vuotta	10 vuotta	25 vuotta	9 vuotta	18 vuotta
Koulutustausta	Peruskoulu	Alempi korkeakoulu- tutkinto	Ylempi korkeakoulu- tutkinto	Alempi korkeakoulu- tutkinto	Toisen asteen tutkinto	Toisen asteen tutkinto

Litteroinnissa käytetyt merkit

((...)) = Litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta.

(0:04) = Haastatteluun kulunut aika.

[...] = Edellisen puhujan kanssa päällekkäin puhunnan alku ja loppu -merkit sekä sisältö.

(?) = Nauhalta ei erota mikä sana(t) kyseessä.

(he he) = Osoittaa naurun.

Hmm... ja Mm... = Mietiskelyä.

, = Kielipillisen merkityksen lisäksi osoittaa puheen rytmityksen.

H: = Kaikki haastateltavat puheenvuorossa.

"" = Haastateltava puhuu jonkun toisen sanoin.